

**ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ**

ΤΣΟΧΑΤΖΗΣ Γ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

**“Τουριστική ανάπτυξη στην ευρύτερη περιοχή
της Λίμνης Ισμαρίδας”**

**Προβλήματα και προοπτικές
ανάπτυξης και διαχείρισης της περιοχής**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΚΟΜΟΤΗΝΗ 2009

**ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΤΙΤΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:
*ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ
ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΛΙΜΝΗΣ
ΙΣΜΑΡΙΔΑΣ (ΜΗΤΡΙΚΟΥ)
- ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΗΣ
ΠΕΡΙΟΧΗΣ***

**ΟΝΟΜΑ ΦΟΙΤΗΤΗ:
ΤΣΟΧΑΤΖΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ**

**ΟΝΟΜΑ ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΑ ΚΑΘΗΓΗΤΗ:
ΤΖΟΥΒΕΛΕΚΑΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ**

ΚΟΜΟΤΗΝΗ, ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2008 - 2009

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εδραίωση μιας τουριστικής περιοχής στον εθνικό ή στο διεθνή χώρο εξαρτάται άμεσα από τη δημιουργία και τη λειτουργία ενός ή ορισμένων προτύπων τουριστικής ανάπτυξης, τα οποία είναι αποτέλεσμα της επενέργειας πολλών παραγόντων, που συνδέονται τόσο με τη ζήτηση όσο και με την προσφορά σε όλα τα επίπεδα (τοπικό, περιφερειακό, εθνικό ή διεθνές).

Ωστόσο τα πρότυπα αυτά, έτσι όπως διαμορφώνονται, εμφανίζουν επιπτώσεις θετικές αλλά και αρνητικές, οι οποίες αφορούν στην κοινωνία, στην οικονομία, στον πολιτισμό και στο περιβάλλον, καθιστώντας αναγκαίο το σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης αλλά και τη διαμόρφωση προγραμμάτων και πολιτικών για τη διαχείριση του τουρισμού.

Η συνειδητοποίηση αυτών ακριβώς των επιπτώσεων καθώς και της άμεσης αλληλεξάρτησης μεταξύ τουρισμού και περιβάλλοντος (φυσικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό) καθιστά επιτακτική την ανάγκη για έναν ορθολογικό σχεδιασμό, ο οποίος, λαμβάνοντας υπόψη τις παγκόσμιες εξελίξεις, θα πρέπει να προτείνει μέτρα και πολιτικές, οι οποίες θα εξασφαλίζουν τη βιωσιμότητα της τουριστικής ανάπτυξης και την άμβλυνση όλων των δυσμενών επιπτώσεών της στο περιβάλλον.

Μια περιοχή απείρου φυσικού κάλλους, η οποία περιμένει φροντίδα και ήπιες τουριστικές επεμβάσεις, είναι η λίμνη Ισμαρίδα (Μητρικού) και η ευρύτερη περιοχή, η οποία, αν και προστατεύεται από διεθνείς συνθήκες και την ελληνική νομοθεσία, παρόλα αυτά δεν εξασφαλίζεται σε κάθε περίπτωση το αειφορικό της μέλλον, αφού ποικίλοι κίνδυνοι απειλούν την ύπαρξή της.

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια προσπάθεια αποτύπωσης της τουριστικής πραγματικότητας της περιοχής μελέτης, ώστε να εξεταστεί κατά πόσο, βάσει των πόρων που διαθέτει η περιοχή, μπορεί να αναπτυχθεί και να στηρίξει τουριστικές δραστηριότητες με αειφορικό προσανατολισμό. Καταγράφονται τα τρέχοντα προβλήματα, διερευνώνται οι επιπτώσεις της όποιας μελλοντικής τουριστικής ανάπτυξης, η στάση των κατοίκων αλλά και των φορέων της περιοχής απέναντι στο φυσικό πόρο και την προστασία του, καθώς και η τουριστική εικόνα της περιοχής, ώστε να διατυπωθούν προτάσεις για την ανάδειξή της, μέσα από δράσεις οικοτουριστικής και γενικότερα ήπιας τουριστικής ανάπτυξης, οι οποίες θα διατηρούν την ταυτότητα και την οικολογική σπουδαιότητα της περιοχής.

SUMMARY

The domination of a tourist area on either a national or an international level depends upon certain models of tourist growth. The way in which such models develop is affected by several factors associated with both supply and demand at all levels (local, prefectural, national or international).

The development of these models, nevertheless, is followed by both positive and negative consequences which, whether on a social, economic, cultural or environmental level, call for the need to not only plan tourist growth carefully, but also to set up tourism management programs and policies.

The acknowledgement both of these impacts and the close interaction between tourism and the environment (natural, economic, social and cultural), subsequently requires rational planning. Such planning should take worldwide developments into consideration and be used not only to suggest measures and policies to ensure the sustainability of tourist growth, but also to minimize any negative effects tourist growth may have on the environment.

An area of unparalleled natural beauty which calls for care and mild tourist development is lake Ismarida (Mitrikou) and its surroundings. Although the particular area is protected by both international treaties and Greek legislation, its viable future can in no case be guaranteed, as it is threatened by a variety of dangers.

The aim of this paper, therefore, will be to present the tourist reality of the area so as to see whether, based on its resources, the area can develop and promote sustainability-oriented tourist activities. The study also aims at recording any problems the area currently faces as well as at exploring the consequences of any future tourist growth, the residents' and administration's attitude towards natural resources and their protection, along with the tourists' image of the area. The ultimate aim is to suggest ways of promoting the development of this region, through ecotourism and mild tourist activity as well as through actions most likely to preserve the identity and ecological importance of the area.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Επιθυμώ να ευχαριστήσω όλους όσους συνέβαλαν με τον τρόπο τους στην ολοκλήρωση αυτής της μελέτης. Ιδιαίτερες ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή μου Τζουβελέκα Ευάγγελο για την εποικοδομητική καθοδήγηση και ενθάρρυνση που μου παρείχε καθ' όλη τη διάρκεια του ακαδημαϊκού έτους. Ευχαριστώ το Δήμαρχο Νέου Σιδηροχωρίου κ. Βαρβάτο Κωνσταντίνο για το πλούσιο βιβλιογραφικό και φωτογραφικό υλικό που μου προμήθευσε, αλλά και για την ευελιξία χρόνου που μου παρείχε προκειμένου να ολοκληρωθεί η συγγραφή της παρούσας εργασίας. Ευχαριστίες απευθύνω επίσης και σε όσους φορείς και ιδιώτες ανταποκρίθηκαν και συμμετείχαν στην πρωτογενή έρευνα. Κυρίως όμως, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον άνθρωπο που βρισκόταν περισσότερο από κάθε άλλο πάντα δίπλα μου, στον οποίο και αφιερώνω την παρούσα μελέτη.

Στη μητέρα μου

Ανθούλα Τσοχατζή

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	1
SUMMARY	2
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ: ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ - ΠΡΟΤΥΠΑ - ΣΤΑΔΙΑ

1.1 Εννοιολογική οριοθέτηση της τουριστικής ανάπτυξης.....	10
1.2 Διαμόρφωση των χαρακτηριστικών της τουριστικής ανάπτυξης	11
1.3 Διαμόρφωση των προτύπων της τουριστικής ανάπτυξης	13
1.4 Πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης.....	15
1.5 Στάδια της τουριστικής ανάπτυξης	18

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

2.1 Επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης.....	21
2.1.1 Οικονομικές επιπτώσεις	22
2.1.2 Κοινωνικές και πολιτισμικές επιπτώσεις.....	25
2.1.3 Περιβαλλοντικές επιπτώσεις.....	27

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

3.1 Σχέση τουρισμού και περιβάλλοντος.....	30
3.2 Σύγχρονες τάσεις - Αμφισβήτηση του προτύπου μαζικού τουρισμού.....	31
3.3 Βιώσιμη – Αειφορική τουριστική ανάπτυξη.....	34
3.4 Εναλλακτικές μορφές τουρισμού ως πρότυπα αειφορικής ανάπτυξης	36
3.5 Οικοτουρισμός και προϋποθέσεις ανάπτυξης	37
3.6 Οικοτουρισμός και απειλή οικοσυστημάτων – παραδείγματα	40
3.7 Το περιβάλλον ως προτεραιότητα πολιτικής.....	43
3.8 Σχεδιασμός και διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης.....	44

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ: Η ΛΙΜΝΗ ΙΣΜΑΡΙΔΑ (ΜΗΤΡΙΚΟΥ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

4.1	Εννοιολογικός προσδιορισμός του «υγρότοπου».....	47
4.2	Λειτουργίες του υγρότοπου	48
4.3	Αξίες του υγρότοπου	50
4.4	Ο υγρότοπος της λίμνης Ισμαρίδας	53
4.5	Υφιστάμενοι κίνδυνοι - απειλές	57
4.6	Καθεστώς προστασίας του υγρότοπου.....	60
4.7	Ο Φορέας Διαχείρισης και ο ρόλος του	63
4.8	Το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης	65
4.9	Γεωγραφική οριοθέτηση της περιοχής μελέτης	67
4.10	Ιστορικό, κοινωνικοοικονομικό και πολιτισμικό πλαίσιο του Δήμου.....	68
4.11	Παράγοντες έλξης της περιοχής μελέτης	71

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1	Σκοπός της έρευνας - Ορισμός ειδικότερων ερευνητικών στόχων	77
5.2	Ορισμός πληθυσμού - στόχου	78
5.3	Καθορισμός δειγματοληπτικού πλαισίου	80
5.4	Ανάπτυξη ερωτηματολογίου	82
5.5	Αντιστοιχία ερευνητικών στόχων - ερωτηματολογίου	84

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

6.1	Εισαγωγή	88
6.2	Χαρακτηριστικά του δείγματος	89
6.3	Παρουσίαση και ερμηνεία των απαντήσεων	90

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

7.1 Γενικά συμπεράσματα.....	99
7.2 Προτάσεις για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής.....	100

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	106
--------------------------	------------

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Ερωτηματολόγιο.....	1
2. Αποτελέσματα της έρευνας	2
2.1. Δημογραφικά /προσωπικά χαρακτηριστικά	8
2.2 Απαντήσεις επί των ερωτήσεων	9
3. Γραφήματα	24
4. Γραφήματα διασταύρωσης	44
5. Απαντήσεις επιμέρους ομάδων του δείγματος	46
6. Χάρτες.....	50
7. Φωτογραφίες και εικόνες	53

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αν και τα τελευταία χρόνια επαναλαμβάνεται συνεχώς, τόσο σε επίπεδο πολιτικών διακηρύξεων όσο και σε επίπεδο αναπτυξιακών προγραμμάτων, ότι ο τουρισμός αποτελεί τη μοναδική διέξοδο, μέχρι σήμερα κανένας φορέας, κρατικός, κοινωνικός ή επαγγελματικός, δεν έχει μελετήσει συστηματικά τις επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης, ούτε έχει υπάρξει συστηματικός και ολοκληρωμένος σχεδιασμός, έτσι ώστε η ανάπτυξη αυτή να αποδώσει το μέγιστο των ωφελημάτων τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αναπτύσσεται πολλές φορές ο τουρισμός ανεξέλεγκτα, δημιουργώντας μία σειρά από προβλήματα, όχι μόνο σε περιοχές με μαζικό οργανωμένο τουρισμό, αλλά και σε περιοχές οι οποίες έχουν περιορισμένη τουριστική ανάπτυξη (www.aegean.gr).

Ο τουρισμός αναπτύσσεται σε περιοχές που έχουν τις δυνατότητες (τουριστικούς πόρους) να προσελκύσουν το ενδιαφέρον των επισκεπτών (φυσικό περιβάλλον, πολιτιστική κληρονομιά, υποδομές, υπηρεσίες κτλ.), διαμορφώνοντας πολλά και διαφορετικά πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης παγκοσμίως, τα οποία όμως εμφανίζουν επιπτώσεις θετικές αλλά και αρνητικές, επηρεάζοντας καθοριστικά την αναπτυξιακή πορεία πολλών περιοχών. Για το λόγο αυτό το ζήτημα των επιπτώσεων αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί ένα από τα κύρια ζητήματα στις αναλύσεις και στις έρευνες επιστημόνων διαφορετικής επιστημονικής προέλευσης, ενώ όλο και πιο συχνά γίνεται λόγος για τη σχέση ανάπτυξης και περιβάλλοντος, ιδίως με τη διεύρυνση της έννοιας του περιβάλλοντος και την ταύτισή του σχεδόν με την ποιότητα ζωής, καθώς και για την ανάγκη ενιαίας πολιτικής ανάπτυξης και περιβάλλοντος, μέσα σε πνεύμα μίας πολιτικής «βιώσιμης» ανάπτυξης (Κοκκόσης - Τσάρτας, 1999).

Η εδραίωση του ρόλου του τουρισμού σε μια γενικότερη στρατηγική βιώσιμης (αιφόρου) ανάπτυξης αποτελεί προτεραιότητα στις μέρες μας, καταλαμβάνοντας μεγάλο μέρος τόσο της ελληνικής όσο και της ξένης βιβλιογραφίας, ενώ πλήθος μελετών σχεδιασμού τουριστικής ανάπτυξης εκπονούνται σε παγκόσμιο, αλλά και σε τοπικό και εθνικό επίπεδο για την αντιμετώπιση των αρνητικών επιπτώσεων μιας απρογραμματίστης ανάπτυξης, αλλά και για την εξασφάλιση της βιωσιμότητας νέων τουριστικών περιοχών (Μπριασούλη, 2000).

Βασικός λοιπόν σκοπός αυτής της μελέτης είναι να εξετάσει κατά πόσο η λίμνη Ισμαρίδα (Μητρικού), η οποία παραμένει η τελευταία στεπαϊκή λίμνη και είναι

καταχωρημένη βιβλιογραφικά στα πιο σπάνια οικοσυστήματα (Μαρτίδου, 2004), καθώς και η ευρύτερη περιοχή, μπορούν να αναπτύξουν και να στηρίξουν τουριστική δραστηριότητα με αειφορικό προσανατολισμό.

Η παρούσα εργασία αποτελείται από δύο μέρη. Στο **πρώτο μέρος** επιδιώκεται η **θεωρητική θεμελίωση της τουριστικής ανάπτυξης**, με υλικό προερχόμενο από ολοκληρωμένη έρευνα της σχετικής βιβλιογραφίας και από έρευνα στο διαδίκτυο.

Το **πρώτο κεφάλαιο** ξεκινά με τον εννοιολογικό προσδιορισμό της τουριστικής ανάπτυξης, περιγράφονται οι παράμετροι που διαμορφώνουν τα χαρακτηριστικά της, οι παράγοντες που επηρεάζουν τα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης, και ολοκληρώνεται με μια συνοπτική περιγραφή των προτύπων και σταδίων της τουριστικής ανάπτυξης.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο** εξετάζονται οι επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης, με διεξοδική αναφορά στις οικονομικές, κοινωνικο-πολιτισμικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις.

Στο **τρίτο κεφάλαιο** εξετάζεται η σχέση τουρισμού και περιβάλλοντος και δίνεται έμφαση στις αλληλεπιδράσεις που εντοπίζονται μεταξύ τους, περιγράφονται οι τάσεις των σύγχρονων κοινωνιών, προσδιορίζονται οι έννοιες της βιώσιμης - αειφορικής ανάπτυξης και των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, με ιδιαίτερη αναφορά στον οικοτουρισμό και στις προϋποθέσεις ανάπτυξής του. Τέλος, επισημαίνεται η αναγκαιότητα πολιτικής για την προστασία του περιβάλλοντος και η σημασία του σχεδιασμού και της διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης, ενώ τονίζεται παράλληλα η μεταξύ τους συσχέτιση.

Στο **δεύτερο μέρος**, το οποίο ξεκινά με το **τέταρτο κεφάλαιο**, επιδιώκεται η **λεπτομερής περιγραφή και παρουσίαση της περιοχής μελέτης**. Με τη βοήθεια δευτερογενών πηγών προσδιορίζεται η έννοια του «υγρότοπου» και περιγράφονται οι λειτουργίες και αξίες του. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η λίμνη Ισμαρίδα ως υγροτοπικό σύστημα με λεπτομερή αναφορά στο Φορέα Διαχείρισης (Φ.Δ.), στο Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Κ.Π.Ε.) και στο ρόλο που επιτελούν. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παρουσίαση των υφιστάμενων κινδύνων που απειλούν την περιοχή.

Στο **πέμπτο κεφάλαιο** η περιοχή μελέτης οριοθετείται γεωγραφικά και περιγράφεται λεπτομερώς το γενικότερο αναπτυξιακό πλαίσιο της, προκειμένου να

αποτυπωθούν όσο το δυνατόν καλύτερα οι δυνατότητες, αλλά και τα προβλήματα που την αφορούν.

Το **έκτο κεφάλαιο** περιγράφει τα στάδια που ακολουθήθηκαν για τη διεξαγωγή της πρωτογενούς έρευνας, προκειμένου να καταγραφούν σκέψεις, προτάσεις, ανησυχίες, προβληματισμοί, ιδέες και εμπειρίες της τοπικής κοινωνίας και των φορέων της.

Στο **έβδομο κεφάλαιο** παρουσιάζονται και σχολιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας.

Η μελέτη ολοκληρώνεται με το **όγδοο κεφάλαιο**, όπου καταγράφονται τα συμπεράσματα της έρευνας, βάση των οποίων υποδεικνύονται κατευθυντήριες γραμμές και προτάσεις, οι οποίες αποσκοπούν στην ανάδειξη της περιοχής και στη διασφάλιση της συνεχούς και ομαλής διεξαγωγής της όποιας μελλοντικής τουριστικής διαδικασίας.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ: ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ - ΠΡΟΤΥΠΑ - ΣΤΑΔΙΑ

1.1 Εννοιολογική οριοθέτηση της τουριστικής ανάπτυξης

Παρόλο που «η τουριστική ανάπτυξη είναι δύσκολο να ορισθεί» (Gartner, 2001, σελ. 49), θα λέγαμε γενικότερα ότι η έννοια της ανάπτυξης από τη φύση της στηρίζεται στη **διαδικασία της αλλαγής και της εξέλιξης**.

Σύμφωνα με το Σπιλάνη (1996), η ανάπτυξη πραγματεύεται τις αλλαγές που τείνουν στην ολοκλήρωση της ανθρώπινης προσωπικότητας και στην κάλυψη των βασικών αναγκών, αντικατοπτρίζοντας τις μεταβολές του συστήματος αξιών του σύγχρονου κόσμου, μεταβολές που σχετίζονται με το πολιτικό, πολιτισμικό, οικολογικό και κοινωνικό περιβάλλον.

Τουριστική ανάπτυξη με την πλατιά έννοια του όρου σημαίνει σε γενικές γραμμές ανοδική εξέλιξη του τουρισμού ως κλάδου οικονομικής δραστηριότητας μιας περιοχής, που συντελείται με την πληρέστερη αξιοποίηση και ορθολογικότερη εκμετάλλευση των ανεπαρκών τουριστικών πόρων (φυσικοί πόροι, πολιτιστική κληρονομιά κτλ.), με την αύξηση της τουριστικής παραγωγής και την ποιοτική βελτίωσή της, μα πάνω απ' όλα με την προσαρμογή στις ανάγκες ή επιθυμίες των τουριστών, δηλαδή στην τουριστική ζήτηση (Ηγουμενάκης, 2000α).

Ειδικότερα, σύμφωνα με τον Gartner (2001), η τουριστική ανάπτυξη νοείται, **ως κατάσταση αλλά και ως διαδικασία**. Ως κατάσταση αναφέρεται στις σχετικές συνθήκες που διέπουν τον τουρισμό σε σχέση με ένα δεδομένο χρονικό σημείο, ενώ ως διαδικασία η τουριστική ανάπτυξη ορίζεται ως μία εξελικτική διαδικασία, η οποία περιλαμβάνει οικονομική, υλική ή κοινωνική ανάπτυξη, που σχετίζεται με την τουριστική δραστηριότητα σε ένα χρονικό ορίζοντα. Η διαδικασία αυτή εμπεριέχει την έννοια της αλλαγής προς την κατεύθυνση της αύξησης της ποιότητας ζωής των τουριστών, αλλά και των κατοίκων μίας περιοχής υποδοχής.

1.2 Διαμόρφωση των χαρακτηριστικών της τουριστικής ανάπτυξης

«Η δυναμική πορεία του τουρισμού οδήγησε στη διαμόρφωση πολλών και διαφορετικών προτύπων τουριστικής ανάπτυξης παγκοσμίως, ως αποτέλεσμα των παραμέτρων που διαμορφώνουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της» (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999, σελ 22). Οι παράμετροι που διαμορφώνουν τα χαρακτηριστικά της τουριστικής ανάπτυξης (Κοκκώσης - Τσάρτας, 2001) είναι:

Α) Τα **χαρακτηριστικά της τουριστικής ζήτησης**. Η τουριστική ζήτηση ως αποτέλεσμα των ειδικότερων κινήτρων¹ των τουριστών (Doswell, 1997), αποτελεί, όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Κοκκώσης - Τσάρτας (2001), το «**βασικό πόλο**» της αρχικής ενεργοποίησης για την πορεία της τουριστικής ανάπτυξης, καθώς επηρεάζει την ανάπτυξη περιοχών και οδηγεί στην κατάταξή τους σε ζώνες παγκόσμιας προσφοράς. Επιπλέον, θα λέγαμε ότι η τουριστική ζήτηση επισκιάζεται σήμερα για διάφορους λόγους² από νέες τάσεις και προτιμήσεις, καθώς εμφανίζονται νέα ενδιαφέροντα με εξειδικευμένες ανάγκες, ενώ υφίσταται ολοένα και περισσότερο την επίδραση των θέσεων του οικολογικού κινήματος και της επιτακτικής ανάγκης σεβασμού στο περιβάλλον (Lickorish - Jenkins, 2004, Αποστολόπουλος κ.ά. 2001, Κοκκώσης - Τσάρτας, 2001). Συνεπώς τα κίνητρα και η τυπολογία των τουριστών (Τσάρτας, 1995) εξειδικεύουν την τουριστική ζήτηση, η οποία έχει ως αποτέλεσμα την παραγωγή και προσφορά ειδικευμένων υπηρεσιών και προϊόντων των τουριστικών περιοχών, προκειμένου να ικανοποιηθούν οι ανάγκες της νέας αγοράς, η οποία είναι πλέον πιο κατακερματισμένη τυπολογικά, πιο εξειδικευμένη και πιο περίπλοκη (Novelli *et al.*, 2006).

Β) Οι **τουριστικοί πόροι** (φυσικοί, πολιτισμικοί, υποδομές και υπηρεσίες) της τουριστικής περιοχής, οι οποίοι άμεσα και έμμεσα ενισχύουν την τουριστική ανάπτυξη, τονώνουν το τοπικό εμπόριο και τη μεταποιητική δραστηριότητα (Ηγουμενάκης, 2000) και χαρακτηρίζουν την «εικόνα» της τουριστικής περιοχής, η οποία σύμφωνα με τον Gartner (2001), αφενός μεν λειτουργεί ως παράγοντας στη

¹ Σύμφωνα με τον Gartner (2001), τα κίνητρα ταξινομούνται σε κίνητρα που επικεντρώνονται σε **δραστηριότητες**, όπως ο πολιτιστικός, ο αθλητικός, ο συνεδριακός, ο επαγγελματικός, ο αστικός τουρισμός, ο τουρισμός αναψυχής ή υγείας, σε **μοτίβα συμμετοχής** ή βάσει της ζήτησης για ταξιδιωτικές υπηρεσίες **θεσμοποιημένου ή μη θεσμοποιημένου τουρισμού** και στα **επίκτητα χαρακτηριστικά**, όπως το επίπεδο της προηγούμενης εμπειρίας με το προϊόν.

² Έντονη εποχικότητα, αναξιοποίητοι τουριστικοί πόροι και περιοχές, αναζήτηση επισκεπτών δυναμικότερου καταναλωτικού προφίλ και γενικότερα ανάγκη συνεχούς ροής τουριστών με στόχο, εκτός από τη διαφύλαξη του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς, και την «ανάπτυξη νέων θεματικών τρόπων προσέλκυσης τουριστών και δημιουργία καινούριων τουριστικών πόλων και αντίστοιχων τουριστικών ρευμάτων» (Κολτσιδόπουλος, 2005, σελ.41).

διαδικασία λήψης μιας ταξιδιωτικής απόφασης, αφετέρου δε αποτελεί συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι άλλων προορισμών. Επιπλέον, θα λέγαμε ότι οι τουριστικοί πόροι αποτελούν μια από τις πιο σημαντικές παραμέτρους για την αναπτυξιακή πορεία του τουρισμού σε μια περιοχή, καθώς *«αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για τη διαμόρφωση της υποδομής και ανωδομής της τουριστικής προσφοράς»* (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999, σελ. 41):

Γ) Η επιρροή **υπαρκτών προτύπων τουριστικής ανάπτυξης**, τα οποία θεωρούνται «πετυχημένα», είτε εμπορικά είτε αναπτυξιακά, και τα οποία γίνονται παράδειγμα προς μίμηση και τυπολογικά χαρακτηριστικά της ανάπτυξης τους «μεταφέρονται» σε διαφορετικές περιοχές του κόσμου, επηρεάζοντας τουριστικά αναπτυγμένες χώρες, αλλά και νεότερους τουριστικούς προορισμούς.

Δ) Οι **φορείς, οργανισμοί και κοινωνικοεπαγγελματικές ομάδες**, που δημιουργήθηκαν ως αποτέλεσμα της συνεχούς ανάπτυξης του τουρισμού και των επιπτώσεων που αυτός προκαλεί στην οικονομία, στην κοινωνία και στο περιβάλλον (Pearce, 1992), οι οποίοι αν και εμπλέκονται για διαφορετικούς ο καθένας λόγους με την πολιτική, την έρευνα, τον προγραμματισμό και τη διαχείριση της ανάπτυξης, επηρεάζουν τη διαδικασία της τουριστικής ανάπτυξης.

Ε) Οι **τουριστικές επιχειρήσεις** και ιδιαίτερα οι μεγάλες, καθώς η διεθνοποίηση του τουρισμού τις οδήγησε σε προνομιακή θέση, λόγω της παγκόσμιας αύξησης του αριθμού των οργανωμένων ταξιδιών και της μετατροπής του ταξιδιού σε καθημερινό καταναλωτικό προϊόν, με αποτέλεσμα να επηρεάζουν άμεσα και σε μεγάλο βαθμό την τουριστική ζήτηση, ασκώντας καθοριστική επιρροή στη διαμόρφωση συγκεκριμένων προτύπων από την πλευρά της προσφοράς. Θα λέγαμε μάλιστα ότι αποτελούν μία από τις σημαντικότερες παραμέτρους της πορείας ανάπτυξης του τουρισμού, καθώς *«επηρεάζουν καθοριστικά τη διαμόρφωση σταθερής ζήτησης, η οποία αποτελεί προϋπόθεση της τουριστικής ανάπτυξης μιας χώρας ή περιοχής»* (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999, σελ. 41).

ΣΤ) Τέλος, η **τουριστική πολιτική**, σε διεθνές, εθνικό ή τοπικό επίπεδο, καθώς παρατηρείται τα τελευταία χρόνια μία εντυπωσιακή αύξηση των πολιτικών προγραμματισμού και διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999). Σημαντικός κρίνεται ο ρόλος του κράτους στην πολιτική τουριστικής ανάπτυξης, καθώς βοηθά στη δημιουργία γενικής και ειδικής υποδομής άμεσου ή έμμεσου τουριστικού ενδιαφέροντος, ενώ καθοριστικός είναι ο ρόλος του στη χάραξη της τουριστικής στρατηγικής και ιδιαίτερα του μάρκετινγκ, προκειμένου να

επιτευχθεί η εναρμόνιση προϊόντος/αγοράς για την προσέλκυση και υποδοχή επισκεπτών (Lickorish - Jenkins, 2004). Τέλος, θα λέγαμε ότι η Κρατική (Δημόσια) Διοίκηση, αποτελεί σημείο αναφοράς για την απαραίτητη συλλογική δράση σε υπερτοπικό επίπεδο, καθώς εξασφαλίζει τον επιτυχημένο *συντονισμό* των μεμονωμένων συμφερόντων, η έλλειψη του οποίου «*μπορεί να περιορίσει σημαντικά την ανάπτυξη του τουρισμού*» (Lickorish - Jenkins, 2004, σελ.290).

1.3 Διαμόρφωση των προτύπων της τουριστικής ανάπτυξης

Σύμφωνα με τους Κοκκώση - Τσάρτα (2001), πέντε είναι οι ομάδες παραγόντων που επηρεάζουν καθοριστικά την πορεία εξέλιξης, αλλά και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των προτύπων τουριστικής ανάπτυξης που έχουν επικρατήσει στο σύγχρονο κόσμο. Συγκεκριμένα:

A) Οι *διεθνείς ή υπερεθνικοί φορείς και οργανισμοί* που σχετίζονται με την τουριστική ανάπτυξη (W.T.O.³, O.H.E.⁴, επιστημονικοί σύλλογοι, σωματεία κ.λ.π.), καθώς τα τελευταία χρόνια μέσω συστηματικών αναλύσεων, καταγραφών και διεπιστημονικών μελετών που πραγματοποιούν (Τσάρτας, 1996), προωθούν ολοένα και περισσότερο προγράμματα και πολιτικές⁵ που αποσκοπούν στη διαχείριση και στον έλεγχο της ανάπτυξης του τουρισμού, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στην ανάπτυξη προτύπων «ισόρροπης» και «ήπιας» τουριστικής ανάπτυξης.

B) Οι *επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον ευρύτερο τουριστικό τομέα*, (tour-operators, ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, πρακτορεία, εταιρείες μεταφορικών μέσων, εστίασης, αναψυχής κ.λ.π.), οι οποίες σύμφωνα με τον Τσάρτα (1996), ασκούν και τη δυναμικότερη επιρροή στη διαδικασία της διαμόρφωσης των προτύπων τουριστικής ανάπτυξης, καθότι, εκμεταλλεόμενες τη συνένωση μεταξύ τους (κάθετη και οριζόντια επέκταση), την εξειδίκευση των υπηρεσιών τους και τις ευκαιρίες της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, αποτελούν «*τον καθοριστικότερο παράγοντα της γεωγραφικής επέκτασης της τουριστικής ανάπτυξης στο σύγχρονο κόσμο*» (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999, σελ. 56).

Γ) *Πολιτικές άμεσα ή έμμεσα συνδεδεμένες με την τουριστική ανάπτυξη* σε υπερεθνικό, εθνικό ή τοπικό επίπεδο, οι οποίες, αφενός μεν αποβλέπουν στην

³ World Tourism Organisation – Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού.

⁴ Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών.

⁵ Οργανωμένα σχέδια ανάπτυξης, αλλά και προγράμματα χρηματοδότησης κυρίως σε αναπτυσσόμενες χώρες με επίκεντρο τον τουρισμό, τα οποία προωθούν ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού με σκοπό την αειφορική ανάπτυξη (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999).

περιφερειακή ανάπτυξη και στην ενίσχυση του αγροτικού τομέα μέσω της ενίσχυσης της παραγωγικής δομής της υπαίθρου και της εξισορρόπησης της διασποράς ανθρώπων και δραστηριοτήτων, ενισχύοντας το εισόδημα της αγροτικής οικογένειας, αφετέρου δε, στοχεύουν στην προστασία και διαχείριση του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος, οδηγώντας στη διαμόρφωση ειδικών πολιτικών, οι οποίες αποσκοπούν, μεταξύ άλλων, στην αποφυγή των δυσμενών επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στην προώθηση προτύπων «ήπιας» τουριστικής ανάπτυξης.

Δ) **Φορείς και ομάδες συμφερόντων** σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο (επιχειρήσεις του τουρισμού, άτομα ή εταιρείες που ασχολούνται με την προώθηση της τουριστικής ανάπτυξης, φορείς πολιτικής εκπροσώπησης που λειτουργούν σε διάφορα χωρικά επίπεδα, οργανώσεις που ασχολούνται με την τοπική ανάπτυξη και την προστασία του περιβάλλοντος, αλλά και κοινωνικές ή επαγγελματικές ομάδες των τουριστικών περιοχών). Πρόκειται για μία σημαντική ομάδα παραγόντων, καθώς η αποκέντρωση θεσμών και αρμοδιοτήτων τα τελευταία χρόνια, ενισχύει ολοένα και περισσότερο το ρόλο τους, ιδιαίτερα στις αναπτυγμένες χώρες. Επιπλέον, συχνά οι ομάδες αυτές, επηρεαζόμενες από την άνοδο των πολιτικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών κινημάτων, αμφισβητούν το πρότυπο του οργανωμένου τουρισμού και προωθούν τις ειδικές και εναλλακτικές μορφές του (Τσάρτας, 1996).

Ε) Οι **παράμετροι της τουριστικής ζήτησης και προσφοράς** σε διεθνές και εθνικό επίπεδο. Όσον αφορά στη ζήτηση, ως κυριότερες παραμέτρους θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τις παγιωμένες τάσεις της ζήτησης διεθνώς, τα ειδικά κίνητρα των τουριστών, τη διαφήμιση, την πολιτική των tour operators για τη συγκεκριμένη περιοχή, τη γεωγραφική θέση της, το μάρκετινγκ, την οικονομική, πολιτική ή άλλη συγκυρία τόσο στις χώρες προέλευσης όσο και στις χώρες προορισμού των τουριστών. Από την άλλη μεριά σημαντικές παράμετροι της προσφοράς θεωρούνται οι φυσικοί και πολιτισμικοί πόροι της περιοχής (περιβάλλον, κλίμα, πολιτιστική παράδοση κτλ.), οι οποίοι έχουν ιδιαίτερη σημασία για διαφορετικούς τύπους τουριστικής ζήτησης, οι ανθρωπογενείς πόροι που σχετίζονται με το δομημένο περιβάλλον (παραδοσιακοί οικισμοί, μνημεία, μουσεία κτλ.), καθώς και οι υπάρχουσες υποδομές και υπηρεσίες (ξενοδοχεία, πρακτορεία, επιχειρήσεις εστίασης και αναψυχής κτλ.).

Οι παραπάνω παράγοντες **διαπλέκονται και αλληλεπιδρούν** μεταξύ τους επηρεάζοντας με διαφορετική ένταση και σε διαφορετική έκταση τις διαφορετικές

φάσεις της τουριστικής ανάπτυξης (σχεδιασμός και πολιτική, προγραμματισμός, κατασκευή υποδομών, οργάνωση, προβολή και προώθηση, έλεγχος και διαχείριση, ανάπτυξη παραγωγικής δομής κτλ.). Τη δυναμικότερη όμως επιρροή, όπως αναφέραμε και παραπάνω, ασκούν οι τουριστικές επιχειρήσεις, κατόπιν οι πολιτικές που συνδέονται με την τουριστική ανάπτυξη και στη συνέχεια οι φορείς και οι ομάδες συμφερόντων, ενώ οι φάσεις που επηρεάζονται περισσότερο κατά σειρά είναι αυτή του σχεδιασμού και της πολιτικής, του ελέγχου και της διαχείρισης, καθώς και της ανάπτυξης παραγωγικής δομής (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999).

1.4 Πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης

Τα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης, αποτελούν το «**προϊόν**» μιας εξελικτικής διαδικασίας αλληλεπίδρασης μεταξύ ζήτησης και προσφοράς των διαφορετικών τύπων τουριστικών περιοχών. Η ζήτηση και η προσφορά, ευρισκόμενες σε μια λειτουργική και παράλληλα δυναμική σχέση (Τσάρτας, 1996, Pearce, 1992), διαμορφώνουν το «**χαρακτήρα**» της τουριστικής ανάπτυξης, με τη ζήτηση να προσδιορίζει συνήθως την αφετηρία της διαδικασίας αυτής (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999).

Με άλλα λόγια, θα λέγαμε ότι τα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης αποτελούν ένα αρχικό **πλαίσιο αναφοράς**, προκειμένου να τοποθετηθεί μία τουριστική περιοχή στον παγκόσμιο ανταγωνισμό και να διαχειριστεί τη δυναμική σχέση **ζήτησης** (τουριστικά κίνητρα και ρεύματα) και **προσφοράς** (δημιουργία, λειτουργία, διαχείριση και προβολή υποδομών και πόρων), συνεπώς «*το πρότυπο ή τα πρότυπα που υπάρχουν σε κάθε περιοχή αποτελούν τη βάση της τουριστικής ανάπτυξής της*» (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999, σελ.78), ενώ αντανάκλουν με συστηματικό τρόπο τις παραμέτρους (τουριστική ζήτηση, τουριστική πολιτική, τουριστικές επιχειρήσεις, φορείς και κοινωνικοεπαγγελματικές ομάδες συμφερόντων που εμπλέκονται στη διαδικασία της τουριστικής ανάπτυξης, τουριστικοί πόροι, επιρροή υπαρκτών προτύπων στην τουριστική προσφορά), η δράση των οποίων επηρεάζει καθοριστικά τόσο την πορεία εξέλιξης, όσο και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των προτύπων που έχουν επικρατήσει στο σύγχρονο κόσμο (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999).

Καθώς μάλιστα «*η εδραίωση μιας τουριστικής περιοχής στον εθνικό ή τον διεθνή χώρο εξαρτάται άμεσα από τη δημιουργία και τη λειτουργία ενός ή ορισμένων προτύπων τουριστικής ανάπτυξης*» (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999, σελ.80) κρίνεται

σκόπιμη στο σημείο αυτό μία συνοπτική παρουσίαση των προτύπων τουριστικής ανάπτυξης (Κοκκώσης - Τσάρτας, 2001).

- **Πρότυπο οργανωμένου μαζικού τουρισμού διακοπών**

Κυριαρχεί παγκοσμίως και τα χαρακτηριστικά του είναι: η εποχικότητα, οι εκτεταμένες υποδομές και υπηρεσίες, η εξάρτηση όλων των κοινωνικών και οικονομικών δραστηριοτήτων από τον τουρισμό, η εξάρτηση από την πολιτική των tour operators και η ανεξέλεγκτη είσοδος και δραστηριότητα τουριστών σε «τουριστικά πακέτα» τα οποία συχνά προκαλούν δυσμενείς επιπτώσεις στην κοινωνία και στο περιβάλλον. Οι περιοχές που ευνοούνται και προτιμούν το πρότυπο αυτό διαθέτουν πολύ πλούσιους περιβαλλοντικούς και πολιτιστικούς πόρους.

Επιπλέον, θα λέγαμε ότι το πρότυπο αυτό συχνά συνδέεται είτε με μια απόλυτα ελεύθερη και χωρίς περιορισμούς ανάπτυξη, είτε με μια εντατική τουριστική ανάπτυξη (ΕΟΤ, 2003) μέσω επεμβάσεων μεγάλης κλίμακας στο φυσικό περιβάλλον, με απώτερο στόχο τη μεγιστοποίηση των κερδών. Από την άλλη μεριά, η τοπική κοινωνία είτε εμφανίζεται αδύναμη να ελέγξει την τουριστική ανάπτυξη και τις δυσμενείς επιπτώσεις που προκαλεί (Middleton, 2004), είτε πιέζεται να αποδεχθεί το μοντέλο αυτό, συνήθως από τα αναπτυξιακά της αδιέξοδα⁶ (Gartner, 2001).

- **Πρότυπο ενταγμένο στο τοπικό αναπτυξιακό πλαίσιο: αστικός τουρισμός, τουρισμός υπαίθρου**

Η ανάπτυξή του εντάσσεται συμπληρωματικά στα γενικότερα δεδομένα της τοπικής παραγωγικής δομής της περιοχής και διακρίνεται σε δύο κύριες συνιστώσες: Τον αστικό τουρισμό, που ως οργανωτικό πρότυπο συντάσσεται με τις γενικότερες λειτουργίες των αστικών κέντρων και τον τουρισμό υπαίθρου, που συνδέεται με την ανάπτυξη υποδομών και υπηρεσιών που εξυπηρετούν τόσο τον τουρισμό διακοπών όσο και τον εναλλακτικό και ειδικών μορφών τουρισμό. Βασικές παράμετροι εδώ είναι η σχετικά μικρή κλίμακα των εγκαταστάσεων και η ένταξη της γενικότερης τουριστικής ανάπτυξης στην παραγωγική και κοινωνική δομή της περιοχής. Στην περίπτωση αυτή σύμφωνα με τον Middleton (2004), η διαχείριση του τουρισμού ανταποκρίνεται στα συμφέροντα του τοπικού πληθυσμού, ενώ οι επιπτώσεις του στην κοινωνική και οικονομική δομή της τουριστικής περιοχής εξαρτώνται από τον προγραμματισμό και τον έλεγχο της ανάπτυξης.

⁶ Σύμφωνα με τον Gartner (2001), πολύ συχνά ο τουρισμός σε τοπικό επίπεδο αντιμετωπίζεται ως τρόπος αντιστάθμισης των εκάστοτε οικονομικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι τοπικές κοινωνίες, αποτελώντας περισσότερο ένα «μέσο αποκατάστασης», παρά μια σωστά σχεδιασμένη πρωτοβουλία οικονομικής ανάπτυξης.

- **Πρότυπο αειφορικού τουρισμού με γρήση ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού**

Το πρότυπο αυτό στοχεύει στην ισορροπία της τουριστικής ανάπτυξης σε σχέση με την κοινωνία, την οικονομία και το περιβάλλον της τουριστικής περιοχής. Συνεπώς χαρακτηρίζεται από ειδικό σχεδιασμό και ενίσχυση των μέτρων ανατροφοδότησης της ανάπτυξης, ειδικό θεσμικό πλαίσιο, ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού ως βασικό άξονα ανάπτυξης, οι οποίες μάλιστα εμφανίζουν ιδιαίτερα δυναμική τάση ανάπτυξης στο σύγχρονο κόσμο.

Βασικές παραμέτρους επιτυχίας του προτύπου αυτού αποτελούν η αυστηρή τήρηση των αρχών της αειφορίας και ο μακροχρόνιος προγραμματισμός, ενώ θα λέγαμε ότι το πρότυπο αυτό υιοθετείται ολοένα και περισσότερο τόσο από κορεσμένες περιοχές μαζικού τουρισμού ως απάντηση στα προβλήματά τους, όσο και από περιοχές που βρίσκονται στα πρώτα στάδια της ανάπτυξής τους και οι οποίες μπορούν εύκολα να ακολουθήσουν τις επιταγές της αειφορίας.

- **Πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης σε θύλακες**

Το πρότυπο αυτό εντοπίζεται σε περιοχές με ανεπτυγμένο τουρισμό παραθερισμού και διακοπών και προτείνει την οργανωμένη ανάπτυξη υποδομών και υπηρεσιών σε «θύλακες» με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και λειτουργίες, όπως θεματικά πάρκα και συμπλέγματα τουριστικών δραστηριοτήτων (μαρίνες, ξενοδοχεία, καζίνο). Σύμφωνα με τον Gartner (2001), τα συμπλέγματα αυτά χαρακτηρίζονται, όσον αφορά στη λειτουργία τους ως προορισμών, από σχετική αυτονομία (μερική ή ολική) σε σχέση με την κοινωνική και οικονομική δομή της περιοχής, διότι πέραν των ευκαιριών ελεύθερου χρόνου και αναψυχής, προσφέρουν διαμονή, σίτιση και ευκαιρίες για αγορές, αποτελώντας πόλο γενικότερης ανάπτυξης.

Από την άλλη μεριά σύμφωνα με το Σχίζα (1998), το πρότυπο αυτό μπορεί να οδηγήσει στην αποξένωση του προορισμού από την κοινωνική και οικονομική δομή της ευρύτερης τουριστικής περιοχής.

- **Πρότυπο παραθερισμού**

Σύμφωνα με τον Gartner (2001) το πρότυπο αυτό στηρίζεται στην εντυπωσιακή αύξηση των παραθεριστικών - εξοχικών κατοικιών, συνήθως άναρχα και σε σειρές στην ευρύτερη περιοχή των μεγάλων κυρίως αστικών κέντρων, αλλά και σε άλλες περιοχές, οι οποίες μπορούν ανάλογα με το βαθμό συγκέντρωσης, να εξελιχθούν σε μικρούς δορυφόρους αυτών των αστικών κέντρων. Το πρότυπο αυτό

αποτελεί απόρροια της εξάπλωσης του σύγχρονου αστισμού, των μεγαλουπόλεων παγκοσμίως, με χαρακτηριστικά το μέγεθος, την πυκνότητα και την ετερογένεια του πληθυσμού (Giddens, 1993), ενώ κύρια χαρακτηριστικά του αποτελούν η συνήθης έλλειψη προγραμματισμού και οι δυσμενείς επιπτώσεις στο περιβάλλον, επιπτώσεις δηλαδή αντίστοιχες με το πρότυπο του μαζικού τουρισμού (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999).

- **Πρότυπο εναλλακτικού τουρισμού**

Το πρότυπο αυτό εντοπίζεται κυρίως σε περιοχές της υπαίθρου με πλούσιους περιβαλλοντικούς και πολιτιστικούς πόρους, ενώ εμφανίζεται είτε με την επικράτηση μίας κυρίαρχης μορφής τουρισμού (π.χ. οικοτουρισμός), είτε στην παράλληλη ανάπτυξη περισσότερων εναλλακτικών μορφών τουρισμού (π.χ. οικοτουρισμός, αγροτουρισμός κτλ.), οι οποίες έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ειδικών υποδομών και υπηρεσιών για την εξυπηρέτηση των ειδικών αναγκών και κινήτρων των σύγχρονων τουριστών.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφέρουμε ότι, αν και σημαντικό στοιχείο αυτού του προτύπου αποτελεί ο ήπιος χαρακτήρας της μορφής οργάνωσης και λειτουργίας του, ωστόσο η έλλειψη σωστού προγραμματισμού, οργάνωσης και διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης μπορεί να οδηγήσει στον εκφυλισμό του σε πρότυπο μαζικού τουρισμού.

1.5 Στάδια της τουριστικής ανάπτυξης

Οι τρεις παράμετροι που λαμβάνονται υπόψη, ανά στάδιο, στο εξελικτικό μοντέλο των τριών σταδίων ανάπτυξης, είναι: οι αλλαγές στην τοπική κοινωνική και οικονομική δομή, οι παράγοντες που κατά κύριο λόγο συμβάλλουν στις αλλαγές αυτές και τα χαρακτηριστικά που εμφανίζει η τουριστική ανάπτυξη στη χώρα υποδοχής ή τουριστική περιοχή (Κοκκώσης - Τσάρτας, 2001).

Στο **πρώτο στάδιο** ανάπτυξης, η περιοχή ανακαλύπτεται συνήθως από τουρίστες ή επιχειρηματίες, άλλης περιοχής της χώρας, αρχίζει να παρατηρείται μία σταδιακή και αργή αλλαγή των παραγωγικών δομών με στροφή προς τις υπηρεσίες, ενώ εμφανίζονται οι πρώτες ενδείξεις της αστικοποίησης, τα πρότυπα της οποίας υιοθετούνται από άτομα της τοπικής κοινωνίας που είναι θετικά στις μεταβολές αυτές (ιδιαίτερα από τους νέους). Χαρακτηριστικό του σταδίου αυτού είναι ότι οι τουρίστες

αντιμετωπίζονται ακόμη ως φιλοξενούμενοι από τους ντόπιους κατοίκους ή ως φορείς διαφορετικών αντιλήψεων.

Ως παράγοντες που συμβάλλουν στις παραπάνω αλλαγές θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τους ντόπιους επιχειρηματίες της περιοχής, ή και άλλης περιοχής, τους νέους της περιοχής, τους τουρίστες, ημεδαπούς και αλλοδαπούς, αλλά και τα προγράμματα τουριστικής ανάπτυξης, τοπικής ή εθνικής εμβέλειας, καθώς και την προβολή των εκάστοτε τουριστικών πόρων. Η μικρής κλίμακας ανάπτυξη βασικής και υποτυπώδους υποδομής, ως αποτέλεσμα επενδύσεων τοπικού χαρακτήρα στον τομέα των καταλυμάτων και της εστίασης, αποτελεί το χαρακτηριστικό της τουριστικής ανάπτυξης του σταδίου αυτού. Στο στάδιο αυτό είναι ανύπαρκτη η διαφημιστική «εικόνα» της τουριστικής περιοχής, με αποτέλεσμα ο προορισμός να είναι άγνωστος στις αγορές του μαζικά οργανωμένου τουρισμού, ενώ ο μικρός αριθμός τουριστών που παρατηρείται στην περιοχή ταξιδεύει αυτόνομα με σκοπό την αναζήτηση ησυχίας σε ένα καθαρό φυσικό περιβάλλον.

Στο **δεύτερο στάδιο** παρατηρούνται ταχύτερες αλλαγές στην κοινωνική και παραγωγική δομή, αφού εγκαταλείπονται όλοι οι κλάδοι παραγωγής προς χάριν της απασχόλησης στον τουριστικό τομέα (ιδιαίτερα από τους νέους και το γυναικείο πληθυσμό) και υιοθετούνται καταναλωτικά και κοινωνικά πρότυπα των αστικών κέντρων από μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού. Στο στάδιο αυτό οι σχέσεις των τουριστών με τους ντόπιους γίνονται σταδιακά «σχέσεις εμπορικών συναλλαγών».

Στις αλλαγές αυτές συμβάλλουν οι εθνικής αλλά και διεθνούς εμβέλειας τουριστικές επιχειρήσεις και οι ντόπιοι και αλλοδαποί επιχειρηματίες που επενδύουν στην περιοχή, συχνά με την οικονομική αρωγή κρατικών προγραμμάτων τουριστικής ανάπτυξης και προβολής της περιοχής, χωρίς να υποτιμάται ο ρόλος των εργαζομένων στις τουριστικές επιχειρήσεις και των καταγόμενων από την περιοχή οικονομικών μεταναστών σε αστικά κέντρα, οι οποίοι επιστρέφουν για εργασία στην περιοχή.

Η ανάπτυξη χαρακτηρίζεται στο στάδιο αυτό από τη δημιουργία μίας σύνθετης τουριστικής υποδομής και την αλλαγή στη χωρική και λειτουργική οργάνωση της περιοχής. Επιπλέον, χαρακτηρίζεται από μεγάλης εμβέλειας κρατικές και ιδιωτικές επενδύσεις, οι οποίες συντείνουν στο να αποκτήσει η περιοχή εκείνη την τουριστική «εικόνα» που είναι απαραίτητη στις διεθνείς τουριστικές επιχειρήσεις μαζικού τουρισμού, προκειμένου να προσελκύσουν στην περιοχή τις πρώτες ομάδες οργανωμένου τουρισμού.

Η αστικοποίηση των κοινωνικών χαρακτηριστικών της περιοχής, η κυριαρχία του τουρισμού στην παραγωγική δομή, η υιοθέτηση καταναλωτικών προτύπων και αξιών από την πλειονότητα των κατοίκων, σε συνδυασμό με τη μετατροπή των σχέσεων τουριστών και ντόπιων σε απρόσωπες (οι οποίες περιορίζονται μόνο στις εμπορικές συναλλαγές), αποτελούν τις αλλαγές στην τοπική κοινωνικοοικονομική δομή του **τρίτου σταδίου** τουριστικής ανάπτυξης. Κατά το στάδιο αυτό, οι τουριστικές επιχειρήσεις διεθνούς, κυρίως, αλλά και εθνικής εμβέλειας, μαζί με τους αλλοδαπούς επενδυτές και τη διεθνή, εθνική και περιφερειακή πολιτική, συναριθμούνται στους παράγοντες εκείνους που συμβάλλουν στις παραπάνω αλλαγές.

Τα χαρακτηριστικά του σταδίου αυτού αποτυπώνονται στην ύπαρξη οργανωμένης υποδομής μαζικού τουρισμού και στην κυριαρχία υπηρεσιών και δραστηριοτήτων που στοχεύουν στην εξυπηρέτηση τουριστών που χρησιμοποιούν αποκλειστικά τις υπηρεσίες οργανωμένων πακέτων διακοπών. Αποτέλεσμα των παραπάνω είναι η μετατροπή της περιοχής σε τουριστικό προορισμό διεθνών προδιαγραφών και η συνακόλουθη ολοκλήρωση της διεθνούς διαφημιστικής «εικόνας» του προορισμού αυτού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

2.1 Επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης

Ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους ταχύτερα αναπτυσσόμενους τομείς της παγκόσμιας οικονομίας. Σύμφωνα μάλιστα με στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού, ταχύτερη ανάπτυξη παρατηρείται μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και ιδιαίτερα μετά το 1970, οπότε οι κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις της εποχής τον καθιστούν ως έναν από τους δυναμικότερους κλάδους της οικονομίας (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999).

Σήμερα ολοένα και περισσότερα άτομα ταξιδεύουν προκειμένου να ξεφύγουν από το σύγχρονο τρόπο ζωής,⁷ ενώ πολλές περιοχές στήριζαν και εξακολουθούν να στηρίζουν την ανάπτυξή τους στον τουρισμό, με αποτέλεσμα η τουριστική ανάπτυξη να χρησιμοποιείται και να εφαρμόζεται ως στρατηγική από τις εκάστοτε κυβερνήσεις, αφενός μεν για να βελτιώσει την ευημερία των κατοίκων μέσω του επιπρόσθετου εισοδήματος που δημιουργείται, αφετέρου δε για να βοηθήσει έναν προορισμό να οδηγηθεί από το στάδιο της υπανάπτυξης στο στάδιο της ανάπτυξης (Andriotis, 2000).

Βέβαια η ανάπτυξη του τουρισμού, όπως συμβαίνει και με κάθε άλλη οικονομική δραστηριότητα, δεν πρέπει να αποτελεί αυτοσκοπό για έναν τουριστικό προορισμό. Στόχος είναι η ανάπτυξή του να συμβάλει στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της περιοχής αναφοράς, βελτιώνοντας τόσο τα εισοδήματα και τις συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων, όσο και τις γενικότερες προοπτικές ανάπτυξης του χώρου μέσα από μία διαδικασία συσσώρευσης κεφαλαίου, γνώσεων και προετοιμασίας εναλλακτικών λύσεων για το μέλλον (Σπιλάνης, 1996).

Η παραπάνω επισήμανση εξηγεί το ολοένα και μεγαλύτερο ενδιαφέρον επιστημόνων για τη μελέτη των **επιπτώσεων**⁸ της τουριστικής ανάπτυξης στις χώρες υποδοχής. Ο τουρισμός μπορεί να αποτελεί σήμερα την πρώτη ιεραρχικά οικονομική δραστηριότητα παγκοσμίως (Ζαχαράτος - Τσάρτας, 1999), όμως η ανάπτυξή του δε στερείται συνεπειών, καθότι προκαλούνται επιπτώσεις θετικές αλλά και αρνητικές

⁷ Σύμφωνα με τον Τσάρτα (1996), ο σύγχρονος τρόπος ζωής χαρακτηρίζεται από ένταση στους ρυθμούς εργασίας, από αλλοτρίωση και μονοτονία στην κοινωνική σφαίρα.

⁸ Σύμφωνα με τους Κοκκώση - Τσάρτα (2001) «ο όρος **επιπτώσεις** χρησιμοποιείται για να περιγράψει όλες τις αλλαγές που επέρχονται στην οικονομία, την κοινωνία, τον πολιτισμό και το περιβάλλον των περιοχών ή χωρών όπου αναπτύσσεται ο τουρισμός και σχετίζονται με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της λειτουργίας του τουριστικού τομέα» (Κοκκώσης - Τσάρτας, 2001, σελ. 26).

στην οικονομία, την κοινωνία, τον πολιτισμό και το περιβάλλον της χώρας υποδοχής των τουριστών.

2.1.1 Οικονομικές επιπτώσεις

Οι κυριότερες από τις επιπτώσεις του τουρισμού στην οικονομία σχετίζονται με τα παρακάτω ζητήματα:

- **Απασχόληση**

Ο τουρισμός είναι τομέας δημιουργίας θέσεων εργασίας, πολλές από τις οποίες όμως έχουν χαρακτήρα εποχιακό, είναι ανειδίκευτες και περιστασιακές (Βαρβαρέσος, 2000, Κοκκώσης - Τσάρτας, 2001). Αν και η έντονη εποχικότητα του τουριστικού φαινομένου οδηγεί συνήθως στην παράλληλη απασχόληση των κατοίκων με κάποιο άλλο κλάδο της οικονομίας (π.χ. γεωργία), παρ' όλα αυτά πολλοί μελετητές παρατηρούν μια αυξανόμενη ευημερία των κατοίκων που ασχολούνται με τον τουρισμό, καθότι οδηγούνται σε γενικότερη αύξηση των οικογενειακών τους εισοδημάτων (Andriotis, 2000).

Από την άλλη μεριά σύμφωνα με το Φίλια (1974), αύξηση του οικογενειακού εισοδήματος δε σημαίνει απαραίτητα και αύξηση του οικογενειακού αποθέματος, διότι η αλλαγή των καταναλωτικών προτύπων της οικογένειας αυξάνει την καταναλωτική τους δαπάνη και συνεπώς μειώνει αντίστοιχα το ποσό αποταμίευσης του οικογενειακού εισοδήματος.

- **Περιφερειακή ανάπτυξη**

Αναμφίβολα ο τουρισμός αποτελεί παράγοντα οικονομικής προώθησης της περιφερειακής ανάπτυξης, καθώς αποτελεί κίνητρο για τη συγκράτηση του τοπικού πληθυσμού, ιδίως στις γεωγραφικά απομονωμένες, ορεινές και μειονεκτικές περιοχές (Κοκκώσης - Τσάρτας, 2001).

Από την άλλη όμως πλευρά, οι επικριτές της τουριστικής ανάπτυξης ισχυρίζονται ότι μπορεί να οδηγήσει στην εγκατάλειψη άλλων παραγωγικών κλάδων, π.χ. της γεωργίας, κτηνοτροφίας κτλ., καθώς οι δραστηριότητες του πρωτογενούς τομέα θεωρούνται υποδεέστερες κοινωνικά (Φίλιας, 1974), αλλά και λόγω της τάσης που επικρατεί γενικότερα προς τα επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών (Giddens, 2002), με αποτέλεσμα την πλήρη εξάρτηση της τοπικής οικονομίας από τον τουρισμό. Επιπλέον, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Gartner (2001), ο τουρισμός μπορεί να

αποτελέσει τροχοπέδη για τη βιομηχανική δραστηριοποίηση μίας περιοχής, εάν αυτή δε θεωρηθεί συμβατή με τον τουρισμό.

Παρ' όλα αυτά, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ο τουρισμός συμβάλλει στη γενικότερη ανάπτυξη των περιοχών λόγω των έργων υποδομής που πραγματοποιούνται (π.χ. βελτίωση οδικού δικτύου, έργα ύδρευσης - αποχέτευσης, ηλεκτροδότησης κτλ.), οδηγώντας σε μία γενικότερη αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων του τόπου υποδοχής (Gartner, 2001).

- **Πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στην τοπική οικονομία**

Οι επιδράσεις αυτές αναφέρονται στον πολλαπλασιασμό των χρημάτων που ξοδεύουν οι τουρίστες, για παράδειγμα τα χρήματα που δαπανά ο τουρίστας σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο πολλαπλασιάζονται, αφού δημιουργούν εισόδημα το οποίο στη συνέχεια δαπανάται, και αυτό με τη σειρά του δημιουργεί νέο εισόδημα, το οποίο επαναδαπανάται και ούτω καθεξής, δημιουργώντας έναν **πολλαπλασιαστή⁹ εισοδήματος**. Το ύψος του τελικού εισοδήματος εξαρτάται από τον αριθμό των πραγματοποιούμενων συναλλακτικών πράξεων από τη στιγμή της πρώτης πράξης μέχρι τη στιγμή της τελευταίας. Όσες φορές δαπανάται και επαναδαπανάται το αρχικό εισόδημα, τόσο θετικότερη είναι η επίδραση της αρχικής τουριστικής δαπάνης στην οικονομία (Ζαχαράτος, 1999). Ο πολλαπλασιαστής εισοδήματος δηλαδή προσθέτει μία νέα σειρά προστιθέμενων αξιών στην αρχική προστιθέμενη αξία, η οποία προκύπτει ως απόρροια των άμεσων αποτελεσμάτων του τουριστικού τομέα, έτσι ώστε η **συνολική προστιθέμενη αξία** να είναι μεγαλύτερη της αρχικής ζήτησης (Βαρβαρέσος, 2000).

Πέρα όμως από τον πολλαπλασιαστή εισοδήματος, οι δαπάνες των τουριστών οδηγούν στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, με συνέπεια τη δημιουργία ενός **πολλαπλασιαστή απασχόλησης**. Επιπλέον, δημιουργείται ένας **πολλαπλασιαστής συναλλακτικών πράξεων** και ένας **πολλαπλασιαστής κεφαλαίου**, αφενός μεν γιατί τα χρήματα που δαπανούν οι τουρίστες σε μια οικονομία αλλάζουν συνεχώς χέρια κατά τη διάρκεια του έτους, αφετέρου δε, επειδή οι συναλλακτικές πράξεις που

⁹ Η έννοια του πολλαπλασιαστή στηρίζεται στο γεγονός ότι όλα τα χρήματα που ξοδεύονται από τους τουρίστες δημιουργούν εισόδημα για τη χώρα που τους υποδέχεται, άμεσα από τα τουριστικά καταλύματα, τα γραφεία ταξιδίων και τις μεταφορικές εταιρείες, αλλά και έμμεσα από τις επιχειρήσεις εστίασης, τα διάφορα εμπορικά καταστήματα κτλ. Στόχος δε για τις τουριστικές περιοχές αποτελεί η μεγιστοποίηση της κατανάλωσης των τουριστών και η ελαχιστοποίηση της εκροής του τουριστικού εισοδήματος για την τοπική κοινωνία της χώρας υποδοχής τουριστών, ώστε να μεγιστοποιούνται τα οφέλη από τον τουρισμό (Swarbrooke, 1999).

πραγματοποιούνται με επιχειρήσεις ή με μεμονωμένα άτομα συμβάλλουν στη βελτίωση της τουριστικής υποδομής και ανωδομής, καθώς και στη βελτίωση των τουριστικών υπηρεσιών (Ηγουμενάκης, 1997).

- **Ισοζύγιο πληρωμών**

Στο ισοζύγιο πληρωμών θα μπορούσαμε να αναφέρουμε από τη μία πλευρά την επιβάρυνσή του λόγω της ανάγκης που δημιουργείται πολλές φορές για εισαγωγή ειδών και προϊόντων αναγκαίων για την ομαλή λειτουργία του τουριστικού τομέα, από την άλλη πλευρά τη θετική επίδραση των συναλλακτικών εισροών από τον τουρισμό στο ισοζύγιο. Όσο λιγότερα αγαθά και υπηρεσίες εισάγει μία οικονομία, τόσο μικρότερη είναι η διαρροή του τουριστικού συναλλάγματος και περισσότερα τα οφέλη από τον τουρισμό.

Αντίθετα, όταν μία οικονομία στηρίζεται κυρίως σε εισαγωγές, τότε τα οφέλη από το τουριστικό εισόδημα είναι λίγα και δε δημιουργείται πλεόνασμα για αποταμίευση, επενδύσεις κτλ. Συνεπώς, το θετικό ή μη αποτέλεσμα εξαρτάται από τη δυνατότητα των χωρών αυτών να σχεδιάζουν και να προγραμματίζουν τη γενικότερη λειτουργία του τουρισμού (Κοκκώσης - Τσάρτας, 2001).

- **Φορολογικά έσοδα στο κράτος**

Εύλογα αντιλαμβάνεται κανείς τα οικονομικά οφέληματα που αποκομίζει ένας προορισμός από την αύξηση των φορολογικών εσόδων, π.χ. λόγω της φορολόγησης των κερδών των τουριστικών επιχειρήσεων, της φορολογίας των εισοδημάτων των εργαζομένων στον τουριστικό τομέα κτλ. και τα οποία μπορούν να παράγουν νέα εισοδήματα, όταν αυτά δαπανώνται για επενδύσεις με σκοπό τη βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών προς τους τουρίστες αλλά και το ντόπιο πληθυσμό, όπως για παράδειγμα, έργα τουριστικής ανωδομής και υποδομής (Ηγουμενάκης, 2000).

- **Πληθωρισμός και αύξηση της τιμής της γης σε τοπικό επίπεδο**

Η τουριστική ανάπτυξη μπορεί να θεωρηθεί αιτία πληθωριστικών πιέσεων διότι αυξάνεται η τιμή πολλών αγαθών και υπηρεσιών λόγω της έντονης εποχικής τουριστικής ζήτησης, χωρίς την επαναφορά τους όμως στα αρχικά επίπεδα μετά το πέρας της περιόδου αυτής (Ηγουμενάκης, 1998). Έτσι σύμφωνα με τον Gartner (2001) οι κάτοικοι είναι υποχρεωμένοι να βιώνουν μία αύξηση του κόστους ζωής, αφού πληρώνουν υψηλότερες τιμές για καθημερινά καταναλωτικά αγαθά, ως απόρροια της υψηλής ζήτησης που προκαλείται από την αύξηση της τουριστικής

κίνησης. Επιπλέον, λόγω της ταχύτατης οικοπεδοποίησης σε περιοχές με μαζική και οργανωμένη ανάπτυξη, παρατηρείται ραγδαία αύξηση της τιμής της γης που σε ορισμένες περιπτώσεις αγγίζει τα όρια της κερδοσκοπίας (Βαρβαρέσος, 2000α)

2.1.2 Κοινωνικές και πολιτισμικές επιπτώσεις

Παρ' ότι το κύριο βάρος των επιστημονικών αναλύσεων αφορά στις οικονομικές επιδράσεις του τουρισμού, λόγω της δυνατότητας που παρέχεται στους επιστήμονες ποσοτικής μέτρησης των παραγόντων που εμπλέκονται, δε θα πρέπει να παραβλέψουμε τις κοινωνικές και πολιτισμικές επιδράσεις που δέχεται μία χώρα ή περιοχή υποδοχής τουριστών, αφού διαπιστώνεται ότι ο τρόπος οργάνωσης, ελέγχου και ένταξης του τουριστικού φαινομένου στην οικονομική και κοινωνική δομή της, βρίσκεται σε αντιστοιχία με τις κοινωνικές και πολιτισμικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης (Κομίλης - Βαγιονής, 1999).

Αν και τα αποτελέσματα των κοινωνικών και πολιτισμικών επιπτώσεων εμφανίζονται συνήθως αργά και πολλές φορές δεν είναι εύκολα κατανοητό ότι συνδέονται άμεσα με τον τουρισμό, παρ' όλα αυτά παρατηρείται αλλαγή στην κοινωνική δομή της χώρας ή περιοχής υποδοχής τουριστών, λόγω της διαμόρφωσης νέων παραγωγικών σχέσεων, της σταδιακής αύξησης του τομέα υπηρεσιών και της ανάπτυξης υποδομών και λειτουργιών που στοχεύουν στην εξυπηρέτηση του τουρισμού.

Επιπλέον, παρατηρείται επαγγελματική και κοινωνική κινητικότητα, ιδιαίτερα στους νέους και τις γυναίκες, οι οποίοι έχουν θετική στάση απέναντι στους τουρίστες και στρέφονται προς τα τουριστικά επαγγέλματα, αλλά και στους επιχειρηματίες του τουρισμού, οι οποίοι συχνά αποκτούν υψηλά εισοδήματα και γόητρο σε μικρό χρονικό διάστημα και γίνονται πρότυπα προς μίμηση για την τοπική κοινωνία.

Από την άλλη μεριά, λόγω της οικονομικής αυτονόμησης των νέων και των γυναικών, θα λέγαμε ότι παρατηρείται μία υποβάθμιση του ρόλου της οικογένειας, διευρύνεται το χάσμα των γενεών, ενώ προβλήματα δημιουργούνται και στις μεταξύ των συζύγων σχέσεις. Επιπρόσθετα, παρατηρούνται φαινόμενα αλλοτρίωσης και κοινωνικής ανομίας με την επικράτηση συμπεριφορών όπου το ατομικό συμφέρον κυριαρχεί του συλλογικού, δημιουργούνται προβλήματα στις συναλλαγές και στις κοινωνικές σχέσεις των κατοίκων της περιοχής, ενώ παράλληλα παρατηρούνται

αρκετά συχνά επιδράσεις στη δημόσια υγεία, λόγω έλλειψης των απαραίτητων υγειονομικών ελέγχων.

Όσον αφορά δε στις επιπτώσεις που παρατηρούνται στις παραδόσεις και στον πολιτισμό, θα μπορούσαμε να επικεντρωθούμε κυρίως στις αλλαγές που παρατηρούνται στα έθιμα λόγω της επιβολής νέων αστικών προτύπων, τα οποία οδηγούν στην εγκατάλειψη των τοπικών εθίμων από τους νέους (θρησκευτικές και πολιτιστικές παραδόσεις, γιορτές, πανηγύρια κλπ.), οι οποίοι εμφανίζονται ιδιαίτερα ευάλωτοι και καταλήγουν να μιμούνται τα κοινωνικά πρότυπα των τουριστών, τα οποία θεωρούνται συνώνυμα με κάθε τι σύγχρονο ή μοντέρνο.

Επιπρόσθετα αλλαγές παρατηρούνται και στα παραδοσιακά τοπικά προϊόντα, τα οποία, προκειμένου να προσαρμοστούν στις εμπορικές και τουριστικές προδιαγραφές, αλλάζουν ριζικά (σχήμα, μέγεθος, ποιότητα) και συχνά δεν έχουν καμία σχέση με τον τοπικό πολιτισμό, την τοπική παραγωγή και παράδοση.

Επίσης η ανάπτυξη, λειτουργία και οργάνωση πολιτιστικών - τουριστικών πόρων που εξυπηρετούν τον τουρισμό δίνουν πολλές φορές την εντύπωση μίας «σκηνοθετημένης αυθεντικότητας», προκειμένου να πειστεί ο τουρίστας ότι αυτό που βλέπει είναι αληθινά παραδοσιακό και αυθεντικό με σκοπό να παραμείνει στην περιοχή και να αγοράσει τα προϊόντα.

Τέλος, παρατηρείται αλλοίωση της γλώσσας της τοπικής κοινωνίας με την εμφάνιση των πρώτων τουριστών, καθώς συχνά εντοπίζονται προσμειξίσεις από ξένες γλώσσες στην τοπική διάλεκτο (Ζαχαράτος - Τσάρτας, 1999, Λύτρας, 1998).

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι η ύπαρξη θετικών ή αρνητικών αποτελεσμάτων για την τοπική κοινωνία εξαρτάται κυρίως από το βαθμό συνοχής και δυναμικής που παρουσιάζει, το είδος τουρισμού που αναπτύσσεται στην περιοχή, το βαθμό οικονομικής και κοινωνικής εξάρτησης της τοπικής κοινωνίας από τον τουρισμό, αλλά και το βαθμό στον οποίο παρεμβαίνουν οι κρατικοί φορείς, προκειμένου να προσδιορίσουν και να περιορίσουν τις αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού (Swarbrooke, 1999).

2.1.3 Περιβαλλοντικές επιπτώσεις

Το περιβάλλον¹⁰ αποτελεί τον κυριότερο παράγοντα ανάπτυξης και άνθησης του τουρισμού, δεδομένου ότι αναπτύσσεται κυρίως σε «ευαίσθητες» περιβαλλοντικά περιοχές, όπως π.χ. φυσικά οικοσυστήματα, ιστορικές και αρχαιολογικές περιοχές κ.ά. (Andriotis, 2000). Σύμφωνα μάλιστα με τον Middleton (2001), η έννοια του περιβάλλοντος σήμερα παρουσιάζεται διευρυμένη και περιλαμβάνει τέσσερα κύρια στοιχεία με τα οποία το περιβάλλον μελετάται στον τουρισμό:

- Το φυσικό περιβάλλον (φυσικοί πόροι, πανίδα, χλωρίδα, κλίμα κτλ.)
- Το δομημένο περιβάλλον (τουριστικές υποδομές, ιστορικά κτήρια, μνημεία, πάρκα, αρχαιολογικοί και ιστορικοί χώροι κτλ.)
- Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις (θρησκευτικές γιορτές, παραδοσιακοί χοροί και μουσική, λαογραφική τέχνη κτλ.)
- Οι κοινωνικές εκδηλώσεις (τρόπος ζωής, γλώσσα και συνήθειες κατοίκων κτλ.)

Ο τουρισμός αναπτύσσεται σε περιοχές που διαθέτουν πλούσιους τουριστικούς πόρους (φυσικό περιβάλλον, πολιτιστική κληρονομιά, υποδομές, υπηρεσίες κτλ.), οι οποίοι και προσελκύουν το ενδιαφέρον των επισκεπτών (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999), όμως τα τελευταία χρόνια η εντατικοποίηση της τουριστικής βιομηχανίας και η διάχυση και ανάπτυξη της σε νησιά, παραδοσιακούς οικισμούς και πόλεις, σε παράκτιες και ορεινές περιοχές με ιδιαίτερη οικολογική - πολιτισμική αξία και ευαισθησία, εστιάζουν πλέον το ενδιαφέρον των επιστημόνων και μελετητών όχι μόνο στα οφέλη που επιφέρει ο τουρισμός, αλλά και στις πιέσεις και στα προβλήματα που δημιουργεί σε έναν τόπο, με αποτέλεσμα η τουριστική βιομηχανία να χαρακτηρίζεται **ως νόμισμα με δύο όψεις**.

Από τη μία, όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο ζήτημα, συνεισφέρει στην οικονομική άνθηση μιας περιοχής δημιουργώντας θέσεις εργασίας και εισροή συναλλάγματος, ενώ από την άλλη, είναι παράγοντας περιβαλλοντικών και κοινωνικών επιβαρύνσεων που συχνά εμποδίζουν την ομαλή λειτουργία της τοπικής κοινωνίας και του τοπικού τουρισμού (www.oikologos.gr).

¹⁰ Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνεται στον Ν. 1650/86 «ως περιβάλλον νοείται το σύνολο των φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων και στοιχείων που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και επηρεάζουν την οικολογική ισορροπία, την ποιότητα της ζωής, την υγεία των κατοίκων, την ιστορική και πολιτιστική παράδοση και τις αισθητικές αξίες» (Προφυλλίδης, 2004, σελ.276-277).

Ανάμεσα στις **θετικές επιδράσεις** του τουρισμού, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τη συμβολή του στην προστασία και αναβάθμιση των φυσικών και πολιτισμικών πόρων μίας περιοχής χάρη στην τουριστική ανάπτυξη, άμεσα λόγω των έργων και της πολιτικής ανάδειξης των πόρων της περιοχής, αλλά και έμμεσα με ιδιωτικές πρωτοβουλίες αναστήλωσης ή αναβάθμισης παραδοσιακών κατοικιών κτλ. και τη συμβολή του στη γενικότερη *«βελτίωση της ποιότητας ζωής και του περιβάλλοντος, λόγω έργων υποδομής που δεν θα κατασκευάζονταν ή θα αργούσαν να κατασκευαστούν αν δεν υπήρχε τουρισμός»* (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999, σελ. 148).

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο Βαρβαρέσος, πολλά αρχαιολογικά μνημεία, μοναστήρια, εκκλησίες, παραδοσιακοί οικισμοί κτλ. με μεγάλη αξία για τους τοπικούς πληθυσμούς, καθώς και η παραδοσιακή αρχιτεκτονική, έχουν σωθεί χάρη στη σπουδαιότητα του τουριστικού φαινομένου (Βαρβαρέσος, 2000 β).

Όσον αφορά δε στις **αρνητικές επιδράσεις** του τουρισμού, θα λέγαμε ότι λόγω του έντονου ανταγωνισμού στις μέρες μας, πολλοί τουριστικοί προορισμοί έχουν ως στόχο την αύξηση του οικονομικού κέρδους που αποφέρει ο τουρισμός και έτσι συχνά προσανατολίζονται στην αναζήτηση ολοένα και μεγαλύτερου αριθμού τουριστών, χρησιμοποιώντας ως μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης το μαζικό τουρισμό. Ωστόσο, η μεγάλη πληθυσμιακή συγκέντρωση σε περιοχές με συγκεκριμένες περιβαλλοντικές και κοινωνικές δυνατότητες, δημιουργεί διαταράξεις στις συνθήκες της τοπικής κοινωνίας και δυσλειτουργίες, όπως: συνωστισμό, μόλυνση του περιβάλλοντος, κατασπατάληση ή καταστροφή φυσικών και πολιτιστικών πηγών και ανταγωνισμό μεταξύ τοπικού πληθυσμού και τουριστικής βιομηχανίας για τη χρησιμοποίηση αγαθών πρώτης ανάγκης (νερό, καύσιμα, κτλ.), έργων υποδομής (δρόμοι, νοσοκομεία, κτλ.) τόπων αναψυχής (μουσεία, πάρκα, παραλίες, κτλ.).

Σύμφωνα με το Λύτρα (1998), οι επιδράσεις του τουρισμού στα φυσικά οικοσυστήματα σχετίζονται άμεσα με τις περιβαλλοντικές καταστροφές που συντελούνται σε περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, όπως: καταπάτηση δασών και ακτών με σκοπό την εκτεταμένη δόμηση, αλλοίωση του τοπικού πολεοδομικού και αρχιτεκτονικού χρώματος με την κατασκευή αντιαισθητικών κτηρίων, ηχητική ρύπανση, αλλοιώσεις του οπτικού πεδίου από ανεξέλεγκτου τύπου και μεγέθους διαφημιστικές πινακίδες, εκτεταμένη ρύπανση από την εγκατάλειψη σκουπιδιών και μόλυνση της ατμόσφαιρας από την κίνηση των οχημάτων κυκλοφορίας κ.ά.

Όλες οι παραπάνω περιβαλλοντικές καταστροφές εμποδίζουν τη συνεχή και ομαλή διεξαγωγή της τουριστικής διαδικασίας, καθώς η υποβάθμιση της ποιότητας

του περιβάλλοντος που σχετίζεται με τον τουρισμό οδηγεί σε πτώση της τουριστικής κίνησης (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999). Συνεπώς, «η σύγχρονη αντίληψη για την προστασία του περιβάλλοντος συμπεριλαμβάνει όχι μόνο την προστασία των ειδών, των οικοσυστημάτων και των φυσικών πόρων, αλλά και την πολιτιστική κληρονομιά και το δομημένο περιβάλλον γενικότερα» (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999, σελ. 136).

Βέβαια στο σημείο αυτό είναι χρήσιμο να τονίσουμε ότι «οι γενικεύσεις για τις επιπτώσεις του τουρισμού στο περιβάλλον είναι ιδιαίτερα παρακινδυνευμένες, καθώς οι ιδιαιτερότητες του τόπου, το είδος του τουρισμού και ο σχεδιασμός (και η πολιτική γενικότερα) επηρεάζουν άμεσα τη σχέση τουρισμού και περιβάλλοντος» (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999, σελ. 149).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

3.1 Σχέση τουρισμού και περιβάλλοντος

Η συμβολή του τουρισμού στην οικονομική άνθηση και ευημερία πάρα πολλών τουριστικών προορισμών θεωρείται αναμφισβήτητη. Παράλληλα όμως, όπως εξηγήσαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι δυσμενείς επιπτώσεις που προκαλούνται στο περιβάλλον από τη ραγδαία και μη ελεγχόμενη τουριστική ανάπτυξη, έχουν ως αποτέλεσμα πολλοί από αυτούς τους προορισμούς γρήγορα να φτάνουν στο στάδιο του κορεσμού, καθώς η τουριστική ανάπτυξή τους έχει τεράστιες επιπτώσεις στο περιβάλλον και επηρεάζει τη μορφή του φυσικού και δομημένου τοπίου. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν και οι Κοκκώσης - Τσάρτας *«η ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας έχει συχνά ως αποτέλεσμα την υποβάθμιση του περιβάλλοντος»¹¹*, επομένως και των φυσικών και πολιτισμικών πόρων» (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999, σελ.147).

Η τουριστική ανάπτυξη όμως εξαρτάται άμεσα από τους διαθέσιμους φυσικούς και πολιτισμικούς πόρους της περιοχής υποδοχής, οι οποίοι συνιστούν και το κεφάλαιο πάνω στο οποίο βασίζεται η τουριστική ανάπτυξή της (Καλόκαρδου, 1995), ενώ είναι προφανές ότι η ποικιλία και η ποιότητα των πόρων μιας περιοχής ή χώρας υποδοχής, θεωρούνται **συγκριτικά πλεονεκτήματα** για την ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας και για τη διατήρηση της ανταγωνιστικότητάς της (Κοκκώσης, 1995).

Κατά συνέπεια, η υποβάθμιση της ποιότητας και η μείωση της ποσότητας των πόρων αυτών επηρεάζει αρνητικά τον τουρισμό,¹² αποκαλύπτοντας την **περίπλοκη σχέση αμοιβαίας εξάρτησης** που υπάρχει μεταξύ τουρισμού και περιβάλλοντος (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999).

Όπως εξάλλου αναφέρει και ο Τσάρτας, *«η ιδιαιτερότητα της σχέσης περιβάλλοντος - τουρισμού δεν έγκειται στην ύπαρξη επιπτώσεων, αλλά στις συναφείς αναδράσεις στην ίδια τη δραστηριότητα που τις προκαλεί: τον τουρισμό»* (Τσάρτας, 1995, σελ. 90). Ο τουρισμός προκαλεί, αλλά ταυτόχρονα υφίσταται και συνέπειες από

¹¹ Σύμφωνα με τους Κοκκώση - Τσάρτα (1999), η έννοια του «περιβάλλοντος» διευρύνθηκε και περιλαμβάνει όχι μόνο το φυσικό (natural) αλλά και το δομημένο περιβάλλον (built, δηλαδή τις πόλεις), συγκλίνοντας στην έννοια της «ποιότητας ζωής».

¹² Σύμφωνα με την Ευθυμιάτου (2000), η υποβάθμιση της ποιότητας και η μείωση της ποσότητας των φυσικών και πολιτισμικών πόρων αποτελούν βασικούς παράγοντες απόθησης των τουριστών από μία περιοχή.

την υποβάθμιση του περιβάλλοντος, συνέπειες που συνήθως είναι μη αναστρέψιμες, διότι υπάρχει πολύ περιορισμένη δυνατότητα για μια εκ των υστέρων παρέμβαση για αποκατάσταση ή βελτίωση της εικόνας¹³ του τουριστικού προορισμού, με αποτέλεσμα την επικέντρωση των μελετητών και ερευνητών του τουριστικού τομέα σε θέματα προστασίας περιβάλλοντος και στην ανάδειξη και καθιέρωση αιφροδικών προτύπων τουριστικής ανάπτυξης, η υιοθέτηση των οποίων θεωρείται αναγκαία για τη βιωσιμότητα τόσο των αναπτυγμένων, όσο και των υπό ανάπτυξη περιοχών (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999).

Ολοκληρώνοντας λοιπόν θα λέγαμε ότι η τουριστική δραστηριότητα είναι επιβεβλημένο να αναπτυχθεί με τέτοιο τρόπο που θα στηρίζει την προστασία του περιβάλλοντος και θα αναγνωρίζει και στηρίζει τη σχέση εξάρτησης μεταξύ τουρισμού, ανάπτυξης και ποιότητας του περιβάλλοντος (αιφροδική τουριστική ανάπτυξη). Η στρατηγική αυτή είναι η μόνη ενδεικνυόμενη, ειδικά τα τελευταία χρόνια, που η τουριστική ζήτηση φαίνεται να περιλαμβάνει καταναλωτές «περιβαλλοντικά ευαίσθητοποιημένους». Σύμφωνα με έρευνες του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (W.T.O.) η πλειοψηφία των τουριστών σήμερα επιθυμεί να επισκέπτεται περιοχές με υψηλή περιβαλλοντική ποιότητα και έντονα στοιχεία τοπικού πληθυσμού, συνεπώς απαιτείται η προσφορά ποιοτικού τουρισμού, που θα εξασφαλίζει την προστασία των τουριστικών πηγών και θα ικανοποιεί τις επιθυμίες των επισκεπτών και των μόνιμων κατοίκων (www.oikologos.gr).

3.2 Σύγχρονες τάσεις - Αμφισβήτηση του προτύπου μαζικού τουρισμού

Αν και γενικότερα στον παγκόσμιο τουρισμό κυριαρχεί το πρότυπο ανάπτυξης του οργανωμένου μαζικού τουρισμού, η άμεση εξάρτηση τουρισμού και περιβάλλοντος έφερε στο προσκήνιο την αναζήτηση του ρόλου του τουρισμού σε μία στρατηγική βιώσιμης (αιφροδου) ανάπτυξης, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον στην επίδραση που ασκεί η ποιότητα του περιβάλλοντος στην τουριστική έλξη μίας περιοχής (Τσάρτας, 1995).

Τα τελευταία χρόνια η διεθνής αύξηση του ανταγωνισμού¹⁴ έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση νέων προορισμών, οι οποίοι εισέρχονται στην τουριστική

¹³ Σύμφωνα με τον Middleton (2001), η εικόνα ενός τουριστικού προορισμού και οι αντιλήψεις που αυτή δημιουργεί στους δυνητικούς πελάτες, επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την αγοραστική συμπεριφορά του κοινού.

¹⁴ Σύμφωνα μάλιστα με τον Middleton (2001), η τουριστική αγορά είναι μια αγορά σχετικά απελευθερωμένη και η δυνατότητα υποκατάστασης των προϊόντων ιδιαίτερα αυξημένη.

αγορά και προσφέρουν ένα καινούργιο και ανέπαφο περιβάλλον¹⁵ στον τουρίστα - καταναλωτή, ο οποίος, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, εμφανίζεται ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένος σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος και αναζητά βελτίωση της ποιότητας ζωής του, αλλά και καλύτερο περιβάλλον, όχι μόνο στον τόπο διαμονής του αλλά και στον τόπο προορισμού (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999). Με άλλα λόγια δηλαδή ο τουριστικός τομέας εμφανίζει μία ικανότητα να «παράγει» νέους προορισμούς και να κατασκευάζει ειδικά «τουριστικά προϊόντα», γεγονός που διευρύνει τη δυναμική αγορά, αφού εμπλέκεται όλο και μεγαλύτερος αριθμός περιοχών στις διαδικασίες τουριστικής ανάπτυξης.

Επιπλέον, η σχετική εξάρτηση των χωρών ή τουριστικών προορισμών από τις παρούσες γεωγραφικές αγορές, οδηγούν στην ανάγκη προσέλκυσης νέων τμημάτων τουριστικής ζήτησης και διείσδυσης σε ειδικά κοινά (niche markets) (ΣΕΤΕ, 2004), με αποτέλεσμα την ανάπτυξη νέων, εναλλακτικών/ειδικών μορφών τουρισμού που απευθύνονται σε ανθρώπους με ιδιαίτερα ενδιαφέροντα, ηλικία, ψυχικές ανάγκες και επαγγελματική ή κοινωνική θέση (Βελισσαρίου, 2000). Αυτές οι μορφές τουρισμού αποτελούν μία νέα πρόταση προσαρμοσμένη στα σύγχρονα κοινωνικά πρότυπα, τα οποία σχετίζονται πλέον με την προστασία του περιβάλλοντος, την ποιότητα ζωής και τις ενεργές διακοπές. Στις εναλλακτικές/ειδικές μορφές τουρισμού θα αναφερθούμε διεξοδικά στη συνέχεια της παρούσας εργασίας.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να αναφέρουμε ότι ακόμα και τα ίδια τα συμφέροντα εκμετάλλευσης του μαζικού οργανωμένου τουρισμού ωθούν πολλές φορές τα γκρουπ των ταξιδιωτών τους¹⁶ στην υιοθέτηση ποιοτικότερων προδιαγραφών, ώστε να αποφεύγεται ο «διωγμός», ο περιορισμός του μαζικού τουρισμού, ο οποίος είναι χρήσιμος εντός κάποιων διαστάσεων ανάπτυξης.

Επιπλέον, η στροφή των καταναλωτών προς την ποιότητα μετακινεί το ενδιαφέρον και το κέντρο βάρους του ανταγωνισμού μεταξύ επιχειρήσεων, αλλά και γεωγραφικών ενοτήτων/προορισμών, από την τιμή¹⁷ στην ικανοποιητική φύση του προϊόντος, επιχειρώντας να το καταστήσει μοναδικό (unique selling proposition),

¹⁵ Το ανέπαφο περιβάλλον στο πλαίσιο του καταναλωτικού μάρκετινγκ, λειτουργεί ως ιδιαίτερα ελκυστικός παράγων (Βαρβαρέσος - Σωτηριάδης, 2002).

¹⁶ Ταξιδιώτες μαζικού τουρισμού θεωρούνται οι ταξιδιώτες που καταναλώνουν συνήθως ένα ομοιογενές σύνολο τουριστικών υπηρεσιών.

¹⁷ Η τιμή για τον πελάτη, διαδραματίζει τον ίδιο ρόλο, όπως και σε κάθε άλλη παραδοσιακή οικονομική συναλλαγή υλικών προϊόντων και αποτελεί το άθροισμα του κόστους του ταξιδιού, της στέγασης και της συμμετοχής σε μια επιλεγμένη γκάμα ευκολιών και υπηρεσιών (Middleton, 2001).

συνεπώς ελκυστικό και ανταγωνιστικό για ένα συγκεκριμένο φάσμα ανεκτής σχέσης τιμών προϊόντος/εισοδημάτων καταναλωτών (good value for money) (Kotler, 1994).

Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη μας τη σύγχρονη **τάση προς την ποιότητα**, αλλά και το γεγονός ότι η ανάπτυξη του τουρισμού δε θα πρέπει να αποτελεί μοναδικό αυτοσκοπό για έναν τουριστικό προορισμό, **αλλά να συμβάλλει και να οδηγήσει στην οικονομική και κοινωνική του ανάπτυξη**, δημιουργώντας γενικότερες προοπτικές ανάπτυξης για την περιοχή και τους κατοίκους (Σπιλάνης, 1996), εύλογα αντιλαμβάνεται κανείς γιατί το πρότυπο του μαζικού τουρισμού αμφισβητείται και επικρίνεται ιδιαίτερα έντονα στις μέρες μας.

Το πρότυπο μαζικού τουρισμού θεωρείται εχθρικό προς το περιβάλλον και δε λειτουργεί πάντα σύμφωνα με τα συμφέροντα της τοπικής κοινωνίας. Εξετάζοντας δε τις επιπτώσεις της άναρχης συρροής τουριστών σε μια περιοχή, αντιλαμβανόμαστε τις δυσμενείς συνέπειες της μαζικής τουριστικής ανάπτυξης, η οποία δεν προσανατολίζεται στην προστασία του τοπικού χαρακτήρα, ούτε στην αξιοποίηση των κερδών από τους κατοίκους. Πολύ συχνά οι μεγάλες τουριστικές επιχειρήσεις, που προσελκύουν και το μεγαλύτερο αριθμό τουριστών, δεν προσφέρουν τοπικά προϊόντα, ούτε διευθύνονται από ντόπιους επιχειρηματίες. Το επίπεδο διαβίωσης και οι ανάγκες των κατοίκων παραγκωνίζονται, προκειμένου να ικανοποιηθούν οι αυξημένες απαιτήσεις των μαζικά εισερχόμενων τουριστών. Ομοίως, τα αξιοθέατα προσαρμόζονται έτσι, ώστε να ανταποκρίνονται στις προσδοκίες των τουριστών, εμπορευματοποιώντας πολλές φορές τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους της περιοχής, με μοναδικό σκοπό το κέρδος (Fennel, 2001).

Αποτέλεσμα όλων αυτών των προβλημάτων είναι η αμφισβήτηση του μαζικού τουρισμού ως προτύπου και η αναζήτηση άλλων πιο συμμετοχικών μορφών τουρισμού, οι οποίες θα δίνουν έμφαση στην ποιοτική προσφορά και ζήτηση του τουριστικού προϊόντος και θα παραβλέπουν τα όποια βραχυχρόνια οικονομικά οφέλη, αφού αυτά δε μπορούν να αντισταθμίσουν σε καμία περίπτωση το μακροχρόνιο κοινωνικό και περιβαλλοντικό κόστος.

Η τουριστική πολιτική και οι ενδιαφερόμενες ομάδες συμφερόντων σε κάθε περιοχή έχουν πλήρη αντίληψη των νέων τάσεων που ευνοούν την κατεύθυνση ενίσχυσης του "επιλεκτικού/πολυμορφικού" τουρισμού (Αγοραστάκης, 2006) και επιδιώκουν να ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις και τα ατομικά ενδιαφέροντα των σύγχρονων ταξιδιωτών αλλά και του ντόπιου πληθυσμού, εφαρμόζοντας **πολιτικές**

βιώσιμης – αειφορικής ανάπτυξης, οι οποίες διασφαλίζουν κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο τη συνέχιση της τουριστικής διαδικασίας.

3.3 Βιώσιμη – Αειφορική τουριστική ανάπτυξη

Η πορεία προς την αειφορία και τη βιώσιμη ανάπτυξη των τουριστικών περιοχών αποτέλεσε θέμα πρώτης προτεραιότητας στη δεκαετία του '90. Οι βασικές αρχές που πρέπει να διέπουν τη βιώσιμη ανάπτυξη του τουρισμού διατυπώθηκαν στο Ρίο της Βραζιλίας το 1992, κατά τη διάσκεψη¹⁸ των Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον και την ανάπτυξη, ενώ το 1995 διατυπώθηκαν με τη μορφή χάρτας στο παγκόσμιο συνέδριο Λανθαρόττε (Κοκκώσης - Τσάρτας 2001).

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (W.T.O.) η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη ορίζεται ως εκείνο το είδος της ανάπτυξης *«η οποία ικανοποιεί προς το παρόν τις ανάγκες των τουριστών και των περιοχών υποδοχής τους, ενώ προστατεύει και ενισχύει τις μελλοντικές ευκαιρίες. Θεωρείται ότι οδηγεί στη διαχείριση του συνόλου των πόρων με τέτοιο τρόπο, ώστε να επιτυγχάνονται οι οικονομικές, κοινωνικές και αισθητικές ανάγκες, ενώ διατηρεί ταυτόχρονα την πολιτιστική ακεραιότητα, τις ουσιώδεις οικολογικές διεργασίες, τη βιολογική ποικιλομορφία και τα συστήματα υποστήριξης της ζωής»* (Sustainable Development Agenda 2000, 2000, σελ.60).

Σύμφωνα με τους Κοκκώση - Τσάρτα με τον όρο «αειφορική» τουριστική ανάπτυξη, *«περιγράφεται ο τύπος της τουριστικής ανάπτυξης που δεν ανατρέπει την ισορροπία στην τοπική, κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική και περιβαλλοντική δομή της κάθε περιοχής, διαμορφώνοντας παράλληλα όρους (υπηρεσίες, υποδομές, τεχνογνωσία) για τη συνεχή ανατροφοδότησή της»* (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999, σελ.32), ενώ τονίζεται ιδιαίτερα ότι η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη αποτελεί μία **συνεχή διαδικασία εξέλιξης και προσαρμογής**, όπου επιδιώκεται η ισόρροπη πραγμάτωση τριών κυρίαρχων επιδιώξεων: α) της οικονομικής αποτελεσματικότητας (economic efficiency), β) της κοινωνικής ισότητας και δικαιοσύνης (social equity) και γ) της ουσιαστικής προστασίας του περιβάλλοντος (environmental conservation) (Κοκκώσης - Τσάρτας, 2001).

¹⁸ Η Διάσκεψη του Ρίο το 1992, παρέμεινε στην ιστορία της ανθρωπότητας, ως η διάσκεψη που έθεσε για πρώτη φορά τέρμα στην ιδεολογία της μονομερούς οικονομικής ανάπτυξης.

Επιπλέον, σύμφωνα με αυτό το σκεπτικό η βιωσιμότητα στις τουριστικές περιοχές αντιμετωπίζεται και ως μία **διαδικασία μεγιστοποίησης**, υπό όρους, και ρύθμισης **όλων των στοιχείων που αποτελούν το αναπτυξιακό σύστημα**, μέσα στο οποίο ενυπάρχει και ο τουρισμός, με τέτοιο τρόπο, ώστε αυτό ως σύνολο να βρίσκεται στο διηλεκές σε μία κατάσταση, κατά το δυνατόν, **ισορροπίας** τέτοιας που δεν οδηγεί στην απορρύθμιση ενός στοιχείου ή στην κυριαρχία ενός σε βάρος των άλλων (Κομίλης, 2001).

Κυρίαρχες δε παραμέτρους της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης αποτελούν:

α) Ο ειδικός σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης που θα αποσκοπεί στην ισορροπία ανάμεσα στην κοινωνία, την οικονομία και το περιβάλλον.

β) Ο προσδιορισμός της φέρουσας ικανότητας¹⁹ της περιοχής, προκειμένου να τεθούν τα όρια της τουριστικής δραστηριότητας, το μέγιστο δηλαδή επιτρεπόμενο οριακό επίπεδο χρήσης των τουριστικών πόρων της περιοχής, τα οποία, εάν ξεπεραστούν, το συνολικό κόστος της τουριστικής δραστηριότητας δε θα αντισταθμίζεται ή θα είναι μεγαλύτερο από το όφελος (Κοκκώσης - Τσάρτας, 2001, Doswell, 2002).

γ) Η ενίσχυση μέτρων, τα οποία θα συμβάλλουν ουσιαστικά στις διαδικασίες ανατροφοδότησης της ανάπτυξης, όπως π.χ. τοπικές αναπτυξιακές πρωτοβουλίες, λειτουργικές διασυνδέσεις ανάμεσα στους διαφορετικούς κλάδους της οικονομίας, έρευνα, εκπαίδευση, marketing κτλ.

δ) Ένα ειδικό θεσμικό πλαίσιο, το οποίο θα προωθεί τις διαδικασίες της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης και θα ενισχύει την τοπική συμμετοχή, π.χ. βελτίωση των περιβαλλοντικών επιδόσεων των επιχειρήσεων που εμπλέκονται στην παραγωγή του τουριστικού προϊόντος, με παράλληλη επιβολή ορίων σε ό,τι αφορά την επέκταση της τουριστικής ανάπτυξης.

ε) Η χρήση ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού με χαμηλή περιβαλλοντική όχληση, οι οποίες από τη μία θα επιδιώκουν την αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών χαρακτηριστικών της περιοχής και από την άλλη θα αυξάνουν την προστιθέμενη αξία του τουρίστα - επισκέπτη που παραμένει στην περιοχή υποδοχής (Κοκκώσης - Τσάρτας, 2001).

¹⁹ Με τον όρο «**φέρουσα ικανότητα**» μιας τουριστικής περιοχής, νοείται ο επιτρεπτός αριθμός των τουριστών και ο όγκος των υποδομών που η κοινωνική, οικονομική και περιβαλλοντική δομή ενός τόπου μπορεί να απορροφήσει, προκειμένου να εξασφαλιστεί η υποστήριξη των δραστηριοτήτων αναψυχής και η προστασία της εμπειρίας των τουριστών.

3.4 Εναλλακτικές μορφές τουρισμού ως πρότυπα αειφορικής ανάπτυξης

Η αναγνώριση των προβλημάτων που προέκυψαν από την ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού είχε ως αποτέλεσμα τη στροφή των σύγχρονων κοινωνιών σε ηπιότερες μορφές τουριστικής ανάπτυξης, μορφές οι οποίες δεν αποβλέπουν αποκλειστικά στο οικονομικό συμφέρον, αλλά δείχνουν ιδιαίτερο σεβασμό στο περιβάλλον και στον πολιτισμό, καθώς και στην ικανοποίηση των αναγκών του εντόπιου κοινωνικού συνόλου. Ξεκίνησε δηλαδή σιγά σιγά μία ηπιότερη προσέγγιση ανάπτυξης των τουριστικών προορισμών, δημιουργώντας μία **νέα φιλοσοφία**, τη φιλοσοφία του **εναλλακτικού τουρισμού**, ως ένα είδος ενεργητικού τουρισμού που αντιτίθεται στο πρότυπο της μαζικής ανάπτυξης (Τσάρτας, 1996).

Σύμφωνα με τον Ανδριώτη (2004), ο εναλλακτικός τουρισμός σε αντίθεση με το συμβατικό τύπο μαζικού τουρισμού σε μεγάλα θέρετρα, είναι μία διαδικασία που προωθεί μία μορφή ταξιδιού μικρής κλίμακας, μη συμβατικής φύσης και μη μαζικής εξειδίκευσης ή ακόμα καλύτερα θα λέγαμε ότι οι μορφές τουρισμού (εκτός του μαζικού), οι οποίες επιδιώκουν αφενός την αποφυγή αρνητικών επιπτώσεων και αφετέρου την πρόκληση θετικών επιπτώσεων στο κοινωνικό, πολιτιστικό και περιβαλλοντικό επίπεδο, χαρακτηρίζονται με το γενικό όρο «εναλλακτικός τουρισμός».

Με λίγα λόγια δηλαδή, ο εναλλακτικός τουρισμός είναι ένας τουρισμός κοινωνικά και περιβαλλοντικά ευαίσθητος, γεμάτος σεβασμό, ο οποίος επιδιώκει την ανάπτυξη κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να επιτυγχάνεται το μέγιστο οικονομικό αποτέλεσμα με ταυτόχρονη προστασία και ανάδειξη των φυσικών και πολιτιστικών πόρων της τουριστικής περιοχής, σηματοδοτώντας το νέο κοινωνικό και πολιτιστικό ρεύμα της σύγχρονης εποχής (Σχίζας, 1998).

Επιπλέον, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού *«είναι οικονομικά αποδοτικότερες και λιγότερο συνδεδεμένες με τις θερινές διακοπές, αλλά και λιγότερο εξαρτημένες από τους οργανωτές ταξιδιών»*, συνεπώς *«παρέχουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στις περιοχές που συστηματικά τις προωθούν»* (Λαγός - Λιαργκόβας, 2004, σελ. 73), εντάσσονται δε στις ειδικές μορφές τουρισμού, στον αντίποδα του μαζικού τουρισμού (Βελισσαρίου, 2000). Στις ειδικές μορφές τουρισμού ανήκουν ο κοινωνικός τουρισμός, ο αγροτουρισμός, ο τουρισμός υπαίθρου, ο τουρισμός τρίτης ηλικίας, ο αθλητικός, ο περιηγητικός, ο θαλάσσιος, ο οικολογικός, ο τουρισμός υγείας, ο ιαματικός, ο πολιτιστικός, ο εκπαιδευτικός, ο θρησκευτικός, ο συνεδριακός,

ο εκθεσιακός, ο επαγγελματικός, ο τουρισμός περιπέτειας, ο ορεινός και ο χειμερινός τουρισμός (Τσάρτας, 1996).

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι δε θα πρέπει να συγχέεται η έννοια των ειδικών μορφών τουρισμού με τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Ως ειδικές μορφές τουρισμού μπορούν να χαρακτηριστούν γενικά αυτές που απευθύνονται σε ορισμένη κατηγορία τουριστών, δεν είναι μαζικές, έχουν ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό το οποίο αποτελεί και κίνητρο για την παραμονή των τουριστών και απαιτούν συγκεκριμένη υποδομή, οργάνωση και λειτουργία. Με λίγα λόγια δηλαδή ο όρος ειδικές μορφές είναι ευρύτερος και περιλαμβάνει και τις εναλλακτικές μορφές (Βελισσαρίου, 2000).

3.5 Οικοτουρισμός και προϋποθέσεις ανάπτυξης

Ο οικοτουρισμός, ως τύπος τουρισμού που σέβεται το περιβάλλον και τις ανάγκες της κοινότητας φιλοξενίας, εντάσσεται στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού που αναπτύχθηκαν προηγουμένως. Το πλήθος των ορισμών που έχουν αναπτυχθεί από τους θεωρητικούς του οικοτουρισμού καταδεικνύει τη δυσκολία περιγραφής του πολυδιάστατου φαινομένου του οικοτουρισμού, η έννοια του οποίου δεν προσδιορίζεται ακριβώς και συχνά ερμηνεύεται ως ήπιος, εναλλακτικός ή φυσικός τουρισμός, ενώ σε πολλές περιοχές χρησιμοποιείται ο όρος χωρίς όμως να έχει καμία σχέση με αυτό που αναλύεται ως οικοτουρισμός σε διεθνές επίπεδο (Σταθόπουλος, 2004).

Σύμφωνα με τον κλασικό ορισμό του οικοτουρισμού που έχει διατυπωθεί από τους Geballos – Lascrain *«οικοτουρισμός είναι το περιβαλλοντικά υπεύθυνο ταξίδι²⁰ και η επίσκεψη σε σχετικά άθικτες φυσικές περιοχές με στόχο την απόλαυση και την εκτίμηση της φύσης και τυχόν πολιτιστικών στοιχείων του παρελθόντος και του παρόντος»* (Fennel, 2001), ενώ ο Swarbrooke (1999), τον οριοθετεί ως ένα είδος τουρισμού με κυρίαρχο κίνητρο τη γνωριμία με τα διάφορα οικοσυστήματα του πλανήτη στο φυσικό τους περιβάλλον. Συστατικά στοιχεία του οικοτουρισμού αποτελούν οι σπάνιοι βιότοποι και υδροβιότοποι, η πανίδα, η χλωρίδα και άλλα φυσικά αξιοθέατα και μνημεία μίας τουριστικής περιοχής, τα οποία

²⁰ Το ταξίδι που προωθεί την προστασία της φύσης, ελαχιστοποιεί τις αρνητικές επιδράσεις στο περιβάλλον και προάγει την ενεργό κοινωνικο-οικονομική συμμετοχή των τοπικών πληθυσμών.

αποτελούν φυσικά θέλγητρα για νεαρά κυρίως άτομα²¹, ειδικούς ερευνητές, επιστήμονες, μέλη οικολογικών οργανώσεων, αλλά και άτομα υψηλού μορφωτικού επιπέδου, τα οποία, λόγω των νέων κοινωνικών προτύπων που έχουν διαμορφωθεί στις σύγχρονες κοινωνίες, αποζητούν διακοπές που ισοδυναμούν με έναν περισσότερο «ποιοτικό» τουρισμό.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να τονίσουμε, όπως πολύ εύστοχα αναφέρει και η Δρακοπούλου (2005), ότι σε καμία περίπτωση δε θα πρέπει να συγχέεται η έννοια του οικοτουρισμού με την απλή φυσιολατρία. Οποσδήποτε η αγάπη για τη φύση αποτελεί βασικό κίνητρο για τους «οικοτουρίστες», όμως ο οικοτουρισμός ως ολοκληρωμένη έννοια νοείται ως ένα είδος ήπιας τουριστικής δραστηριότητας, η οποία όχι μόνο προκαλεί τη μικρότερη δυνατή όχληση στο περιβάλλον, αλλά και προάγει ενεργά τη διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας του οικοσυστήματος, επιφέροντας μακροπρόθεσμα οικονομικά οφέλη για την τοπική κοινωνία.

Επιπρόσθετα, θα πρέπει να τονιστεί πως δεν είναι δυνατό αλλά ούτε και επιθυμητό να αντικαταστήσει ο οικοτουρισμός (ή οποιαδήποτε άλλη μορφή τουρισμού) κάθε άλλη μορφή οικονομικής δραστηριότητας, π.χ. τη γεωργία ή την κτηνοτροφία. Σύμφωνα εξάλλου με τον Κομίλη (2001), χαρακτηριστικά της διαρκούς και βιώσιμης ανάπτυξης αποτελούν η προσαρμογή στο τοπικό παραγωγικό σύστημα και η δυνατότητα παροχής **ίσων ευκαιριών** στον τοπικό πληθυσμό, για πρόσβαση στα οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά αγαθά ή ευκαιρίες που προσφέρει ο οικοτουρισμός.

Συνεπώς, το ιδανικό θα είναι ο οικοτουρισμός να συμπληρώσει τις ήδη ασκούμενες δραστηριότητες και να συντελέσει στον εμπλουτισμό και στη διαφοροποίηση της τοπικής οικονομίας, προσφέροντας μία εναλλακτική λύση ήπιας ανάπτυξης με μακροχρόνια προοπτική. Με λίγα λόγια δηλαδή θα πρέπει να αποτελεί **συμπληρωματική δραστηριότητα** για την τοπική οικονομία, λειτουργώντας ως κίνητρο για την προσέλκυση αγοραστικού κοινού για τα παραδοσιακά της τοπικά προϊόντα. Με τον τρόπο αυτό θα επιτυγχάνεται η πολυπόθητη διαφοροποίηση των προϊόντων και υπηρεσιών που θα προσφέρονται στους τουρίστες, οι οποίοι θα έχουν

²¹ Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αυξημένη τάση σχολικών επισκέψεων σε προστατευόμενες περιοχές, οι οποίες παρουσιάζουν έντονο οικολογικό ενδιαφέρον προκειμένου να πραγματοποιηθούν προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

παράλληλα τη δυνατότητα να βιώνουν μία ποικιλία εμπειριών²² (π.χ. παρατήρηση της πανίδας και χλωρίδας του τόπου, ενεργό συμμετοχή σε δραστηριότητες του αγροκτηνοτροφικού τομέα, της τοπικής χειροτεχνικής παραγωγής κτλ.).

Βέβαια, για να αναπτυχθεί η ανταγωνιστικότητα του προορισμού απαιτείται η κατασκευή ορισμένων έργων, όπως: σχεδιασμός ειδικών φυσιολατρικών διαδρομών, προσδιορισμός και ολοκλήρωση των διαδρομών, μονοπάτια, χαράξεις, σημάσεις, χαρτογραφήσεις, έργα ανάδειξης και προστασίας βιοτόπων και φαραγγιών κ.ά.

«Σε καμιά όμως περίπτωση δεν θα πρέπει να προηγούνται κατασκευαστικά ή άλλα τεχνικά έργα αν δεν έχει προηγηθεί ένας συνολικός σχεδιασμός της ήπιας τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής και η συναίνεση όλων των ενδιαφερομένων μερών» (Δρακοπούλου, 2005, σελ. 3).

Επιπλέον, όπως προαναφέρθηκε, το κλειδί για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού, αλλά και των άλλων ήπιων μορφών τουρισμού, είναι η **τήρηση της φέρουσας ικανότητας**²³ (Δρακοπούλου, 2005) και ο **περιβαλλοντικός σχεδιασμός** του τόπου για τη διατήρηση του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος, καθώς αποτελούν σημαντικές τεχνικές, οι οποίες καθορίζουν τα ανώτατα επίπεδα τουριστικής ανάπτυξης μίας περιοχής και οδηγούν σε βέλτιστη χρήση των τουριστικών πόρων, με απώτερο στόχο τον περιορισμό των προβλημάτων που θα δημιουργούσε μία ανεξέλεγκτη και άναρχη ανάπτυξη του τουρισμού (Σπιλιάνης - Βαγιάννη, 2002).

Επιπρόσθετα απαραίτητες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού είναι: (Δρακοπούλου, 2005)

- Να είναι η περιοχή **προσβάσιμη**²⁴ από τους επισκέπτες.
- Να εξασφαλίζεται η **αποτελεσματική προστασία του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος** (τουριστικοί πόροι), αλλά να υπάρχει κοντά στην

²² Οι άνθρωποι πλέον αναζητούν συναισθήματα και εμπειρίες, αντί για απλές υπηρεσίες (ΣΕΤΕ, 2004).

²³ Η έννοια της φέρουσας ικανότητας είναι σύνθετη και αποτελείται από την φυσική, κοινωνική, οικονομική και ψυχολογική παράμετρο. Στην προκειμένη όμως περίπτωση, καθώς θα εξετάσουμε τον υγρότοπο της λίμνης Μητρικού και της ευρύτερης περιοχής, θα αναφερόμαστε στη φυσική φέρουσα ικανότητα, δηλαδή στον αριθμό των επισκεπτών που θα μπορεί να δεχτεί το οικοσύστημα χωρίς να υποστεί υποβάθμιση (Δρακοπούλου, 2005).

²⁴ Σύμφωνα μάλιστα με τον Middleton (2001), αποτελεί ένα από τα βασικά συστατικά στοιχεία του «συνολικού τουριστικού προϊόντος». Τα υπόλοιπα σχετίζονται με τα θέλγητρα, τις υπηρεσίες, τις δραστηριότητες, τα καταλύματα και την εικόνα του τόπου διαμονής.

περιοχή και κάποιο **γνωστό αξιοθέατο**²⁵ το οποίο να λειτουργεί ήδη ως καθιερωμένος πόλος έλξης.

- Να υπάρχει **ποιότητα** στις προσφερόμενες υποδομές (καταλύματα όχι πολυτελή, αλλά καλαίσθητα και συμβατά με το περιβάλλον), αλλά και στις προσφερόμενες υπηρεσίες της περιοχής υποδοχής τουριστών.
- Να υπάρχει το απαραίτητο **ανθρώπινο δυναμικό**,²⁶ δυναμικό κατάλληλα καταρτισμένο, ώστε να ανταπεξέλθει στις νέες προκλήσεις της ανάπτυξης του ήπιου και οικολογικού τουρισμού.
- Να υπάρχει η δυνατότητα ανάπτυξης **οικοτουριστικής εμπειρίας** στους επισκέπτες μέσω της **ενεργής συμμετοχής** τους σε ποικίλες δραστηριότητες π.χ. δυνατότητα ορνιθοπαράτηρησης, περίπατος, ποδηλασία, συμμετοχή σε παραδοσιακές παραγωγικές διαδικασίες κτλ.
- Να υπάρχει **κοινό όραμα και συνολικός σχεδιασμός** για το μέλλον του τόπου, ώστε να αποφεύγονται πρωτοβουλίες και έργα ασύμβατα προς την κατεύθυνση της ήπιας ανάπτυξής του. Με λίγα λόγια δηλαδή, πέρα από το συνολικό τουριστικό σχεδιασμό σημαντικό ρόλο παίζει και η βούληση εκ μέρους της τοπικής κοινωνίας για ήπια ανάπτυξη του τουρισμού και προστασία του περιβάλλοντος.

3.6 Οικοτουρισμός και απειλή οικοσυστημάτων – παραδείγματα

«Ο οικοτουρισμός θεωρείται από πολλούς ως λύση για την αντιμετώπιση των διαρκώς αυξημένων αρνητικών επιπτώσεων που προκαλεί ο τουρισμός στο περιβάλλον. Οι οικοτουρίστες ταξιδεύουν σε περιοχές σπάνιας φυσικής ομορφιάς και οικολογικής ποιότητας και πρέπει να προσπαθούν να περιορίζουν τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις του τουρισμού. Αλλά όλα αυτά ισχύουν μόνο στη θεωρία. Η πραγματικότητα είναι κάπως διαφορετική» (www.ecocrete.gr).

Ο οικοτουρισμός ως ανθρώπινη δραστηριότητα δεν παύει να έχει και ορισμένες αρνητικές επιπτώσεις, ειδικά όταν δεν ακολουθούνται οι προδιαγραφές που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη ενότητα. Όπως ήδη αναφέρθηκε, οι οικοτουριστικοί προορισμοί είναι κυρίως περιοχές ευαίσθητες, ιδιαίτερου φυσικού κάλλους με μεγάλη

²⁵ «τα αξιοθέατα είναι ο λόγος για τον οποίο οι άνθρωποι ταξιδεύουν προς έναν συγκεκριμένο προορισμό» (Gartner, 2001, σελ. 392).

²⁶ Αποτελεί σημαντικό παράγοντα, καθώς επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την εμπειρία που τελικά θα αποκομίσει ο τουρίστας - καταναλωτής, λόγω της ιδιαίτερης φύσης των τουριστικών υπηρεσιών (ανθρωποκεντρικός χαρακτήρας) (Middleton, 2001).

βιοποικιλότητα που δεν αντέχουν μεγάλη πίεση. Έτσι αρκετά συχνά διατυπώνονται επιφυλάξεις για την ανάπτυξη οικοτουριστικών δραστηριοτήτων, αφού δεν είναι και λίγα τα περιστατικά υποβάθμισης μοναδικών οικοσυστημάτων, λόγω της «υποκριτικής συμπεριφοράς» των τουριστών και της έλλειψης ενδιαφέροντος για τις αρνητικές επιπτώσεις που πιθανόν προκαλούν στη ζωή του τόπου που επισκέπτονται.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ανακάλυψη της πλούσιας πανίδας και χλωρίδας της Κένυας στην ανατολική Αφρική, η οποία οδήγησε τα τελευταία χρόνια στην ανάπτυξη οικολογικού τουρισμού τύπου σαφάρι. Η μαζική προσέλευση επισκεπτών στην περιοχή σε συνδυασμό με τις περιορισμένες διαθέσιμες υποδομές προκάλεσαν κινδύνους τόσο για τα ζώα όσο και για τους επισκέπτες, οι οποίοι συνωστίζονταν μέσα στα τζιπ προκειμένου να παρακολουθήσουν τα κοπάδια των άγριων ζώων. Με άλλα λόγια θα λέγαμε ότι όταν ο αριθμός και οι δραστηριότητες των οικοτουριστών είναι ανεξέλεγκτες, υπάρχει μεγάλη πιθανότητα μόλυνσης και διαταραχής της αρμονίας του περιβάλλοντος.

Ανάλογες καταστροφικές επιδράσεις του οικοτουρισμού στο περιβάλλον παρατηρήθηκαν στο Εθνικό Πάρκο του Masai Mara στην Κένυα και την προστατευόμενη περιοχή του Ngorongoro στην Τανζανία, λόγω της μη ελεγχόμενης ανάπτυξης του τουρισμού. Η σπάνια φυσική ομορφιά και η υψηλή οικολογική αξία των παραπάνω περιοχών είχαν ως αποτέλεσμα την προσέλκυση μεγάλου αριθμού οικοτουριστών. Η ανεξέλεγκτη όμως κατασκευή καταλυμάτων, αλλά και η αυξημένη κατασκήνωση που παρατηρήθηκε, οδήγησε τελικά σε υψηλού βαθμού αποδάσωση των μικρών παραποτάμιων δασών που υπήρχαν εκεί λόγω της αλόγιστης χρήσης καυσόξυλων, τα οποία χρησιμοποιούσαν οι επισκέπτες για μαγείρεμα και θέρμανση. Επιπλέον, τα μεγάλα και βαριά οχήματα των οικοτουριστών κατέστρεφαν το έδαφος και προκαλούσαν αναπόφευκτες ζημιές στη χλωρίδα και πανίδα των περιοχών, οι ντόπιοι κάτοικοι αναγκάζονταν πολλές φορές να εγκατασταθούν σε νέες περιοχές χωρίς αποζημίωση, λόγω της ανάγκης κατασκευής νέων τουριστικών υποδομών στην περιοχή, ενώ πλήθος αρνητικών επιπτώσεων παρατηρήθηκαν στην κοινωνική δομή των τοπικών κοινωνιών (αλλοίωση των παραδοσιακών αξιών, υιοθέτηση νέων προτύπων από τους νέους, πορνεία, AIDS κτλ.) (www.ecocrete.gr).

Παρόμοια προβλήματα έχουν αναφερθεί στην περιοχή του Ακάμα, περιοχή με πλούσιο και ευάλωτο φυσικό στοιχείο και βιότοπο φωτοκίας του ενδημικού είδους θαλάσσιας χελώνας. Από τις τελευταίες ανέγγιχτες από το ανθρώπινο χέρι τοποθεσίες, όπου δυστυχώς πολύ πρόσφατα υπάρχει έντονη κινητοποίηση για

οικοπεδοποίηση μεγάλου μέρους της χερσονήσου. Ακόμη, παρατηρήθηκε διαταραχή της άγριας ζωής, καταστροφή της βλάστησης στους περισσότερους κατασκηνωτικούς χώρους της περιοχής, αλλά και διαφυγή των εσόδων της οικοτουριστικής δραστηριότητας σε ξένους παράγοντες, επιχειρήσεις και πρακτορεία (www.cyprusyounggreens.org).

Από την άλλη μεριά υπάρχουν αρκετές περιπτώσεις περιοχών οι οποίες κατάφεραν και μετατράπηκαν σε προορισμούς ήπιας τουριστικής ανάπτυξης διασφαλίζοντας παράλληλα την αποτελεσματική προστασία και διαχείριση του περιβάλλοντος. Μεταξύ αυτών αξίζει να αναφερθεί η περίπτωση της Δαδιάς στο Νομό Έβρου, όπου το 1990, όταν ξεκίνησε η προσπάθεια για την προστασία και οικοτουριστική ανάπτυξη της περιοχής, δεν υπήρχε καμία τουριστική υποδομή και συγχρόνως υπήρχε έντονη αντίδραση του τοπικού πληθυσμού απέναντι στο καθεστώς προστασίας του δάσους. Η σταδιακή όμως ανάπτυξη του οικοτουρισμού, λειτούργησε ως αντισταθμιστικό όφελος για τις οικονομικές δραστηριότητες που απαγορεύτηκαν λόγω του καθεστώτος προστασίας. Οι ντόπιοι είδαν να δημιουργούνται σταδιακά θέσεις εργασίας και έσοδα από τον οικοτουρισμό και εκτίμησαν και οι ίδιοι τον τόπο τους, καθώς είδαν να τον επισκέπτονται τουρίστες αλλά και εθελοντές που προσέφεραν εργασία για την προστασία της φύσης. Έτσι η ανάπτυξη του οικοτουρισμού λειτούργησε ως κίνητρο για την εξασφάλιση της συναίνεσης της τοπικής κοινωνίας στην προστασία και την ήπια ανάπτυξη της περιοχής.

Το παράδειγμα της Δαδιάς με τους 50.000 επισκέπτες ετησίως, μία τοπική δημοτική επιχείρηση που διαχειρίζεται τις οικοτουριστικές υποδομές και τις 80 περίπου θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν από την οικοτουριστική ανάπτυξη της περιοχής, δείχνει πως η ανάπτυξη του οικοτουρισμού χρειάζεται χρόνο και υπομονή, σταθερή υποστήριξη από κατάλληλους φορείς διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης, συναίνεση των τοπικών παραγόντων και των κατοίκων και πλήρη εφαρμογή των νόμων που εξασφαλίζουν την προστασία της φύσης (Δρακοπούλου, 2005).

Μετά την παράθεση των παραπάνω αρνητικών αλλά και θετικών παραδειγμάτων οικοτουριστικής ανάπτυξης γίνεται φανερό ότι ο οικοτουρισμός απαιτεί σωστή διαχείριση προκειμένου να μη μετατραπεί σε μαζικό τουρισμό (με όλες φυσικά τις αρνητικές πτυχές που αυτός περιλαμβάνει). Αυτός είναι και ο λόγος που ολοένα και περισσότερο σήμερα επισημαίνεται η ανάγκη άμεσης υιοθέτησης περιβαλλοντικής πολιτικής, σχεδιασμού και διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης.

3.7 Το περιβάλλον ως προτεραιότητα πολιτικής

Η ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος δεν αποτελεί πρωτοτυπία του 20^{ου} αιώνα, καθώς έχει απασχολήσει τον άνθρωπο από πολύ παλαιότερα. Στη σύγχρονη όμως εποχή αποτελεί θέμα πρώτης προτεραιότητας. Τα αίτια της ανάδειξης του περιβάλλοντος μπορούν να αναζητηθούν: στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου του ανθρώπου, η οποία επέβαλε έναν αναπροσανατολισμό των αξιών και οδήγησε στη διεύρυνση της έννοιας της «ανάπτυξης» και τον εμπλουτισμό της με αυτήν της «ποιότητας», στη συνεχή υποβάθμιση της ποιότητας του περιβάλλοντος, η οποία οδήγησε στην αναζήτηση προτεραιοτήτων σχετικά με τη χρήση και το ρόλο του περιβάλλοντος στη ζωή του ανθρώπου, καθώς και στη συνεχή συνειδητοποίηση της αυξανόμενης αλληλεπίδρασης ανθρώπινων δραστηριοτήτων και περιβάλλοντος.

Τα τελευταία χρόνια τα αυξανόμενα προβλήματα του περιβάλλοντος επέβαλαν στις σύγχρονες κοινωνίες τη λήψη μέτρων για την αντιμετώπισή τους και την υιοθέτηση πολιτικών περιβαλλοντικής προστασίας, καθώς η προστασία του περιβάλλοντος απέκτησε πλέον ευρύτερη κοινωνική αποδοχή και εντάχθηκε στη δημόσια πολιτική (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999).

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο Δικτόπουλος (1993), η ποιότητα αποτελεί πλέον βασικό στόχο της τουριστικής πολιτικής. Ποιότητα λοιπόν αντί για ποσότητα στους τουρίστες - επισκέπτες μιας περιοχής υποδοχής και σεβασμός προς το περιβάλλον, φυσικό, πολιτιστικό και τεχνητό, καθ' ότι αποτελεί την τουριστική κληρονομιά και το πάγιο κεφάλαιο, όπου στηρίζεται η τουριστική υπόσταση της κάθε περιοχής υποδοχής επισκεπτών.

Συνεπώς η συστηματική αναλυτική προσέγγιση της υπάρχουσας κατάστασης κάθε τουριστικής περιοχής, η μελέτη και η ανάπτυξη κατάλληλων αλλά και εξειδικευμένων πολιτικών, προγραμματισμού και διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης **κρίνεται αναγκαία** λόγω της ποικιλίας του τουριστικού «προϊόντος» αλλά και των ιδιαιτεροτήτων κάθε τουριστικής περιοχής. Σύμφωνα εξάλλου με τους Κοκκώση - Τσάρτα, «η τουριστική περιοχή αποτελεί το κύριο "προϊόν" της τουριστικής ανάπτυξης και στη σωστή διαχείρισή της στηρίζεται όλο το οικοδόμημα της ανάπτυξης αυτής» (Κοκκώσης - Τσάρτας, 1999, σελ. 111).

3.8 Σχεδιασμός και διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης

Η ευεργετική σημασία του σχεδιασμού, ειδικά στον τουρισμό, όχι μόνο δεν αμφισβητείται αλλά και υπογραμμίζεται,²⁷ αφού θεωρείται «*κλειδί για την επιτυχημένη τουριστική ανάπτυξη*» (Gartner, 2001, σελ.572).

Τις δύο τελευταίες μάλιστα δεκαετίες πληθαίνουν ολοένα και περισσότερο οι φορείς που επισημαίνουν την **ανάγκη σχεδιασμού, προγραμματισμού και διαχείρισης** της τουριστικής ανάπτυξης. Ως λόγοι που συνηγορούν προς αυτή την κατεύθυνση (Κοκκώσης-Τσάρτας, 2001), θα μπορούσαν να αναφερθούν:

- Τα αποτελέσματα της απρογραμμάτιστης τουριστικής ανάπτυξης του δεύτερου μισού του εικοστού αιώνα, τα οποία σχετίζονται κυρίως με την περιβαλλοντική, χωροταξική και πολεοδομική διαχείριση.
- Η συστηματική μελέτη και έρευνα των επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης.
- Η ιδιαίτερη σημασία που απέκτησε η τουριστική ανάπτυξη για ένα μεγάλο αριθμό περιοχών και χωρών παγκοσμίως, οι οποίες στήριζαν την οικονομική ανάπτυξη τους στον τουρισμό.
- Η αλλαγή της πολιτικής των tour operators σε θέματα που σχετίζονται με την τουριστική ανάπτυξη, αφού προκρίνουν τους τρόπους και τη συχνότητα της σύνδεσης με τα περιφερειακά κέντρα.
- Τα νέα δεδομένα και χαρακτηριστικά της τουριστικής ζήτησης.
- Ο επιστημονικός σχεδιασμός και η ανάλυση της πορείας ανάπτυξης του τουρισμού.

Επιπλέον, η βιβλιογραφία είναι κατηγορηματική στο θέμα της πρόληψης των επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης, μέσω ειδικού σχεδιασμού, αντί μίας απρογραμμάτιστης ανάπτυξης, διότι με τον τρόπο αυτό προλαμβάνονται τα προβλήματα υποβάθμισης που αντιμετωπίζουν οι περιοχές που δεν παρεμβαίνουν στις διαδικασίες διαχείρισης της τουριστικής τους ανάπτυξης και οι οποίες οδηγούνται σε υπανάπτυξη, καθώς δεν μπορούν να είναι ανταγωνιστικές (Butler, 1980).

Η διαχείριση βέβαια της τουριστικής ανάπτυξης πρέπει να στηρίζεται πάντα σε κάποιο σχεδιασμό, ώστε να καθίσταται αποτελεσματικότερη, να προλαμβάνει την παγίωση αρνητικών καταστάσεων και να αναπροσαρμόζει την τακτική της όποτε

²⁷ «*There is considerable assurance that, if implemented, planning will bring substantial benefits to an area*» (WTO, 1994, σελ. 4).

απαιτείται μέσω των διαδικασιών αξιολόγησης πολιτικών και ελέγχου. Επιπλέον, θα πρέπει να βρίσκεται σε άμεση σχέση και διασύνδεση με την αναπτυξιακή πολιτική και την πολιτική του τουρισμού (Τσάρτας, 1995).

Στο σημείο αυτό είναι ίσως χρήσιμο να αναφέρουμε ότι η τουριστική πολιτική προηγείται του τουριστικού σχεδιασμού, καθ' ότι αποτελεί γενικό παράγοντα για την τουριστική ανάπτυξη. Η τουριστική ανάπτυξη αποτελεί δηλαδή σημείο αναφοράς για τον τουριστικό σχεδιασμό,²⁸ ο οποίος ως διαρκής διαδικασία (Doswell, 2002), καλείται να την υλοποιήσει (Lickorish - Jenkins, 2004). Επιπρόσθετα, ο σχεδιασμός θα πρέπει να συμβάλλει στη χάραξη και εκτέλεση μιας **ρεαλιστικής πολιτικής**, στοιχείο κρίσιμο για την αξιοπιστία της τουριστικής ανάπτυξης. Αυτό βέβαια δεν επιτυγχάνεται πάντα, καθώς *«συχνά οι στόχοι του τουρισμού δεν είναι ρεαλιστικοί, και δεν αντιπροσωπεύουν την πραγματικότητα, αλλά μάλλον τις φιλοδοξίες των ιθυνόντων»* (Lickorish - Jenkins, 2004, σελ. 258).

Τα βασικά στοιχεία που συγκροτούν τις διαδικασίες σχεδιασμού (Κοκκώσης-Τσάρτας, 2001) είναι: οι τουριστικοί πόροι, οι οποίοι *«κατατάσσονται με σειρά προτεραιότητας»* (Lickorish-Jenkins, 2004, σελ. 266), οι υποδομές, τουριστικές και ευρύτερες σε τοπικό και εθνικό επίπεδο, η ύπαρξη σχεδίου μάρκετινγκ και θεσμικού πλαισίου της τουριστικής ανάπτυξης, η διενέργεια ερευνών αγοράς στην περιοχή υποδοχής με αντικείμενο τη ζήτηση, *«η ανάλυση της οποίας πραγματοποιείται ταυτόχρονα με την ανάλυση της προσφοράς»* (Lickorish - Jenkins, 2004, σελ. 266) και οι ανθρώπινοι πόροι.

Ο σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης πραγματοποιείται σε διάφορα επίπεδα σχεδιασμού, σε διεθνές ή διαπεριφερειακό επίπεδο, σε εθνικό επίπεδο, σε περιφερειακό επίπεδο και σε τοπικό επίπεδο και ακολουθεί διαδοχικές φάσεις που ξεκινούν από τη διενέργεια έρευνας για την καταγραφή, με στόχο τον προσδιορισμό των συγκριτικών πλεονεκτημάτων, των βασικών παραμέτρων της ανάπτυξης της περιοχής ή χώρας προορισμού και συνεχίζουν με τον προσδιορισμό των κύριων σκοπών του σχεδίου τουριστικής ανάπτυξης. Ακολούθως, ο σχεδιασμός επιλέγει, με βάση τα εναλλακτικά σενάρια που στηρίζονται σε διαφορετικά τουριστικά πρότυπα, το βασικό πλαίσιο του σχεδίου τουριστικής ανάπτυξης και διαμορφώνει συγκεκριμένες στρατηγικές, με αναφορά στους τρόπους υλοποίησης των στόχων του

²⁸ Ο τουριστικός σχεδιασμός θα μπορούσε να οριστεί *«ως μια αναλυτική και σαφής διατύπωση ενδιάμεσων και τελικών στόχων που θα επιτευχθούν σε συγκεκριμένο χρονικό ορίζοντα»* (Ηγουμενάκης, 2000, σελ. 127).

σχεδίου, προγράμματα και ειδικές μελέτες, ως βασικές συνισταμένες της πολιτικής του τουρισμού. Ο σχεδιασμός καταλήγει με την επιλογή μεθόδων και πολιτικών εφαρμογής του σχεδίου τουριστικής ανάπτυξης, που μπορούν να περιλαμβάνουν, κατά περίπτωση, και τη σύσταση ειδικών φορέων, προγραμμάτων εφαρμογής και διαχείρισης του σχεδίου ανάπτυξης και προγραμμάτων προώθησης και προβολής (Κοκκώσης-Γσάρτας, 2001). Ολοκληρώνεται με τον έλεγχο της επίτευξης των αρχικώς τεθέντων συγκεκριμένων στόχων και την αξιολόγηση των συλλεχθέντων ποιοτικών και ποσοτικών πληροφοριών²⁹ προκειμένου να ακολουθήσει η λήψη διορθωτικών μέτρων (Lickorish - Jenkins, 2004).

²⁹ Σύμφωνα με τον Gartner (2001), η λήψη πληροφοριών από κάθε ομάδα είναι απαραίτητη, καθώς ο σχεδιασμός δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μια πρακτική αντιπαράθεσης, αλλά ως μια ευκαιρία για ανταλλαγή σκέψεων και ιδεών **όλων των εμπλεκόμενων ομάδων**.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ: Η ΛΙΜΝΗ ΙΣΜΑΡΙΔΑ (ΜΗΤΡΙΚΟΥ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

4.1 Εννοιολογικός προσδιορισμός του «υγρότοπου»³⁰

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Περιβαλλοντική Υπηρεσία οι υγρότοποι είναι «περιοχές πλημμυρισμένες από επιφανειακό ή υπόγειο νερό σε συχνότητα ικανή να υποστηρίξει την επικράτηση βλάστησης ή υδρόβιας ζωής η οποία απαιτεί συνθήκες μόνιμα ή εποχικά κορεσμένου σε νερό εδάφους προς ανάπτυξη και αναπαραγωγή», ενώ σύμφωνα με το άρθρο 1.1 της Σύμβασης Ραμσάρ για την προστασία των διεθνούς ενδιαφέροντος υγροτόπων, οι υγρότοποι ορίζονται ως «περιοχές αποτελούμενες από έλη γενικώς, από μη αποκλειστικά ομβροδίαιτα έλη με τρυφώδες υπόστρωμα, από τρυφώνες ή από νερό, φυσικές ή τεχνητές, μόνιμα ή προσωρινά κατακλυζόμενες από νερό, το οποίο είναι στατικό ή ρέον, γλυκό, υφάλμυρο ή αλμυρό, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που καλύπτονται με θαλασσινό νερό του οποίου το βάθος κατά την αμπώτιδα δεν υπερβαίνει τα έξι μέτρα». Στη συνέχεια σύμφωνα με το άρθρο 1.2 της παραπάνω σύμβασης, ο όρος περιλαμβάνει «παρόχθιες ή παράκτιες ζώνες γειτονικές στους παραπάνω υγρότοπους, νησιά ή θαλάσσια συστήματα βαθύτερα των έξι μέτρων κατά την αμπώτιδα, τα οποία όμως βρίσκονται εντός των ορίων των υγροτόπων».

Είναι προφανές λοιπόν ότι υγρότοπος είναι ο τόπος όπου το υγρό στοιχείο κυριαρχεί, ή ακόμα καλύτερα θα λέγαμε ότι η έννοια υγρότοπος προσδιορίζει τον τόπο που καλύπτεται εποχικά ή μόνιμα από ρηχά νερά, γλυκά ή αλμυρά, ή δεν καλύπτεται ποτέ από νερά, πλην όμως το υπόστρωμά του είναι τέτοιας σύνθεσης που παραμένει υγρό για μεγάλο χρονικό διάστημα σε μία υδροπερίοδο. Τέτοιοι τόποι μπορεί να είναι ποτάμια, λίμνες (φυσικές ή τεχνητές), έλη, εκβολές ή δέλτα ποταμών, λιμνοθάλασσες, πηγές ή και θαλάσσιες παραλίες (Γεράκης - Κουτράκης, 1996 - ΥΠΕΧΩΔΕ, 2003).

³⁰ Στη βιβλιογραφία συναντώνται οι όροι «υγρότοπος», «υγροβιότοπος» και «υδροβιότοπος». Το συνθετικό «-βιότοπος» (=αβιοτικός χώρος όπου αναπτύσσονται / αναπαράγονται ένα ή περισσότερα είδη οργανισμών) ξεκαθαρίζει ότι γίνεται αναφορά μόνο στο αβιοτικό υπόβαθρο, το οποίο συντηρεί την πανίδα και τη χλωρίδα. Ο απλούστερος όρος «υγρότοπος», ακριβής μετάφραση του ξένου όρου «wetland», χρησιμοποιείται ευρύτερα και έχει επικρατήσει στα περισσότερα επίσημα κείμενα, είναι δε ο όρος που έχει προτιμηθεί στην παρούσα μελέτη.

4.2 Λειτουργίες του υγρότοπου

Ένα υγροτοπικό οικοσύστημα αποτελείται από το **αβιοτικό περιβάλλον** το οποίο περιλαμβάνει όλους τους μη ζωντανούς συντελεστές του οικοσυστήματος, όπως, φως, νερό, κλίμα, έδαφος και το **βιοτικό περιβάλλον** το οποίο περιλαμβάνει όλους τους ζωντανούς οργανισμούς, όπως ζώα, φυτά αλλά και μικροοργανισμούς (μύκητες και βακτήρια).

Οι υγρότοποι είναι οικοσυστήματα τα οποία επιτελούν πολλαπλές και σύνθετες φυσικές λειτουργίες. Αν και ο βαθμός και η ένταση των λειτουργιών αυτών δεν είναι ίδια σε όλους τους υγρότοπους, πρέπει να τονιστεί ότι οι λειτουργίες αυτές είναι στενά αλληλένδετες μεταξύ τους και οποιαδήποτε ανθρώπινη κατάχρηση μπορεί να επηρεάσει αυτόματα όχι μόνο το υπάρχον οικοσύστημα, αλλά και τα περιβάλλοντα οικοσυστήματα, κοντινά ή μακρινά, διότι η ρύπανση και οι μεγάλες ανθρώπινες επεμβάσεις δε γνωρίζουν σύνορα, ούτε κρατικά ούτε προστατευτικά (Γεράκης - Τσιούρης, 1991)

Αναφορικά με τις λειτουργίες που επιτελούν οι υγρότοποι, θα λέγαμε ότι γενικότερα συμβάλλουν (Γεράκης - Κουτράκης, 1996):

- **Στην ανακύκλωση θρεπτικών και άλλων στοιχείων της φύσης**, καθώς μέσω των υγρότοπων η ύλη της φύσης δε χάνεται αλλά ανακυκλώνεται. Έτσι, ένας υγρότοπος συμμετέχει στους βιογεωχημικούς κύκλους των στοιχείων, όπως ο άνθρακας, το άζωτο, αλλά και στον υδρολογικό κύκλο του νερού. Το νερό που εξατμίζεται από τις θάλασσες και από τους υγρότοπους καταλήγει πάλι σ' αυτούς μέσω των βροχοπτώσεων ή μέσω των ποταμών και του υπεδάφους, κλείνοντας τον κύκλο του νερού. Όσον αφορά στο διοξείδιο του άνθρακα στο οποίο οφείλεται το λεγόμενο «φαινόμενο του θερμοκηπίου» θα πρέπει να αναφερθεί ότι μεγάλο μέρος της ποσότητάς του δεσμεύεται από την υγρόσφαιρα, η οποία αποτελεί και τον κυριότερο ρυθμιστή της περιεκτικότητας του διοξειδίου στην ατμόσφαιρα. Αν αναλογιστεί κανείς δε ότι οι υγρότοποι καταλαμβάνουν το 7% της υδρόσφαιρας, γίνεται άμεσα κατανοητή η σημασία τους.
- **Στον εμπλουτισμό των υπόγειων υδροφόρων στρωμάτων**, καθώς μάζες νερού κινούνται υπόγεια προκαλώντας εμπλουτισμό αυτών των στρωμάτων, ενώ δεν είναι σπάνια η περίπτωση κατά την οποία ένας υγρότοπος τροφοδοτείται από υπεδάφια ροή. Βέβαια ο βαθμός καθορισμού αυτής της

λειτουργίας εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, όπως είναι το κλίμα, η υδροπερίοδος, η τοποθεσία του υγρότοπου αλλά και οι φυσικές ιδιότητες του εδάφους και του γενικότερου γεωλογικού υποβάθρου της περιοχής, καθώς σχετίζονται με τη διηθητικότητα και διαπερατότητα του υπόγειου νερού. Συνεπώς κρίνεται σκόπιμος ο περιορισμός της μόλυνσης και καταστροφής των υγρότοπων, ιδιαίτερα σε περιοχές στις οποίες το νερό δεν επαρκεί³¹.

- **Στην τροποποίηση των πλημμυρικών φαινομένων**, καθώς οι υγρότοποι λειτουργούν ως δεξαμενές αποθήκευσης, οι οποίες κατακρατούν μεγάλες ποσότητες του πλημμυρικού νερού. Με τον τρόπο αυτό μειώνουν τις πλημμυρικές αιχμές και τον όγκο του νερού, το οποίο στη συνέχεια εξατμίζεται, απορροφάται από το έδαφος ή απελευθερώνεται σε μεταγενέστερη περίοδο προς χαμηλότερα μέρη της λεκάνης.
- **Στην παγίδευση ιζημάτων και άλλων ουσιών**, καθώς ένα υγροτοπικό σύστημα κατακρατά και απομακρύνει διάφορες τοξικές ουσίες, οι οποίες εισέρχονται στο σύστημα είτε με την προσρόφησή τους από στερεά σωματίδια που καταλήγουν στον υγρότοπο ως ιζήματα, είτε μέσω επιφανειακής απορροής νερών που προέρχονται από καλλιεργήσιμα εδάφη ή από άλλες ανθρώπινες δραστηριότητες π.χ. βιομηχανικά λύματα, είτε μέσω του αέρα. Πρωταρχικό ρόλο εδώ παίζει η βλάστηση του υγρότοπου, καθώς μειώνει την ταχύτητα ροής των φερτών υλικών, διευκολύνει την καθίζησή τους και στη συνέχεια παγιδεύει ή απομακρύνει τις τοξικές ουσίες. Επιπρόσθετα συντελεί στη διάσπαση και ανακύκλωση των θρεπτικών ουσιών, όπως το νάτριο, ο φώσφορος και το ασβέστιο.
- **Στην αποθήκευση και ελευθέρωση θερμότητας**. Το νερό αποθηκεύει θερμότητα λόγω των ιδιαίτερων θερμικών του ιδιοτήτων αλλά και της μεγάλης θερμικής αγωγιμότητάς του, με αποτέλεσμα να επηρεάζεται το κλίμα της περιοχής. Οι διαφορές θερμοκρασίας μεταξύ καλοκαιριού - χειμώνα, αλλά και μέρας - νύχτας είναι μικρότερες στις παράκτιες περιοχές ή σε περιοχές υγρότοπων και επομένως η μετάβαση από τη μία εποχή στην άλλη είναι πιο ομαλή.
- **Στη δέσμευση της ηλιακής ακτινοβολίας και στη στήριξη των τροφικών αλυσίδων**. Στους υγρότοπους η ηλιακή ακτινοβολία δεσμεύεται από

³¹ Το πόσο σημαντική είναι αυτή η λειτουργία έχει φανεί από τις αποξηράνσεις της λίμνης Κάρλας και των Ταναγών των Φιλιππων που φτώχυναν δραματικά τους υπόγειους υδροφορείς (Κοβάνη, 2002).

διάφορους αυτότροφους οργανισμούς (κυρίως υδρόβια φυτά και φυτοπλαγκτόν) οι οποίοι μέσω της φωτοσύνθεσης συντελούν στην επιβίωση άλλων ανώτερων οργανισμών. Επιπλέον, δεσμεύουν διοξείδιο του άνθρακα και θρεπτικά συστατικά, τα οποία αποδίδουν ως οργανική ουσία (βιομάζα, βλάστηση, όσον αφορά στα φυτά) με αποτέλεσμα να δημιουργείται μία σχέση εξάρτησης μεταξύ οργανισμών που ανήκουν σε διαφορετικά τροφικά επίπεδα, σχέση η οποία μπορεί να παρομοιασθεί με αλυσίδα, της οποίας κάθε κρίκος είναι σημαντικός και αναντικατάστατος, καθώς μία τυχόν απώλειά του θα δημιουργούσε σοβαρό πρόβλημα στην ομαλή ροή ενέργειας μέσω των τροφικών αλυσίδων. Οι υγρότοποι λοιπόν και γενικότερα τα αβαθή νερά, στηρίζουν μακριές τροφικές αλυσίδες, οι οποίες αποτελούν πολύπλοκα τροφικά πλέγματα, θεωρούνται δε ως μερικά από τα παραγωγικότερα σε βιομάζα οικοσυστήματα του πλανήτη, λόγω της συνεχούς εισροής θρεπτικών ουσιών σε αυτούς (Σφήκας - Τσουνής, 1993).

4.3 Αξίες του υγρότοπου

Οι υγρότοποι αποτελούν ευαίσθητα οικοσυστήματα ανυπολόγιστης αξίας για την οικονομία της φύσης, τη λειτουργία της και την περιβαλλοντική μας κληρονομιά (Zalewski et al., 2000, Novitzki et al., 2000). Το σύνολο των λειτουργιών που αναφέρθηκαν παραπάνω, σύμφωνα με τους Γεράκη - Τσιούρη (1991) προσδίδουν αξίες, οι οποίες είναι κατά κανόνα ανθρωποκεντρικές. Με τον όρο «αξίες», εννοούμε γενικά τις ωφέλειες (αγαθά και υπηρεσίες) που παρέχονται στον άνθρωπο άμεσα ή έμμεσα από τον υγρότοπο. Παρόλο που οι αξίες έχουν συγκεκριμένη δυναμική για κάθε υγροτοπική περιοχή, ένας υγρότοπος, άσχετα από τον αριθμό των ωφελειών που τελικά θα προσφέρει, αποτελεί πλούτο για την περιοχή που ανήκει. Ως σημαντικότερες υγροτοπικές αξίες (Γεράκης - Κουτράκης, 1996) θα μπορούσαν να αναφερθούν οι εξής:

- **Βιολογική αξία.** Η βιολογική ποικιλότητα³², ήτοι η ποικιλία των μορφών ζωής που υπάρχουν σε έναν υγρότοπο, η οποία και του προσδίδει μεγάλη

³² Σύμφωνα με τους Γεράκη - Κουτράκη (1996) η βιολογική ποικιλότητα εκφράζεται με τη μορφή **α) της γενετικής ποικιλότητας**, ήτοι πόσο διαφορετικά είναι τα άτομα ενός είδους, **β) της ποικιλότητας των ειδών**, ήτοι ο αριθμός των ειδών (ζώα, φυτά, μικροοργανισμοί) και **γ) της οικολογικής ποικιλότητας**, ήτοι ο αριθμός των διακριτών μονάδων οργάνωσης της ζωής πάνω από το επίπεδο του πληθυσμού που περιέχει ένας χώρος.

βιολογική αξία. Αυτός ακριβώς είναι και ο λόγος για τον οποίο οι υγρότοποι έχουν χαρακτηριστεί ως «φυσικός πόρος³³» για τον άνθρωπο.

- **Υδρευτική και αρδευτική αξία.** Η υδρευτική αξία των υγρότοπων είναι υψίστης σημασίας, ιδιαίτερα σε περιοχές όπου το γλυκό νερό είναι περιορισμένο, καθώς προσφέρουν πόσιμο νερό άμεσα ή έμμεσα μέσω του εμπλουτισμού των υπόγειων υδροφορέων. Με τον τρόπο αυτό οι αγρότες εξασφαλίζουν το νερό που απαιτείται για τις καλλιέργειές τους, αποκτώντας μεγαλύτερη ποσοτικά αλλά και καλύτερη ποιοτικά παραγωγή, ενώ παράλληλα παρέχεται η δυνατότητα ευρύτερης ποικιλίας αγροτικών ειδών και όχι μόνο ξερικών, τα οποία αυξάνουν σημαντικά το εισόδημα των αγροτών. *«Σε χώρες με μεσογειακό κλίμα όπως η Ελλάδα, η αρδευτική γεωργία αποδίδει έως και 10πλάσιο εισόδημα στον αγρότη απ' ό τι η ξερική»* (www.agro-tour.net). Αυτό βέβαια δε σημαίνει αλόγιστη χρήση των αξιών των υγρότοπων καθώς δεν είναι και λίγα τα παραδείγματα ασύνητης διαχείρισής τους, διατάραξης της ισορροπίας και υποβάθμισης και καταστροφής των υγρότοπων και της ευρύτερης περιοχής (ευτροφισμός, στέρεμα κτλ.)
- **Αλιευτική αξία.** Οι υγρότοποι και ιδιαίτερα οι υφάλμυρες λιμνοθάλασσες και οι λίμνες γλυκού νερού, οι οποίες συγκαταλέγονται ανάμεσα στα πλέον ιχθυοπαραγωγικά οικοσυστήματα, με κατάλληλη διαχείριση μπορούν να παράγουν τεράστιες ποσότητες εμπορεύσιμων αλιευμάτων (ιχθυοπανίδας και οστρακοειδών).
- **Κτηνοτροφική και θηραματική αξία.** Οι υγρότοποι προσφέρουν πλούσια βοσκήσιμη ύλη και νερό για τα κοπάδια των κτηνοτρόφων, ενώ επιπλέον η πλούσια βλάστηση προσφέρει τροφή και κάλυψη σε πολλά είδη άγριων θηραμάτων με αποτέλεσμα την προσέλκυση κυνηγών, οι οποίοι θα πρέπει να ακολουθούν πιστά τους κανονισμούς θήρας, ώστε να μη θέσουν σε κίνδυνο την ισορροπία του οικοσυστήματος.
- **Επιστημονική και εκπαιδευτική αξία.** Οι ιδιαίτερες και ποικίλες αξίες των υγρότοπων αποτελούν πόλο έλξης για πολλούς κλάδους επιστημόνων, οι οποίοι μελετούν και ερευνούν τις λειτουργίες των οικοσυστημάτων, ενώ τα τελευταία χρόνια στα ελληνικά σχολεία έχει εδραιωθεί η περιβαλλοντική

³³ Οι υγρότοποι μάλιστα ανήκουν στη σπάνια κατηγορία των «**αυτοδύναμων φυσικών πόρων**», των πόρων δηλαδή που «λειτουργούν» χωρίς να απαιτούν την παροχή ενέργειας από τον άνθρωπο, του οποίου ο ρόλος περιορίζεται στη συγκομιδή των «αυτοπαραγόμενων» αγαθών (ΕΛΚΕΠΑ, 1989α).

εκπαίδευση, η οποία έφερε επανάσταση στο εκπαιδευτικό σύστημα. Δάσκαλοι και μαθητές πραγματοποιούν εκθέσεις, μελέτες και έρευνες, πάνω σε περιβαλλοντικά ζητήματα, πραγματοποιώντας ακόμα και επιτόπιες επισκέψεις, επισκέψεις οι οποίες έχουν ως στόχο την ευαισθητοποίηση πάνω σε θέματα περιβάλλοντος.

- **Πολιτιστική αξία και αξία αναψυχής.** Η προσφορά πλούσιας πανίδας και χλωρίδας από τους υγρότοπους από τα πανάρχαια χρόνια, είχε ως αποτέλεσμα την τάση δημιουργίας οικισμών δίπλα σε αυτούς, καθώς προσέφεραν νερό και τροφή, στοιχεία απαραίτητα για την επιβίωση του ανθρώπινου πληθυσμού. Έτσι, σε υγροτοπικές περιοχές σώζονται σήμερα κτίσματα αρχαιοελληνικών και βυζαντινών χρόνων (γεφύρια, ναοί, μοναστήρια κτλ.), η πολιτιστική αξία των οποίων συνδέεται με τη μυθολογία, την ιστορία και τη λαογραφία της γύρω περιοχής. Επιπλέον οι υγρότοποι προσφέρουν θαυμάσιες ευκαιρίες αναψυχής³⁴, όπως είναι η απόλαυση του τοπίου, η παρατήρηση των πουλιών, η φωτογράφιση, αλλά και πιο ενεργητικές δραστηριότητες, όπως είναι η ερασιτεχνική αλιεία και τα υδάτινα αθλήματα.
- **Υλοτομική και αμμοληπτική αξία.** Στα υγροτοπικά συστήματα δίνεται η δυνατότητα στον άνθρωπο να προμηθευτεί υλικά τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν για οικοδομικούς ή άλλους σκοπούς όπως π.χ. ξυλεία και άμμο. Αν και τα υλικά αυτά συγκεντρώνονται σε μεγάλες ποσότητες στις εν λόγω περιοχές και αποτελούν κρατικό οικονομικό πόρο, η ορθολογική χρήση αυτών κρίνεται επιβεβλημένη προκειμένου να αποφευχθούν δυσμενείς επιπτώσεις στη χλωρίδα και πανίδα του τόπου.
- **Αντιπλημμυρική και αντιδιαβρωτική αξία.** Οι υγρότοποι συνεισφέρουν στην αντιπλημμυρική προστασία καθώς συγκρατούν τα νερά στα εδάφη τους και τα ελευθερώνουν σε πιο χαμηλά επίπεδα της λεκάνης απορροής σε διαφορετικές περιόδους. Επιπλέον η βλάστησή τους έχει την ικανότητα να

³⁴ Η αναψυχή στους υγρότοπους διακρίνεται σε δυο κατηγορίες: Την παθητική και την ενεργητική. Η πρώτη έχει σχέση με την απόλαυση του υγροτοπικού τοπίου από αισθητική άποψη, δηλαδή τη γενική εντύπωση που δημιουργείται από το συνδυασμό οπτικών στοιχείων, όπως είναι η τοπογραφική διαμόρφωση, η βλάστηση (υδρόβια και παρόχθια), τα ζώα, τα πουλιά, οι διάφορες κατασκευές και φυσικά το κυρίαρχο στοιχείο το νερό (στατικό ή κινούμενο) (Ελευθεριάδης 1989, Γεράκης - Κουτράκης 1996, Ντούρος 1999). Όσον αφορά στην ενεργητική αναψυχή θα μπορούσαν να αναφερθούν μεταξύ άλλων: η κολύμβηση, το ψάρεμα, η ιστιοπλοΐα, η παρατήρηση και φωτογράφιση της άγριας ορνιθοπανίδας, το Kayak (κανό Εσκιμώων), το rafting (φουσκοτή σχεδία), το river trekking (παρόχθια πεζοπορία), η ιππασία στις παρόχθιες περιοχές κτλ (Γεράκης 1990, Martin 1992).

μειώνει την ορμή των ρεόντων υδάτων με αποτέλεσμα να συγκρατεί το έδαφος και έτσι να αποτρέπονται σε σημαντικό βαθμό φαινόμενα διάβρωσης.

- **Αξία των υγρότοπων ως ρυθμιστών της ποιότητας του νερού.** Τα υγροτοπικά συστήματα παγιδεύουν χημικές ουσίες, οργανικές και ανόργανες και φερτά υλικά τα οποία υπόκεινται σε φυσικοχημικές και βιολογικές μεταβολές και αποικοδομούνται, απομακρύνονται ή επικαλύπτονται με άλλα υλικά. Με τον τρόπο αυτό φιλτράρουν ως ένα βαθμό το νερό διασφαλίζοντας την ποιότητά του.
- **Αξία των υγρότοπων ως ρυθμιστών του κλίματος.** Οι υγρότοποι αφενός μεν συγκρατούν την υγρασία και δεσμεύουν το διοξείδιο του άνθρακα της ατμόσφαιρας, αφετέρου δε ρυθμίζουν ως ένα βαθμό τη θερμοκρασία του περιβάλλοντος, αποθηκεύοντας θερμότητα τις θερμές περιόδους και αποδίδοντάς τη τις ψυχρές περιόδους. Με τον τρόπο αυτό οι κλιματολογικές συνθήκες γύρω από αυτούς είναι ηπιότερες, γεγονός που δικαιολογεί την έντονη ανάπτυξη χλωρίδας και πανίδας γύρω από αυτούς αλλά και την ανάπτυξη διαφόρων ανθρώπινων δραστηριοτήτων π.χ. καλλιέργειες.

4.4 Ο υγρότοπος της Λίμνης Ισμαρίδας

Μετά την παραπάνω ανάλυση εύλογα γίνεται αντιληπτό ότι η λίμνη Ισμαρίδα (Μητρικού) αποτελεί υγρότοπο, ο οποίος μάλιστα αποτελεί τμήμα ενός ευρύτερου υγροτοπικού συμπλέγματος, που περιλαμβάνει το δέλτα του Νέστου, τη λίμνη Βιστωνίδα και τη λιμνοθάλασσα του Πόρτο Λάγος (Γεράκης κ.ά., 2007), η περιγραφή και παρουσίαση του οποίου θα επιχειρηθεί στη συνέχεια.

Η λίμνη Ισμαρίδα μαζί με ένα σημαντικό αριθμό από μικρές και μεγάλες λιμνοθάλασσες³⁵ κατά μήκος των ακτών του Νομού Ροδόπης σχηματίζουν μία συνέχεια υδάτινων εκτάσεων που φτάνει δυτικά μέχρι το δεύτερο υγρότοπο της περιοχής, τη λίμνη Βιστωνίδα. Την εικόνα της περιοχής συμπληρώνουν και οι ποταμοί Φιλιουρής ή Λίσσος που διαρρέει την περιοχή ανατολικά του υγρότοπου, ο Ασπροπόταμος ή Τραύος, ο Κομψάτος ή Ξηροπόταμος και οι μικροχείμαρροι Σουνίου, Αμαζιάδων, Μοναχίου, Κοπτερού και Ιάσμου. Οι πέντε μεγαλύτερες

³⁵ Σύμφωνα μάλιστα με το ΕΛΚΕΠΑ (1989β), οι κοντινές λιμνοθάλασσες διαδραματίζουν σπουδαίο ρόλο στην περιοχή μελέτης καθώς με τη δική τους προσφορά βιοτόπων, όχι μόνο αυξάνουν την επιφάνεια του υγρότοπου, αλλά ενισχύουν και την οικολογική του αξία και το σταθεροποιητικό του ρόλο για την ευρύτερη περιοχή.

λιμνοθάλασσες Ξηρολίμνη, Καραζά, Αλυκή, Πτελέα και Έλος είναι σημαντικοί υγρότοποι ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την ορνιθοπανίδα και την παραγωγή αλιευμάτων στο Νομό Ροδόπης. Η έκταση βόρεια των υγρότοπων καταλαμβάνεται από ομαλές καλλιεργούμενες εκτάσεις που φθάνουν μέχρι τους πρόποδες του Παπίκιου όρους και της Ανατολικής Ροδόπης. Τα εδάφη της περιοχής των υγρότοπων και της ευρύτερης λεκάνης απορροής είναι λιμναίες ιζηματογενείς αποθέσεις του τριτογενή αιώνα και σύγχρονες προσχωσιγενείς αλλουβιακές αποθέσεις του τεταρτογενή (ΕΛΚΕΠΑ 1989).

Η Ισμαρίδα αποτελεί φυσική λίμνη γλυκού νερού και απέχει τρία χιλιόμετρα από τη θάλασσα. Βρίσκεται στο νοτιοδυτικό τμήμα του Νομού Ροδόπης και οριοθετείται από τις ακτές του Θρακικού Πελάγους προς νότο, από τη λιμνοθάλασσα Βιστωνίδα δυτικά και τον ποταμό Φιλιοιρή (Λίσσο) ανατολικά. Η λίμνη έχει έκταση 3.400 στρέμματα (Φυτώκα κ.ά., 2000), το μέγιστο βάθος της είναι 1,5 μ. και το μέσο βάθος 1 μ. (Γεράκης - Κουτράκης, 1996) και προστατεύεται μαζί με τις γύρω λιμνοθάλασσες σε εθνικό, κοινοτικό και διεθνές επίπεδο από διατάξεις και συμβάσεις, στις οποίες θα γίνει εκτενέστερη αναφορά στην ενότητα 4.6 της παρούσας μελέτης. Η λίμνη περιβάλλεται από καλαμώνες, υπολείμματα δασών ιτιάς, ενώ το καλοκαίρι δημιουργείται επιπλέον βλάστηση και παρατηρείται μεγάλη ποικιλία υδρόβιων πτηνών, όπως πάπιες, μαυρόκοτες, μπεκατσίνια και, πιθανόν οι τελευταίες αποικίες στην Ελλάδα, χαλκόκοτας, αργυροτσικνιά και πορφυροτσικνιά. Συγκεκριμένα στη λίμνη Ισμαρίδα και μόνο έχουν καταγραφεί 225 είδη πουλιών, μεγάλο ποσοστό των οποίων προστατεύονται από διεθνείς συμβάσεις, ενώ στις γύρω λιμνοθάλασσες έχουν παρατηρηθεί περίπου 160 είδη πτηνών. Η λίμνη αποτελεί μία από τις 3-4 τελευταίες αποικίες της χουλιαρομύτας, η οποία χαρακτηρίζεται και ως σπάνια, ενώ τα πτηνά καταφθάνουν στην περιοχή είτε απλά για να περάσουν τον χειμώνα, είτε για να αναπαραχθούν (Δ' Σώμα Στρατού, 2004).

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι παρά τη σχετικά περιορισμένη έκταση της λίμνης και το μικρό βάθος της, η σημασία της έγκειται στο ότι αποτελεί τη *«μοναδική στεπαϊκή λίμνη γλυκού νερού»³⁶ στη Θράκη*, ενώ *«δεν είναι τυχαίο ότι η Ισμαρίδα έχει ονομαστεί από τους ντόπιους και "Μητρικού" ή "Μάνα", γεγονός που υποδηλώνει την τεράστια αξία της λίμνης για την περιοχή»* (Δρακοπούλου, 2005, σελ. 15).

³⁶ Τα τελευταία χρόνια ωστόσο, υπάρχει έντονο φαινόμενο εισροής νερού στη λίμνη Ισμαρίδα από τη θάλασσα, ως συνέπεια της ανθρώπινης παρέμβασης (Δρακοπούλου, 2005).

Γύρω από τη λίμνη Ισμαρίδα και τις παρακείμενες λιμνοθάλασσες αναπτύσσονται τα πλέον χαρακτηριστικά είδη βιοτόπων, στα οποία καταγράφονται **16** από τους συνολικά **23** σπάνιους τύπους οικοτόπων που υπάρχουν σε ολόκληρη τη Θράκη, σύμφωνα με καταγραφή του Ευρωπαϊκού Δικτύου Προστατευόμενων Οικοτόπων «Natura 2000». Από τα φυσικά οικοσυστήματα της περιοχής ιδιαίτερη οικολογική αξία έχουν τα υγρά λιβάδια που σχηματίζονται γύρω από την Ισμαρίδα, όταν πλημμυρίζουν οι ζώνες που βρίσκονται στα νότια και στα βορειοανατολικά της λίμνης. Αυτά είναι και τα μοναδικά υγρά λιβάδια που έχουν διασωθεί στην ευρύτερη περιοχή και συγκεντρώνουν μεγάλο αριθμό μεταναστευτικών πουλιών. Εκτός από τα υγρά λιβάδια, στα φυσικά οικοσυστήματα της περιοχής μελέτης ανήκει και μια πληθώρα άλλων βιοτόπων ιδιαίτερης οικολογικής σημασίας όπως αμμοθίνες, παράκτιοι χερσότοποι και εκτεταμένες λασπώδεις παραλίες στα σημεία όπου οι λιμνοθάλασσες ενώνονται με το Θρακικό Πέλαγος (Δρακοπούλου, 2005). Συναντώνται ακόμα αλμυρά τέλματα, αλίπεδα και λειμώνες, ενώ περιμετρικά της Ισμαρίδας υπάρχουν εκτεταμένες εκτάσεις με καλαμιώνες. Άλλα χαρακτηριστικά στοιχεία του τοπίου γύρω από τη λίμνη Ισμαρίδα είναι οι θαμνώνες με τα αρμυρίκια, οι χαμηλοί λόφοι, τα ξερολίβαδα και το παραποτάμιο δάσος στις εκβολές του ποταμού Βοζβόζη, όπου επικρατούν οι λεύκες, οι ιτιές, τα σκλήθρα και οι φτελιές. Επιπλέον, η κοιλάδα του ποταμού Φιλιουρή συνιστά έναν ιδιαίτερο βιότοπο με μεγάλη οικολογική αξία, ο οποίος έχει συμπεριληφθεί στο δίκτυο φυσικών οικοτόπων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τέλος στην ποικιλία των ενδιαιτημάτων θα πρέπει να συμπεριληφθούν και τα ανθρωπογενή οικοσυστήματα της περιοχής, στα οποία ανήκουν οι αλυκές που έχουν δημιουργηθεί στο βόρειο τμήμα της λιμνοθάλασσας της Μέσης, καθώς και οι καλλιεργούμενες εκτάσεις που γειτνιάζουν με τη λίμνη Ισμαρίδα και τις άλλες λιμνοθάλασσες της Ροδόπης.

Το κλίμα της περιοχής είναι ενδιάμεσο μεταξύ του μεσογειακού και του μεσευρωπαϊκού με απόκλιση προς το μεσογειακό έχοντας ως κύρια γνωρίσματα το σχετικά μεγάλο θερμομετρικό εύρος, τις χαμηλές θερμοκρασίες του χειμώνα και τη σχετικά μακρά διατήρηση του χιονιού στο έδαφος. Οι μεγαλύτερες θερμοκρασίες του αέρα εμφανίζονται τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο και κυμαίνονται γύρω στους 23°C (μέση τιμή), ενώ οι χαμηλότερες το Δεκέμβριο και Ιανουάριο και κυμαίνονται γύρω στους 5°C (μέση τιμή). Οι βροχοπτώσεις στην περιοχή δεν είναι μεγάλες. Οι περισσότερες βροχερές ημέρες εμφανίζονται το Νοέμβριο, Δεκέμβριο και Μάιο και οι λιγότερες τους μήνες Ιούλιο, Αύγουστο, Σεπτέμβριο και Οκτώβριο. Ο πρώτος

παγετός εμφανίζεται συνήθως το μήνα Νοέμβριο και ο τελευταίος το μήνα Μάρτιο, ενώ το Φεβρουάριο ο αριθμός των ημερών πάγου είναι ο μεγαλύτερος που εμφανίζεται κατά τη διάρκεια του έτους. Οι μήνες με το περισσότερο χιόνι είναι ο Ιανουάριος και ο Φεβρουάριος κατά τη διάρκεια των οποίων το χιόνι διατηρείται για αρκετές μέρες στο έδαφος. Οι άνεμοι που πνέουν ποικίλλουν ανάλογα με την εποχή. Από το Νοέμβριο μέχρι το Μάρτιο επικρατούν βόρειοι και βορειοανατολικοί άνεμοι και από τον Απρίλιο ανατολικοί και νότιοι. Η δύναμη των ανέμων και κυρίως των βορείων φθάνει σε ένταση μέχρι τα οκτώ μποφόρ (ΕΛΚΕΠΑ 1989β).

Αναφορικά με τις λειτουργίες που επιτελεί ο υγρότοπος (αναλυτική περιγραφή των οποίων έγινε στην ενότητα 4.2), αξίζει να επισημανθεί ότι η λίμνη Ισμαρίδα χάρη στο αβιοτικό και βιοτικό περιβάλλον της λειτουργεί ως οδός διακίνησης υλικών (νερού, θρεπτικών ουσιών, τοξικών ουσιών κτλ.), παραγωγός φυτών, ζώων και ανόργανης ουσίας, σταθμός επεξεργασίας οργανικών αποβλήτων, παθογόνων οργανισμών και λυμάτων, αποθήκη υλικών (νερού, τοξικών ουσιών κτλ.), ενώ επίσης αποτελεί ρυθμιστή των πλημμυρικών φαινομένων, του τοπικού κλίματος και του υπόγειου νερού. Ειδικότερα σύμφωνα με τους Γεράκη κ.ά. (2007), οι λειτουργίες που επιτελούνται στη λίμνη Ισμαρίδα **αξιολογούνται** ως εξής:

1. Ως **υψηλής αξίας** εκτιμάται η στήριξη των τροφικών πλεγμάτων, η παραγωγή ιζημάτων και τοξικών ουσιών και ο μετασχηματισμός και απομάκρυνση θρεπτικών στοιχείων.
2. Ως **μέτριας αξίας** εκτιμάται η αποθήκευση νερού, η τροποποίηση πλημμυρικών φαινομένων και η αποθήκευση και ελευθέρωση θερμότητας.
3. Ως **χαμηλής αξίας** η τροποποίηση διαβρωτικών φαινομένων.
4. Τέλος ως **απροσδιόριστης αξίας** εκτιμάται ο εμπλουτισμός των υπόγειων υδροφορέων.

Όσον αφορά δε τις **αξίες** του υγρότοπου αυτές **αξιολογούνται** ως εξής (Γεράκης κ.ά., 2007):

1. Ως **υψηλής αξίας** εκτιμάται η βιολογική (βιοποικιλότητα), η θηραματική, επιστημονική και εκπαιδευτική.
2. Ως **μέτριας αξίας** εκτιμάται η αρδευτική, κτηνοτροφική, πολιτιστική, αναψυχική, αντιπλημμυρική, η βελτιωτική της ποιότητας του νερού καθώς και η τοποκλιματική.
3. Ως **χαμηλής αξίας** εκτιμάται η αλιευτική, αμμοληπτική και η αντιδιαβρωτική.

4. Τέλος ως **ανύπαρκτης αξίας** εκτιμάται η υδρευτική, υδροηλεκτρική, η υλοτομική, η αλατοληπτική, η μεταφορική και η ιαματική.

4.5 Υφιστάμενοι κίνδυνοι και απειλές

Παρά τα σημαντικά οφέλη που παρέχουν οι υγρότοποι, πολλές φορές ακόμα και σήμερα αντιμετωπίζονται ως εμπόδιο στην ανάπτυξη και συχνά αποδίδονται σε άλλες χρήσεις. Στην Ελλάδα για παράδειγμα υπήρξε μία μακρά περίοδος αποξήρανσης και καταστροφής υγρότοπων με αποτέλεσμα η χώρα να χάσει τα τρία τέταρτα των υγρότοπων που υπήρχαν στις αρχές του αιώνα³⁷ (www.ornithologiki.gr). Χάρη στις κινητοποιήσεις διεθνών οργανισμών, η λίμνη Ισμαρίδα δεν αποξηράνθηκε κατά το παρελθόν,³⁸ αν και είχε εκπονηθεί σχέδιο για το σκοπό αυτό από τη δεκαετία του 1970 (ΕΛΚΕΠΑ 1989). Εντούτοις, εξακολουθεί να απειλείται σήμερα από μία σειρά σοβαρών αλλοιώσεων εξαιτίας ανθρωπογενών δραστηριοτήτων (Δρακοπούλου, 2005).

Οι κυριότερες αιτίες μείωσης και υποβαθμίσεως των ελληνικών υγροτόπων είναι η υπερβόσκηση, η σταβλισμένη χοιροτροφία, η εγκατάσταση εντατικών ή ημιεντατικών υδατοκαλλιεργειών, η εγκατάσταση βιομηχανικών δραστηριοτήτων, η άναρχη επέκταση του αστικού χώρου και οι τουριστικές δραστηριότητες. Επιπλέον πολλοί μελετητές συμπεριλαμβάνουν στις αιτίες υποβαθμίσεως το κυνήγι καθώς και το ψάρεμα (www.alfa-omega.gr).

Ειδικότερα, όσον αφορά στη λίμνη Ισμαρίδα προβλήματα δημιουργούνται από τους δύο ποταμούς οι οποίοι καταλήγουν στη λίμνη, το Βοζβόζη ή Μπόσπο και τον Μπουκλουτζά ή Καρυδόρεμα. Ο **Βοζβόζης** (Μπόσπος), ο οποίος πηγάζει από το όρος Παπίκιο και από τα ελληνο-βουλγαρικά σύνορα και εμφανίζει σε όλη τη διάρκεια του έτους υδατοπαροχή (μεγάλο μέρος της οποίας χρησιμοποιείται για άρδευση), παρουσιάζει πολύ μεγάλη στερεομεταφορική ικανότητα, με αποτέλεσμα η λίμνη Ισμαρίδα στην οποία εκβάλλει να κινδυνεύει να προσχωθεί. Επιπλέον, η λίμνη ρυπαίνεται μετά από ανθρώπινη παρέμβαση, κυρίως από τα λύματα των κτηνοτροφικών μονάδων της περιοχής, τα λύματα των δημοτικών σφαγείων, τα

³⁷ Όσον αφορά στην επιφάνεια των λιμναίων υδάτων της χώρας μας αποξηράνθηκε το 65% (Κοβάνη, 2002).

³⁸ Η λίμνη Ισμαρίδα είναι η τελευταία που απέμεινε στην Ελλάδα μετά την τέλεια αποξήρανση των παρόμοιων λιμνών των Γιαννιτσών, του Αρτζάν, του Αχίνου, της Κωπαΐδας και Κάρλας (ΕΛΚΕΠΑ, 1996).

αστικά λύματα οικισμών της περιοχής, καθώς και από τα φυτοφάρμακα και λιπάσματα που χρησιμοποιούνται στις γεωργικές καλλιέργειες.

Παρόμοια προβλήματα παρατηρούνται και στον ποταμό **Μπουκλουτζά** (Καρυδόρεμα), ο οποίος πηγάζει από την ορεινή ζώνη των ελληνο-βουλγαρικών συνόρων και εκβάλλει στην Ισμαρίδα. Στο ρου του μετά την Κομοτηνή ο Μπουκλουτζάς δέχεται αστικά και βιομηχανικά απόβλητα της πόλης (Δρακοπούλου, 2005). Επιπλέον η σύνδεση της λίμνης με τον ποταμό Φιλιουρή (Λίσσο) στο νότιο τμήμα της διακόπηκε μετά την κατασκευή αναχώματος στην ανατολική όχθη της (1979-1984), το οποίο όμως αποτέλεσε ιδιαίτερα ζημιογόνα επέμβαση καθώς καταστράφηκε μία μεγάλη έκταση με υγρολίβαδα, τα οποία αποτελούσαν αξιόλογο τμήμα του οικοσυστήματος (Καζαντζίδης κ.ά., 1995).

Εκτός των προαναφερθέντων, στους παράγοντες που συμβάλλουν στη ρύπανση της λίμνης συγκαταλέγεται η επιβάρυνση των νερών με αμμωνιακά, νιτρικά και φωσφορικά άλατα με κύρια πηγή προέλευσης τα αγροτικά λιπάσματα, τα οποία συμβάλλουν σε μεγάλο βαθμό στον ευτροφισμό της Ισμαρίδας. Ακόμη, μία από τις σοβαρότερες αιτίες υποβάθμισης του υγρότοπου αποτελεί η είσοδος θαλάσσιου νερού στη λίμνη μετά από σχετικές ανθρώπινες παρεμβάσεις,³⁹ γεγονός που προκαλεί αλλαγή της υδατοσύνθεσής της και συνεπώς επηρεάζει την πανίδα και χλωρίδα της. Αν και η ιχθυοπανίδα των ποταμών που καταλήγει στη λίμνη έχει σαφή ρεόφιλο χαρακτήρα, ορισμένα είδη σε μεγάλη ηλικία απαντώνται και στη λίμνη Ισμαρίδα καθώς διακρίνονται παράλληλα και για το λιμνόφιλο χαρακτήρα τους (στο σύνολό τους ανήκουν στην οικογένεια cyprinidae). Τα τελευταία όμως χρόνια οι ποσότητες των ψαριών στη λίμνη έχουν μειωθεί σημαντικά και ορισμένα είδη έχουν εξαφανιστεί λόγω της καταχρηστικής διαχείρισής της από τους αλιείς, αλλά και λόγω της ρύπανσης. Για παράδειγμα το 1978 λόγω του ευτροφισμού της λίμνης, η έλλειψη οξυγόνου στα χαμηλά επίπεδα της λίμνης οδήγησε σε μαζικούς θανάτους κυπρίνων από ασφυξία με αποτέλεσμα η παραγωγή κυπρίνου στη λίμνη σήμερα να έχει σχεδόν μηδενιστεί, ενώ παρόμοια κατάσταση παρατηρήθηκε και το 1980 όταν σημειώθηκαν μαζικοί θάνατοι και άλλων ψαριών, λόγω των θολών και δύσσομων νερών της λίμνης (ΕΛΚΕΠΑ 1989).

³⁹ Η αλόγιστη διάνοιξη γεωτρήσεων για υδρευτικούς και αρδευτικούς σκοπούς στην περιοχή, αλλά και η διάνοιξη καναλιού 9 χλμ. που συνδέει την Ισμαρίδα με τη θάλασσα από τον τοπικό αλιευτικό συνεταιρισμό, ώστε να επιτρέπεται η είσοδος ψαριών από τη θάλασσα, ευθύνονται άμεσα για την αύξηση της αλατότητας της Ισμαρίδας (Δρακοπούλου 2005).

Στους παράγοντες που απειλούν το οικοσύστημα θα πρέπει να προστεθεί και το δίκτυο ηλεκτροδότησης της Δ.Ε.Η. σε σημεία συχνής διέλευσης πουλιών καθώς στα γυμνά (μη μονωμένα) καλώδια που βρίσκονται σε ελάχιστη απόσταση από τη λίμνη αποδίδεται ο θάνατος από ηλεκτροπληξία μεγάλου αριθμού πουλιών κάθε χρόνο. Ακόμη η παράνομη οικοπεδοποίηση σε συνδυασμό με την αυθαίρετη δόμηση και την άναρχη επέκταση του οδικού δικτύου προκαλούν συνεχή μείωση της έκτασης των υγρότοπων της περιοχής μελέτης. Η έλλειψη οργανωμένης τουριστικής υποδομής στην περιοχή έχει ως αποτέλεσμα την άναρχη κατασκευή καλυβιών και την παράνομη τοποθέτηση τροχόσπιτων τα οποία χρησιμοποιούνται από τον ντόπιο πληθυσμό ως παραθεριστικά καταλύματα. Έτσι δημιουργείται μια εξαιρετικά δυσάρεστη και ακαλαίσθητη εικόνα για τον επισκέπτη, ενώ αρνητικές επιπτώσεις παρατηρούνται σε ολόκληρο το οικοσύστημα της περιοχής από την απόρριψη απορριμμάτων και τη γενικότερη όχληση που προκαλείται στην ορνιθοπανίδα από την αυξημένη διέλευση ανθρώπων και τροχοφόρων. Παράλληλα θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η λαθροθηρία και λαθροϋλοτομία (στις εκβολές του ποταμού Βοζβόζη) δεν αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά από τις αρμόδιες αρχές, λόγω έλλειψης προσωπικού (Δρακοπούλου, 2005).

Από την άλλη μεριά θα πρέπει να αναφερθούν τα προβλήματα που προκαλούνται στις καλλιέργειες από τα κοπάδια χηνών που ξεχειμωνιάζουν στην περιοχή, καθώς η λίμνη Ισμαρίδα είναι ένας από τους τρεις σημαντικότερους στην Ελλάδα τόπους ξεχειμωνιάσματος της νανόχηνας, είδους παγκοσμίως απειλούμενου (Καζαντζίδης - Ναζαρίδης, 1999). Οι χήνες αυτές τρέφονται στο μεγαλύτερο ποσοστό τους σε ανθρωπογενείς βιοτόπους, ήτοι σε καλλιεργούμενες με σιτηρά (μαλακός-σκληρός σίτος, κριθάρι) και τριφύλλι εκτάσεις, ως αποτέλεσμα της αποξήρανσης και απόδοσης στην γεωργία υγρών λιβαδιών⁴⁰ που αποτελούσαν το φυσικό βίοτοπο τροφοληψίας τους. Το γεγονός αυτό προκαλεί πολλές φορές την οργή των αγροτών με αποτέλεσμα οι χήνες να κινδυνεύουν με άμεση θανάτωση ή να ενοχλούνται διαρκώς και σκόπιμα προκειμένου να προστατευθούν οι γεωργικές καλλιέργειες (Μαρίνος - Παναγιωτοπούλου, 2000).

Τέλος, σύμφωνα με καταγραφή που πραγματοποιήθηκε από τη Νομαρχία Ροδόπης (2007), τα σπουδαιότερα προβλήματα στην περιοχή σχετίζονται με τη διαχείριση των υδάτων, τα αρδευτικά και αποστραγγιστικά έργα, την υφαλμύρωση

⁴⁰ Η αποξήρανση των υγρών λιβαδιών της χώρας μας ανέρχεται σε ποσοστό που αγγίζει το 75% (Handrinos, 1991).

των υδάτων, τον επαναπροσδιορισμό των παράκτιων περιοχών και τον αναδασμό της γεωργικής γης. Τα προβλήματα αυτά εντάσσονται στο γενικότερο πλαίσιο των ουσιαστικών προβλημάτων του πρωτογενούς τομέα για το σύνολο του Νομού Ροδόπης και αφορούν το μικρό γεωργικό κλήρο και τον πολυτεμαχισμό των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, τις νέες συνθήκες ανταγωνισμού στο διεθνές εμπόριο και την πρόσφατη αναθεώρηση της κοινής αγροτικής πολιτικής (Κ.Α.Π.), τη διάθεση των αγροτικών προϊόντων, την έλλειψη ορθής διαχείρισης των υδατινών πόρων, τα προβλήματα υφαλμύρωσης των υδάτων και προβλήματα έλλειψης βοσκοτόπων, έλλειψης αγροτικών δρόμων αλλά και οργανωμένων κτηνοτροφικών πάρκων.

Όσον αφορά δε στην τουριστική ανάπτυξη της περιοχής, θα λέγαμε ότι το σύνολο του Νομού Ροδόπης δεν εντάχθηκε ποτέ στην τουριστική πολιτική της χώρας, καθόσον αυτή κατά τις προηγούμενες δεκαετίες στόχευε κυρίως στην ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού με έμφαση σε νομούς με πολλές παραλίες (Νομαρχία Ροδόπης 2007). Η σημερινή απουσία αξιολογής τουριστικής ανάπτυξης της μελετώμενης περιοχής, όπως και γενικότερα του συνόλου του Νομού Ροδόπης, μπορεί να αποδοθεί στη γεωγραφική θέση του (μακριά από μεγάλα αστικά κέντρα και δημοφιλείς προορισμούς της χώρας), στην περιορισμένη διάρκεια της τουριστικής περιόδου και στην έλλειψη διαφοροποίησης του τοπικού τουριστικού προϊόντος, στην απουσία ανεπτυγμένης τουριστικής συνείδησης και στην έλλειψη συντονισμού των επαγγελματιών της περιοχής, στη χαμηλή ποιότητα των προσφερόμενων τουριστικών υπηρεσιών και στην ανεπάρκεια των τουριστικών υποδομών καθώς και στην περιορισμένη αναγνωρισιμότητα της περιοχής (Δρακοπούλου, 2005).

4.6 Καθεστώς προστασίας του υγρότοπου

Η καταστροφή και υποβάθμιση στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος είναι μία κατάσταση η οποία τα τελευταία χρόνια οξύνθηκε και απέκτησε παγκόσμια έκταση. Σπάνια είδη χλωρίδας και πανίδας εξαφανίστηκαν οριστικά, ενώ η παράλληλη καταστροφή και υποβάθμιση οικοτόπων κρίσιμης σημασίας, προκάλεσε περαιτέρω συρρίκνωση των πληθυσμών και των ειδών της άγριας ζωής, δημιουργώντας έναν έντονο προβληματισμό των σύγχρονων κοινωνιών γύρω από θέματα προστασίας, αειφορικής εκμετάλλευσης και βέλτιστης αξιοποίησης των φυσικών πόρων του πλανήτη. Ο προβληματισμός αυτός οδήγησε τελικά στη θέσπιση νόμων και την υπογραφή συμβάσεων, τόσο σε εθνικό, κοινοτικό, όσο και σε διεθνές

επίπεδο (Σαμιώτης, 1996), ενώ παράλληλα με το πέρασμα των χρόνων έγινε αντιληπτό ότι από την καταστροφή των υγρότοπων, τα οικονομικά οφέλη που αποκομίζουν οι κοινωνίες είναι μηδαμινά και τα περιβαλλοντικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν πολλαπλά. Η καταστροφή λοιπόν των υγρότοπων στο παρελθόν με όλες τις αρνητικές συνέπειες που αυτή περικλείει (αλλαγή κλίματος, υποχώρηση υδροφόρου ορίζοντα κτλ.) είχαν ως αποτέλεσμα, η προστασία τους να αποτελεί σήμερα **μέτρο ζωτικής σημασίας**, όχι μόνο για την κάθε χώρα χωριστά, αλλά και διεθνώς (www.ornithologiki.gr).

Η ελληνική νομοθεσία για την προστασία της φύσης περιλαμβάνει νόμους και νομοθετικά διατάγματα που μπορούν να ταξινομηθούν σε τρεις κυρίως κατηγορίες και οι οποίες αφορούν στην προστασία ειδών, στην προστασία ειδών και ενδιαιτημάτων και στη διαχείριση του φυσικού χώρου και των πόρων (Λαζαρέτου, 1995). Ειδικότερα η ευρύτερη περιοχή Δέλτα Νέστου - Βιστωνίδας - Ισμαρίδας έχει ανακηρυχθεί σε επίπεδο εθνικής νομοθεσίας με την κοινή υπουργική απόφαση (ΚΥΑ) αρ. 5796/16-9-96 «**Εθνικό Πάρκο Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης**», ενώ στην ίδια ΚΥΑ καθορίζονται και οι λεγόμενες «ζώνες προστασίας»⁴¹ (Δρακοπούλου, 2005), οι οποίες τροποποιήθηκαν πρόσφατα με την ΚΥΑ 44549/17-10-08 (ΦΕΚ 497/17/10/2008).

Επιπλέον η λίμνη περιλαμβάνεται στον Κατάλογο των Υγρότοπων Διεθνούς Σημασίας, σύμφωνα με τη **Σύμβαση Ραμσάρ**, η οποία αποτελεί το γνωστότερο νομικό κείμενο για την προστασία των υγρότοπων και μία από τις σημαντικότερες συμβάσεις του Διεθνούς Δικαίου της Άγριας Ζωής (Γεράκης κ.ά., 2007). Η Διεθνής Σύμβαση Ραμσάρ υπογράφηκε στην ομώνυμη πόλη Ραμσάρ του Ιράν στις 2 Φεβρουαρίου του 1971 από τους εκπροσώπους 7 κρατών, ανάμεσά τους και η Ελλάδα,⁴² και «*αποσκοπεί στην προστασία και τη συνετή χρήση όλων των υγρότοπων μέσω τοπικών και εθνικών δράσεων και διακρατικής συνεργασίας ως μία συνεισφορά στην αειφόρο ανάπτυξη σε όλο τον κόσμο*» (www.wwf.gr). Οι χώρες που την υπογράφουν⁴³ αναγνωρίζουν την αλληλεξάρτηση του ανθρώπου με το περιβάλλον του, θεωρούν ότι οι θεμελιώδεις λειτουργίες των υγρότοπων είναι ρυθμιστικές των

⁴¹ Ως ζώνη Α ορίζονται οι «περιοχές απολύτου προστασίας» για τις οποίες ορίζονται αυστηρά μέτρα προστασίας και διαχείρισης, ως ζώνη Β οι «περιοχές υψηλής προστασίας» οι οποίες αποτελούν την περιφερειακή ζώνη προστασίας και ως ζώνη Γ οι «περιοχές ειδικών ρυθμίσεων» για τις οποίες ισχύουν ηπιότερα μέτρα νομικής προστασίας.

⁴² Από την Ελλάδα κυρώθηκε με το Ν.Δ. 191/74 και τέθηκε σε ισχύ στις 2 Δεκεμβρίου 1975.

⁴³ Έως το 2005 υπέγραψαν 147 χώρες ανακηρύσσοντας 1524 περιοχές σε υγρότοπους διεθνούς σημασίας (www.wwf.gr).

υδατικών καθεστώτων και ότι οι υγρότοποι είναι ενδιαιτήματα χαρακτηριστικής γλωρίδας και πανίδας. Επίσης αναγνωρίζουν ότι ο υγρότοπος είναι φυσικός πόρος με μεγάλη αξία (οικονομική, πολιτιστική, επιστημονική και αναψυχής) και δεσμεύονται να αναχαιτίσουν την καταπάτηση και απώλεια υγρότοπων τώρα και στο μέλλον. Τέλος, αναγνωρίζουν τα υδρόβια πουλιά⁴⁴ ως διεθνή πόρο, ο οποίος θα πρέπει να προστατεύεται (Σαμιώτης, 1996). Η λίμνη Ισμαρίδα όσο και το σύμπλεγμα των λιμνοθαλασσών της Ροδόπης αποτελούν έναν από τους 11 υγρότοπους που η Ελλάδα έχει συμπεριλάβει στον κατάλογο Ραμσάρ.

Επιπλέον η περιοχή το 1989 καθιερώθηκε επίσημα από την ΕΟΚ και χαρακτηρίστηκε ως «**Ειδική Προστατευόμενη Περιοχή**» σύμφωνα με την **Κοινοτική Οδηγία 79/409** για την προστασία της ορνιθοπανίδας, ενώ μαζί με μία έκταση ανατολικά της χαρακτηρίζεται ως «**Καταφύγιο Άγριας Ζωής**». Επίσης με την **Οδηγία 92/43** για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων και της άγνωστης γλωρίδας και πανίδας, η περιοχή εντάχθηκε στο δίκτυο των προστατευόμενων οικοτόπων της Ευρώπης. Η παραπάνω Οδηγία είναι γνωστή με την ονομασία «**NATURA 2000**»⁴⁵ και στηρίχτηκε στη Σύμβαση της Βέρνης,⁴⁶ την οποία και επέκτεινε, με στόχο τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, μέσω της διατήρησης ορισμένων τύπων φυσικών οικοτόπων ως αυτοτελών οικοσυστημάτων και όχι ως απλών χώρων διαβίωσης των ειδών. Τέλος, με την υπ' αριθ. 19661/1982/1999 απόφαση, η περιοχή μελέτης προσδιορίζεται ως «**ευαίσθητη περιοχή**» για τη διάθεση αστικών λυμάτων, κατ' εφαρμογή του άρθρου 5 της ΚΥΑ 5673/400/1997 (Γεράκης κ.ά., 2007).

⁴⁴ Τα υδρόβια πουλιά που το εκάστοτε οικοσύστημα φιλοξενεί αποτελούν «το αρχικό και βασικότερο κριτήριο επιλογής των διεθνώς σημαντικών υγροτόπων» (Σαμιώτης, 1996, σελ. 454).

⁴⁵ Η λίμνη Ισμαρίδα έχει ενταχθεί στο δίκτυο με τον κωδικό GR 1130001 (Νομαρχία Ροδόπης, 2007).

⁴⁶ Υπογράφηκε το Σεπτέμβριο του 1979 και τέθηκε σε ισχύ τον Ιούνιο του 1982. Τα συμβαλλόμενα μέρη υποχρεούνται να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να προστατεύουν τους πληθυσμούς της άγριας πανίδας και γλωρίδας, δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στα ευάλωτα είδη και σε όσα κινδυνεύουν με εξαφάνιση. Στην Ελλάδα η σύμβαση έχει υιοθετηθεί με το Π.Δ. 1335/83 (Κοσμοπούλου, 2001).

4.7 Ο Φορέας Διαχείρισης και ο ρόλος του

Η προστασία της φύσης μέσα από μία ολοκληρωμένη και συνεκτική πολιτική είναι για την Ελλάδα μία σχετικά πρόσφατη ιστορία. Τα τελευταία μάλιστα χρόνια έγιναν μεγάλες προσπάθειες για τη "συνετή διαχείριση"⁴⁷ (αειφορική) του φυσικού περιβάλλοντος που στόχο τους είχαν όχι μόνο την προστασία και διατήρηση της φύσης, αλλά και τη βιώσιμη τοπική ανάπτυξη (Μπεριάτος, 2003).

Συγκεκριμένα με τον Ν. 2742/1999 για το "Χωροταξικό Σχεδιασμό και την Αειφόρο Ανάπτυξη", καθιερώθηκε ο θεσμός των «Φορέων Διαχείρισης των Προστατευόμενων Περιοχών», οι οποίοι αποτελούν Νομικά Πρόσωπα Ιδιωτικού Δικαίου που εποπτεύονται από το ΥΠΕΧΩΔΕ και στα οποία ανατίθεται η διοίκηση και διαχείριση μίας προστατευόμενης περιοχής. Επιπλέον, με το άρθρο 5 του παραπάνω νόμου καθορίζονται οι αρμοδιότητες των Φορέων Διαχείρισης, οι οποίες σχετίζονται με:

1. Την κατάρτιση και την ευθύνη της εφαρμογής των κανονισμών διοίκησης και λειτουργίας των προστατευόμενων αντικειμένων.
2. Την παρακολούθηση και αξιολόγηση της εφαρμογής των κανονιστικών όρων και επιβαλλόμενων περιορισμών.
3. Την παροχή γνωμοδοτήσεων πριν από την προέγκριση χωροθέτησης και την έγκριση των περιβαλλοντικών όρων των έργων και δραστηριοτήτων που εμπίπτουν στις περιοχές ευθύνης τους.
4. Την επικουρία των αρμόδιων διοικητικών και δικαστικών αρχών στον έλεγχο της εφαρμογής της περιβαλλοντικής νομοθεσίας και των περιβαλλοντικών και πολεοδομικών όρων που ισχύουν ή επιβάλλονται για έργα ή δραστηριότητες που πραγματοποιούνται.
5. Την κατάρτιση μελετών και ερευνών, την εκτέλεση τεχνικών ή άλλων έργων που περιλαμβάνονται στο οικείο έργο διαχείρισης και στα αντίστοιχα προγράμματα δράσης, καθώς και την κατασκευή, επισκευή και διαχείριση των αναγκαίων έργων υποδομής και την προμήθεια του αναγκαίου επιστημονικού και τεχνικού εξοπλισμού για την άσκηση των λειτουργιών διαχείρισης.

Αν και με το νόμο αυτό γενικότερα καθορίστηκε ο τρόπος Διοίκησης και Διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών, όπως και το πλαίσιο ίδρυσης και

⁴⁷ «Με τον όρο "συνετή διαχείριση" εννοούμε όλες εκείνες τις δράσεις για την προστασία, αποκατάσταση, διατήρηση, διαφύλαξη και ανάδειξη των προστατευόμενων περιοχών τόσο από ποσοτική όσο και από ποιοτική άποψη» (Μπεριάτος, 2003, σελ. 61).

λειτουργίας των Φορέων Διαχείρισης, παρόλα αυτά παρατηρήθηκε σημαντική καθυστέρηση στην εφαρμογή του. Συγκεκριμένα, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Μπεριάτος (2003), οι ρυθμίσεις του άρθρου 15 έμειναν ανενεργές επί μία τριετία, καθώς η σύσταση Φορέα Διαχείρισης δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί σε μια "ανύπαρκτη" νομικά και διοικητικά περιοχή, αφού δεν είχε θεσμοθετηθεί και οριοθετηθεί πρώτα η προστατευόμενη περιοχή, τα όρια της οποίας να αποτελούν και την περιοχή της χωρικής αρμοδιότητας του κάθε Φορέα Διαχείρισης. Έτσι λοιπόν μετά από τρία χρόνια, με ειδική διάταξη (άρθρο 13) στο Ν. 3044/2002 "περί Μεταφοράς Συντελεστή Δόμησης" καθορίστηκαν σε επίσημα επικυρωμένο τοπογραφικό διάγραμμα οι περιοχές αρμοδιότητας του κάθε Φορέα και ταυτόχρονα ιδρύθηκαν 25 Φορείς Διαχείρισης σημαντικών Προστατευόμενων Περιοχών, μεταξύ των οποίων και ο **Φορέας Διαχείρισης Δέλτα Νέστου - Βιστωνίδας - Ισμαρίδας**. Με τον τρόπο αυτό οριοθετήθηκαν σε πρώτη φάση οι προστατευόμενες περιοχές, δίνοντας λύση στο κρίσιμο πρόβλημα του αρχικού διοικητικού, νομικού και εδαφικού καθορισμού της καθεμιάς, ενώ με το άρθρο 13 προβλέφθηκε ότι τα όρια τους θα μπορούν πλέον να τροποποιούνται με κοινή υπουργική απόφαση (ΚΥΑ) και όχι με Προεδρικό Διάταγμα, όπως γινόταν μέχρι τότε για τον καθορισμό των ζωνών προστασίας και των σχετικών χωρικών ρυθμίσεων (όροι και περιορισμοί δόμησης, χρήσεων γης κτλ.), περιορίζοντας με τον τρόπο αυτό χρονοβόρες γραφειοκρατικές διαδικασίες.⁴⁸

Βέβαια στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφέρουμε ότι πέρα από τα όποια κενά της εκάστοτε νομοθεσίας αλλά και την έλλειψη κατάλληλα λειτουργούντος οργανωτικού και νομοθετικού πλαισίου, δε θα πρέπει να παραβλέπονται οι αντιδράσεις των τοπικών κοινωνιών στις ρυθμίσεις, καθώς αρκετά συχνά οι τοπικές κοινωνίες μέσω των πιέσεων που ασκούν προς τους πολιτικούς παράγοντες κατορθώνουν να ακυρώσουν ή στην καλύτερη περίπτωση να αναβάλουν "επ' αόριστον" τα προτεινόμενα μέτρα (Μπεριάτος, 2002).

Παρ' όλα αυτά, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει και η Δρακοπούλου (2005), αν και ο Φορέας Δέλτα Νέστου - Βιστωνίδας - Ισμαρίδας αντιμετωπίζει τα γνωστά προβλήματα δυσλειτουργίας που αντιμετωπίζουν σήμερα όλοι οι Φορείς Διαχείρισης των Εθνικών Πάρκων της χώρας, έχει λειτουργήσει μέχρι τώρα αρκετά ικανοποιητικά.

⁴⁸ Το Προεδρικό Διάταγμα π.χ. προϋποθέτει έλεγχο από το Συμβούλιο της Επικρατείας.

Ολοκληρώνοντας θα λέγαμε ότι πέρα από τις όποιες δυσλειτουργίες, κενά, ασάφειες και αδυναμίες που μπορεί ακόμα και σήμερα να παρατηρούνται στις παραπάνω, αλλά και σε άλλες νομοθετικές διατάξεις, η δημιουργία Φορέων Διαχείρισης ήταν απαραίτητη και ίσως το πρώτο βήμα για την αποτελεσματική προστασία, οργάνωση και λειτουργία των προστατευόμενων περιοχών. Η διαχείριση αποτελεί ένα φιλόδοξο εγχείρημα και ίσως τη μεγαλύτερη πρόκληση που αντιμετώπισε η χώρα μας στον τομέα της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος (ΥΠΕΧΩΔΕ, 2003).

4.8 Το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

Στους περισσότερους υγρότοπους της συνθήκης Ραμσάρ, παράλληλα με τους Φορείς Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών λειτουργούν επίσης Κέντρα Πληροφόρησης, τα οποία έχουν δημιουργηθεί μέσω Κοινοτικών Προγραμμάτων και έχουν ως στόχο την προώθηση της προστασίας της φύσης, την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του κοινού στις λειτουργίες και αξίες των υγρότοπων και κυρίως την επαφή με την τοπική κοινωνία, ώστε να επιτευχθεί μία από κοινού αντιμετώπιση των όποιων περιβαλλοντικών προβλημάτων. Έτσι διοργανώνουν ημερίδες, επισκέψεις, ξεναγήσεις και προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης για σχολεία των γύρω περιοχών δίνοντας ταυτόχρονα στις περιοχές μία προοπτική ανάδειξης του σημαντικού πλούτου τους (Σαφέτη, 1998).

Συγκεκριμένα όσον αφορά στην περιοχή μελέτης, με κοινοτική πρωτοβουλία η οποία υλοποιήθηκε μέσω μίας προγραμματικής σύμβασης στην οποία συμμετείχαν το ΥΠΕΧΩΔΕ, η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση και η Αναπτυξιακή Ροδόπη, δημιουργήθηκε στην περιοχή Κέντρο Ενημέρωσης για τη λίμνη Ισμαρίδα. Το έργο πραγματοποιήθηκε με χρηματοδότηση του προγράμματος «Επιχειρησιακό Περιβάλλον». Αν και το Κέντρο ιδρύθηκε το 2006, στελεχώθηκε⁴⁹ και λειτουργεί από το Μάρτιο του 2007 στις εγκαταστάσεις του πρώην Δημοτικού Σχολείου Ιμέρου, που παραχωρήθηκε από το Δήμο Μαρώνειας. Αναφορικά με τις δραστηριότητές του το Περιβαλλοντικό Κέντρο:

⁴⁹ Στο Κέντρο απασχολούνται τέσσερα άτομα που πλαισιώνουν την παιδαγωγική ομάδα και ένα άτομο για γραμματειακή υποστήριξη.

- Σχεδιάζει και υλοποιεί μονοήμερα και πολυήμερα προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης⁵⁰ για μαθητές σχολείων Α/θμιας και Β/θμιας εκπαίδευσης.
- Οργανώνει και υλοποιεί σεμινάρια για εκπαιδευτικούς.
- Συμμετέχει στην οργάνωση και ανάπτυξη δικτύων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης.
- Παράγει και εκδίδει εκπαιδευτικό υλικό
- Συνεργάζεται σε εθνικό και διεθνές επίπεδο με άλλα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, καθώς και με Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, με Διευθύνσεις Α/θμιας και Β/θμιας εκπαίδευσης και διάφορους άλλους τοπικούς φορείς.
- Προωθεί την έρευνα στο χώρο της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης
- Στηρίζει προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης σχολικών μονάδων.

Μεταξύ των διαφόρων προγραμμάτων που υλοποιούνται από το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης αξίζει να αναφερθεί το πρόγραμμα «**Η λίμνη Ισμαρίδα**», με το οποίο το Κέντρο στοχεύει στο να κατανοήσουν οι μαθητές τον ιδιαίτερο ρόλο που διαδραματίζει η λίμνη στη διατήρηση της βιοποικιλότητας, να εξοικειωθούν με τη διαδικασία παρατήρησης, αναγνώρισης και καταγραφής των πουλιών, να αναπτύξουν ενδιαφέρον και να διαμορφώσουν αξίες και στάσεις για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και να τους δοθεί η δυνατότητα έκφρασης συναισθημάτων, εντυπώσεων, παρατηρήσεων και προτάσεων. Επιπλέον, με το πρόγραμμα «**Το ποτάμι μας ο Λίσσος**» επιδιώκεται η εξοικείωση των μαθητών με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ποτάμιου συστήματος, η κατανόηση των ιδιαίτερων λειτουργιών, ωφελειών και κινδύνων που διατρέχουν γενικότερα τα ποτάμια συστήματα (άρδευση, ρύπανση κτλ.). Παράλληλα οι μαθητές διαπιστώνουν την καθαρότητα του νερού με μετρήσεις που πραγματοποιούν στο μικρόκοσμο που ζει μέσα σε αυτό και γνωρίζουν τη χλωρίδα, την πανίδα και τις καλλιέργειες της περιοχής (www.kpemarionias.gr).

Τέλος, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει σε διαφημιστικό έντυπο του Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης ο Δήμαρχος Μαρώνας κ. Χρήστος Παπανικολάου, «*στόχος του ΚΠΕ είναι παράλληλα με την προβολή του απείρου κάλλους φυσικού*

⁵⁰ Για το σχολικό έτος 2008-2009 το Περιβαλλοντικό Κέντρο προγραμματίσει και υποδέχτηκε συνολικά 60 σχολικές μονάδες Α/θμιας και Β/θμιας εκπαίδευσης (www.kpemarionias.gr).

4.10 Ιστορικό, κοινωνικοοικονομικό και πολιτισμικό πλαίσιο του Δήμου Νέου Σιδηροχωρίου

Οι κάτοικοι του Νέου Σιδηροχωρίου είναι όλοι πρόσφυγες από το Σαμμακόβι (σημερινό Demirköy) της Ανατολικής Θράκης, το οποίο ανήκε διοικητικά στην επαρχία των Σαράντα Εκκλησιών και στο νομό της Αδριανούπολης. Το "Μικρόν Σαμμακόβιον" ήταν μία Έλληνική Ορθόδοξη Κοινότητα, που αριθμούσε περίπου πέντε χιλιάδες κατοίκους. Αποτελούσε μάλιστα ένα πλούσιο και όμορφο κεφαλοχώρι το οποίο ήκμασε χάρη στα μεταλλεία σιδήρου που βρίσκονταν στην περιοχή, την εκμετάλλευση των οποίων ευνοούσαν οι Τούρκοι. Οι Σαμμακοβίτες γρήγορα απέκτησαν πλούτο και δύναμη, μέχρι το ξέσπασμα του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου το 1914, οπότε δόθηκε η ευκαιρία στη Νεοτουρκική Κυβέρνηση να εξοντώσει όλα τα αλλοεθνή στοιχεία της Επικράτειάς της, με αποτέλεσμα το 1915 οι κάτοικοι της περιοχής να αποδεκατιστούν και να εκδιωχθούν στους δρόμους της εξορίας. Το 1919 με τη λήξη του πολέμου οι διωγμένοι Σαμμακοβίτες ξαναγύρισαν στην πατρίδα τους, αλλά το 1922 ξεριζώθηκαν οριστικά λόγω της Μικρασιατικής καταστροφής. Μετά από δύο χρόνια περιπλάνησης και αναζήτησης, το 1924 εγκαταστάθηκαν τελικά στη σημερινή τοποθεσία, η οποία τότε ονομαζόταν "Τζαμπάζ Τσιφλήκ", 12 χιλιόμετρα νότια της Κομοτηνής. Εκεί έχτισαν το νέο χωριό τους και επειδή έμεναν τον πρώτο χρόνο σε σκηνές το ονόμασαν "Σχοινιά". Το λάθος αυτό διορθώθηκε το 1970, οπότε ονομάστηκε "Νέο Σιδηροχώρι" προκειμένου να θυμίζει σε όλους την παλιά πατρίδα.⁵¹

Σήμερα το Νέο Σιδηροχώρι αποτελεί έδρα του νεοσύστατου Δήμου Νέου Σιδηροχωρίου, ο οποίος, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, προέκυψε από τη θεσμική αλλαγή της οργάνωσης των πρωτοβάθμιων Ο.Τ.Α., γνωστή και ως Σχέδιο Ιωάννης Καποδίστριας. Ο Δήμος Νέου Σιδηροχωρίου αποτελείται από 4 Δημοτικά Διαμερίσματα, ήτοι, του Νέου Σιδηροχωρίου, στο οποίο εντάσσονται εκτός του Νέου Σιδηροχωρίου και οι οικισμοί Μικρού Δουκάτου, Νέας Αδριανής, Καλαμοκάστρου και Μαυροματίου, των Αγίων Θεοδώρων, των Παγουρίων και του Μεγάλου Δουκάτου. Από τους οικισμούς αυτούς ορισμένοι κατοικούνται από αμιγώς χριστιανικούς πληθυσμούς, άλλοι από αμιγώς μουσουλμανικούς και άλλοι είναι μεικτοί οικισμοί.

⁵¹ Οι πληροφορίες αυτές αντλήθηκαν από διαφημιστικό έντυπο του Δήμου Νέου Σιδηροχωρίου "Ιστορικά, πολιτιστικά ερανήματα Νέου Σιδηροχωρίου" υπό την επιμέλεια του Δημάρχου Κων/νου Βαρβάτου.

Ο μόνιμος πληθυσμός του Δήμου Ν. Σιδηροχωρίου, σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής της ΕΣΥΕ έτους 2001, ανέρχεται σε 3.454 άτομα, εκ των οποίων 1.681, ήτοι ποσοστό 48,67% άνδρες και 1.773, ήτοι ποσοστό 51,33% γυναίκες. Σε σχέση με την προηγούμενη απογραφή έτους 1991 ο Δήμος έχει παρουσιάσει αύξηση πληθυσμού σε ποσοστό 5,4% (Δρακοπούλου, 2005).

Ο **οικονομικά ενεργός πληθυσμός** του Δήμου Νέου Σιδηροχωρίου είναι 1.642 άτομα, ήτοι ποσοστό 46,95%, η απασχόληση αφορά σε 1.490 άτομα, ήτοι ποσοστό 90,74%, ενώ η ανεργία αφορά σε απόλυτο αριθμό 152 ατόμων, ήτοι σε ποσοστό 9,26%. Σύμφωνα πάντα με τα στοιχεία της απογραφής της ΕΣΥΕ έτους 2001, ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός του Δήμου Ν. Σιδηροχωρίου **κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας** περιλαμβάνει 1.664 άτομα, (παρατηρείται μια διαφορά κατά 22 άτομα σε σχέση με τα στοιχεία της παραπάνω απογραφής) εκ των οποίων 1.002, ήτοι ποσοστό 60,22% στον πρωτογενή τομέα, 160 άτομα, ήτοι ποσοστό 9,62% στις μεταποιητικές βιομηχανίες, 15 άτομα, ήτοι ποσοστό 0,90% στην παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου και νερού, 81 άτομα, ήτοι ποσοστό 4,87% στις κατασκευές, 105 άτομα, ήτοι ποσοστό 6,31% στο χονδρικό και λιανικό εμπόριο, την επισκευή αυτοκινήτων οχημάτων και ειδών προσωπικής και οικιακής χρήσης, 48 άτομα, ήτοι ποσοστό 2,88% σε ξενοδοχεία και εστιατόρια, 18 άτομα, ήτοι ποσοστό 1,08% σε μεταφορές, αποθήκευση και επικοινωνίες, 28 άτομα, ήτοι ποσοστό 1,68% σε ενδιάμεσους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς και στη διαχείριση ακίνητης περιουσίας, 56 άτομα, ήτοι ποσοστό 3,37% στη δημόσια διοίκηση και υποχρεωτική ασφάλιση, 19 άτομα, ήτοι ποσοστό 1,14% στην εκπαίδευση, 14 άτομα, ήτοι ποσοστό 0,84% στην υγεία και την κοινωνική μέριμνα και 13 άτομα, ήτοι ποσοστό 0,78% στις λοιπές υπηρεσίες. Σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία οι νέοι, μη δυνάμενοι να καταταγούν κατά κλάδο ανέρχονται σε 105 άτομα. Η **απασχόληση στον τόπο κατοικίας**, αφορά 1.459 άτομα εκ των οποίων στον πρωτογενή τομέα απασχολούνται 952 άτομα, στο δευτερογενή 230 και στον τριτογενή τομέα 277. Τα ποσοστά διαμορφώνονται σε 65,25%, 15,76% και σε 18,99%, αντίστοιχα. Ο κλάδος με το υψηλότερο μερίδιο στην απασχόληση, μετά τη γεωργία, είναι, σύμφωνα με τις απογραφές της ΕΣΥΕ των ετών 1991 και 2001, οι μεταποιητικές βιομηχανίες (Νομαρχία Ροδόπης 2007).

Μολονότι η γεωργία αποτελεί την πρωτεύουσα παραγωγική δραστηριότητα των κατοίκων (χαρακτηρίζοντας τα δύο τρίτα περίπου της εκμεταλλεόμενης έκτασης του Δήμου), δε θα πρέπει να αγνοούνται η κτηνοτροφία, η βόσκηση και η

αλιεία ως οικονομικές δραστηριότητες της περιοχής. Η κτηνοτροφία και η βόσκηση λαμβάνει χώρα στα λιβάδια γύρω από τη λίμνη Ισμαρίδα, ενώ η αλιεία αποτελεί τη μοναδική ανθρώπινη χρήση του νερού της Ισμαρίδας χάρη στην παρουσία τοπικών αλιευτικών συνεταιρισμών. Η αλιευτική παραγωγή προέρχεται κυρίως από τις ιχθυοσυλλεκτικές μονάδες και περιλαμβάνει είδη όπως οι κέφαλοι, οι κυπρίνοι, οι πεταλούδες και τα χέλια.

Αναφορικά με τις ευρύτερες υποδομές - υπηρεσίες και την κοινωνική οργάνωση της περιοχής μελέτης θα πρέπει να αναφερθεί ότι στην έδρα του Δήμου λειτουργεί Περιφερειακό Ιατρείο με έναν αγροτικό γιατρό. Εξεταστήρια υπάρχουν επίσης και στους οικισμούς των Αγίων Θεοδώρων, στη Νέα Αδριανή και στα Παγούρια. Η αστυνόμευση του Δήμου γίνεται από τον Αστυνομικό Σταθμό Νέας Καλλίστης για τους οικισμούς Νέο Σιδηροχώρι, Παγούρια, Νέα Αδριανή, Μαυρομάτι και Μικρό Δουκάτο, ενώ οι οικισμοί Αγίων Θεοδώρων και Μεγάλου Δουκάτου αστυνομεύονται από το Αστυνομικό Τμήμα Κομοτηνής. Στο Νέο Σιδηροχώρι υπάρχει Γυμνάσιο, Εξαθέσιο Πειραματικό Δημοτικό Σχολείο, μονοθέσιο νηπιαγωγείο και Δημοτικός Παιδικός Σταθμός, ενώ μειονοτικά διθέσια δημοτικά σχολεία λειτουργούν στους οικισμούς Μεγάλο Δουκάτο, Καλαμόκαστρο, Μαυρομάτι και Παγούρια για τα παιδιά της μουσουλμανικής μειονότητας του Δήμου. Επιπλέον στο Δήμο λειτουργούν τέσσερις Πολιτιστικοί Σύλλογοι Γυναικών, ο Μορφωτικός Όμιλος Νέου Σιδηροχωρίου, ο Σύλλογος Παλιννοστούντων Ομογενών Παγουριών, ο Πολιτιστικός Σύλλογος Μεγάλου Δουκάτου, δύο Σύλλογοι ηλικιωμένων και τρεις Ποδοσφαιρικοί Σύλλογοι οι οποίοι συμμετέχουν στα τοπικά πρωταθλήματα ερασιτεχνικών κατηγοριών του Νομού Ροδόπης.⁵²

Στον τομέα των μεταφορών θα λέγαμε ότι το υφιστάμενο δίκτυο δρόμων είναι σχετικά σε καλή κατάσταση. Η προσέγγιση του Δήμου γίνεται εύκολα με αυτοκίνητο, ενώ η πρόσβαση στη λίμνη Ισμαρίδα επιτυγχάνεται μέσω του υφιστάμενου τοπικού δικτύου, μέρος του οποίου είναι ασφαλτοστρωμένο. Επιπλέον πραγματοποιήθηκε διάνοιξη δρόμου που συνδέει την περιοχή Ιμέρου με τον παραλιακό οικισμό Φαναρίου, ο οποίος παρουσιάζει σχετικά ανεπτυγμένη τουριστική υποδομή. Ο συγκεκριμένος οδικός άξονας διέρχεται από το βόρειο τμήμα των λιμνοθαλασσών και από το νότιο τμήμα της λίμνης Ισμαρίδας με αποτέλεσμα να διευκολύνεται ακόμα περισσότερο η πρόσβαση στην περιοχή. Όμως, όπως υποστηρίζει και η Δρακοπούλου

⁵² Οι πληροφορίες αυτές αντλήθηκαν από διαφημιστικό έντυπο του Δήμου Νέου Σιδηροχωρίου "Χθες - Σήμερα - Αύριο" υπό την επιμέλεια του Δημάρχου Κων/νου Βαρβάτου.

(2005), η μεγάλη προσβασιμότητα στην περιοχή μελέτης ίσως να μην αποτελεί πλεονέκτημα, καθώς απειλεί την "ευαίσθητη" οικολογική ισορροπία του υγρότοπου.

4.11 Παράγοντες έλξης της περιοχής μελέτης

Σύμφωνα με τον Schwarz (Βαρβαρέσος, 2000) οι παράγοντες που συνθέτουν την τουριστική προσφορά διακρίνονται σε:

- Παράγοντες «**τουριστικών υπηρεσιών**» (καταλύματα, τουριστικά γραφεία, δίκτυο οργάνωσης τουριστικών υπηρεσιών, τράπεζες, διάφορες υπηρεσίες κτλ.)
- Παράγοντες «**έλξης των τουριστών**» (φυσικό περιβάλλον, κλίμα, δασικοί πόροι, υδάτινοι πόροι, χλωρίδα και πανίδα, θάλασσα, ιστορικά μνημεία, λαϊκή τέχνη, αναψυχή, συμπεριφορά των κατοίκων κτλ.)

Ειδικότερα όσον αφορά στους παράγοντες «τουριστικών υπηρεσιών» για το Δήμο Νέου Σιδηροχωρίου θα πρέπει να τονιστεί η «παντελής έλλειψη τουριστικών υποδομών στην περιοχή» (Δρακοπούλου, 2005, σελ. 13). Παρ' όλα αυτά σε όλους τους όμορους Δήμους, ήτοι της Κομοτηνής, της Μαρώνας και της Αιγείρου λειτουργούν αρκετές ξενοδοχειακές μονάδες, ξενώνες και τουριστικά καταλύματα, παρέχοντας με τον τρόπο αυτό τη δυνατότητα στους επισκέπτες να διαμείνουν κοντά στην περιοχή μελέτης και να ανακαλύψουν τα αξιοθέατα που προσφέρει ο Δήμος. Έτσι σύμφωνα με στοιχεία του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου Ελλάδας, στο Νομό Ροδόπης λειτουργούν συνολικά 20 ξενοδοχειακές μονάδες με δυναμικότητα 1.352 κλινών (πίνακας 1). Επιπλέον για την εξυπηρέτηση των αναγκών των τουριστών κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, διατίθενται συνολικά 24 δωμάτια με 52 κλίνες για ενοικίαση στην περιοχή της Μαρώνας και 47 δωμάτια με 99 κλίνες στο Φανάρι (Δήμος Αιγείρου) στο οποίο λειτουργεί και camping 180 θέσεων (πίνακας 2).

Πίνακας 1: Ξενοδοχειακό Δυναμικό Νομού Ροδόπης (2007)

ΑΣΤΕΡΙΑ	ΜΟΝΑΔΕΣ	ΚΛΙΝΕΣ
5	0	0
4	3	339
3	13	793
2	3	196
1	1	24
ΣΥΝΟΛΟ	20	1.352

Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδας.

Πίνακας 2: Ενοικιαζόμενα δωμάτια & Camping Ν. Ροδόπης

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΔΩΜΑΤΙΑ	ΚΛΙΝΕΣ
ΜΑΡΩΝΕΙΑ	24	52
ΦΑΝΑΡΙ	47	99
ΣΥΝΟΛΟ	71	151
CAMPING	ΘΕΣΕΙΣ	
ΦΑΝΑΡΙ	180	
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ		402

Πηγή: Μελέτη τουριστικής Ανάπτυξης Ν. Ροδόπης, Γ. Κέκερη

Οι μήνες που παρουσιάζεται αύξηση στο βαθμό πληρότητας των καταλυμάτων του Νομού Ροδόπης είναι οι καλοκαιρινοί. Συγκεκριμένα η ανοδική πορεία του βαθμού πληρότητας ξεκινά το Μάιο, παίρνει τις μεγαλύτερες τιμές τον Αύγουστο και μειώνεται αισθητά από τον Οκτώβριο. Τους υπόλοιπους μήνες του έτους ο βαθμός πληρότητας συνεχώς μειώνεται (Ε.Ο.Τ., 2003). Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι στην ευρύτερη περιοχή του Δήμου, παρά τον περιορισμένο⁵³ σχετικά αριθμό ξενοδοχείων και ξενώνων μικρής χωρητικότητας, υπάρχει μια στοιχειώδης τουριστική υποδομή, η οποία μπορεί να στηρίζει την τουριστική ανάπτυξη του τόπου (Δρακοπούλου, 2005). Επιπλέον στην πόλη της Κομοτηνής, πρωτεύουσας του Νομού Ροδόπης, υπάρχουν αρκετά τουριστικά γραφεία και στοιχειώδεις υποδομές (τράπεζες, ταχυδρομείο, εμπορικά καταστήματα, τηλεπικοινωνίες κτλ.), οι οποίες μπορούν να παρέχουν υπηρεσίες σε ικανοποιητικό βαθμό.

Όσον αφορά δε στους παράγοντες έλξης των τουριστών στο Δήμο Νέου Σιδηροχωρίου θα μπορούσαν να αναφερθούν:

1. Πρώτα από όλα, **ο υγρότοπος της Ισμαρίδας λίμνης** ο οποίος αποτελεί το κυριότερο αξιοθέατο της περιοχής (αναλυτική περιγραφή του οποίου πραγματοποιήθηκε προηγούμενα). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και η Δρακοπούλου (2005), ο υγρότοπος μπορεί να αποτελέσει «**βασικό πόλο έλξης για τους επισκέπτες ειδικού ενδιαφέροντος και κυρίως για ομάδες ορνιθοπαρατηρητών**» (Δρακοπούλου, 2005, σελ. 24). Στην περιοχή μπορούν οι επισκέπτες να παρατηρήσουν τα πουλιά της λίμνης από τα γύρω υψώματα, ενώ παράλληλα παρέχεται η δυνατότητα περαιτέρω έρευνας και πληροφόρησης σχετικά με τις αξίες και επιτελούμενες λειτουργίες στη λίμνη

⁵³ Σύμφωνα με στοιχεία του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου Ελλάδας το ποσοστό κλινών στο Νομό Ροδόπης σε σχέση με την υπόλοιπη Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, ανέρχεται μόλις στο 7,31%.

από το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης του Ιμέρου ή από το Δημαρχείο του Νέου Σιδηροχωρίου. Επιπλέον η επίσκεψη και στις άλλες λιμνοθάλασσες του Δήμου, όπως η Λίμνη, το Έλος και η Πτελέα, τον αλιευτικό πλούτο των οποίων εκμεταλλεύεται ο Αλιευτικός Συνεταιρισμός Μαρώνειας (τα μέλη του κατάγονται κυρίως από οικισμούς του Δήμου Νέου Σιδηροχωρίου), παρέχει στον επισκέπτη τη δυνατότητα να γνωρίσει τον αλιευτικό πλούτο της περιοχής και τη λειτουργία των ιχθυοτροφείων που υπάρχουν εκεί.

2. Η **Αρχαία Στρώμη**, η οποία βρίσκεται δυτικά του όρμου Ανοιχτού στη χερσόνησο της Μολυβωτής.⁵⁴ Η Στρώμη ιδρύθηκε τον 7^ο π.Χ. αιώνα από Θασίτες, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στην περιοχή προκειμένου να εκμεταλλευτούν την πλούσια Θρακική ενδοχώρα. Η πόλη καταστράφηκε λόγω της σύγκρουσης των Θασιτών με τους Μαρωνίτες. Την πόλη κατέστρεψε το 353 π.Χ. ο Φίλιππος ο Β΄ βασιλιάς της Μακεδονίας, όταν βοήθησε τους Μαρωνίτες να την καταλάβουν. Αν και η Στρώμη αναφέρεται από τον Ηρόδοτο σε λανθασμένη τοποθεσία, οι ανασκαφές από τον καθηγητή Γ. Μπακαλάκη, οι οποίες συνεχίστηκαν αργότερα από τον Δ. Τριαντάφυλλο, έφεραν στο φως σπουδαία έργα τέχνης. Τα κυριότερα ευρήματα από τη θέση αυτή βρίσκονται σήμερα στο αρχαιολογικό μουσείο Κομοτηνής, όπου εκτίθεται μία επιτύμβια στήλη με παράσταση κόρης, το παλαιότερο μέχρι σήμερα δείγμα ελληνικής πλαστικής στη Θράκη (τέλος 6^{ου} αιώνα π.Χ.), η Πεπλοφόρος (500-475 π.Χ.), το λιοντάρι, ένα έργο εξαιρετικής τέχνης της αρχαϊκής εποχής και πληθώρα αγγείων και αμφορέων (παράρτημα – εικόνες 7.11, σελ. 60). Στην περιοχή σώζονται ακόμα τα δύο διαγώνια σκέλη του τείχους της πόλης, η γωνία ενός τετράπλευρου Πύργου (οι άλλοι Πύργοι δεν έχουν ακόμη ανακαλυφθεί) και κάποια αρχαία σπίτια (Καρακούσης, 2002).
3. **Αξιοθέατο ως διαδρομή** αποτελεί το βόρειο ανάχωμα της Ισμαρίδας και το ανάχωμα του ποταμού Φιλιουρή (Λίσσου), το οποίο είναι εύκολα προσβάσιμο οδικώς και παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την παραποτάμια και παραλίμνια χλωρίδα και πανίδα (παράρτημα - φωτογραφίες 7.1, 7.2, 7.3, 7.5, 7.6, 7.7, σελ. 53 έως 57). Αποτελεί περιοχή διεθνούς σημασίας και θεωρείται σημαντική, διότι διαθέτει παρόχθιο δάσος και πλούσια ορνιθοπανίδα, κυρίως

⁵⁴ «Η Στρώμη και Μολυβωτή ήταν κάποτε τα νησάκια "Στρώμη" και "Γαλιμμός"» (Καρακούσης, 2002, σελ. 76).

σε αρπαχτικά (Νομαρχία Ροδόπης, 2007). Στην περιοχή του Φιλιουρή και της κοιλάδας του έχουν παρατηρηθεί 146 είδη πουλιών, πολλά από τα οποία είναι απειλούμενα. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο έχουν εντοπιστεί 6 απειλούμενα και σε εθνικό 5 υπό εξαφάνιση, 8 τρωτά και 5 σπάνια είδη, ενώ στην οδηγία 79/409/ΕΟΚ περιλαμβάνονται 37 είδη άγριων πουλιών.

4. Αξιοθέατο αποτελούν και οι **υδροταμιευτήρες νερού** για άρδευση του Νέου Σιδηροχωρίου και της Νέας Αδριανής, καθώς δημιουργούν έναν τεχνητό βιότοπο και ένα περιβαλλοντικό πάρκο που θα μπορούσαν να αποτελέσουν πόλους οικονομικής ανάπτυξης και τη βάση για τη δημιουργία υποδομών άθλησης και πολιτιστικών δραστηριοτήτων (πετυχημένα παραδείγματα αποτελούν οι τεχνητές λίμνες Κερκίνη και Πλαστήρα, ο Άρδας, η Δαδιά).
5. Ο οικισμός του **Μαυροματίου**, ο οποίος και χαρακτηρίστηκε ως "παραδοσιακός οικισμός". Αξιοθέατο αποτελεί το αρχοντόσπιτο του Κιουτσούκ Μουσταφά, που ακόμα στέκεται θυμίζοντας τον πλούτο της γεωργικής γης την οποία και διαφέντευε άλλοτε ο ιδιοκτήτης του.
6. Στους τουριστικούς πόρους του Δήμου μπορεί να ενταχθεί επίσης ο **Ιερός Ναός του Αγίου Θεοδώρου του Στρατηλάτη** στον οικισμό του Νέου Σιδηροχωρίου, όπου σώζονται και φυλάσσονται αξιόλογα κειμήλια που έφεραν οι πρόσφυγες Σιδηροχωρίτες από την παλιά πατρίδα τους το Σιδηροχώρι ή Σαμμακόβι της Ανατολικής Θράκης. Οι εικόνες του τέμπλου, τα εξαπτέρυγα του Αλέξανδρου Κύρκου (θείου του πολιτικού Λεωνίδα Κύρκου), ο πολυέλαιος του Κωνσταντίνου Ξενοκράτη (ιερολογίτη από το Σαμμακόβι που πολέμησε στη Μάχη του Δραγατσανίου) είναι μερικά από αυτά (παράρτημα – φωτογραφίες 7.12, σελ. 61).
7. Το **Λαογραφικό Μουσείο**, το οποίο δημιουργήθηκε φέτος, το 2009 και στεγάζεται σε δημοτικό κτήριο πάνω από τα αποδυτήρια του γηπέδου Νέου Σιδηροχωρίου. Εκεί φυλάσσεται πλούσιο λαογραφικό υλικό από το Σαμμακόβι, βιβλία αλλά και έγγραφα από τα πρώτα χρόνια του "Πολυχρόνιου" Δημοτικού Σχολείου Νέου Σιδηροχωρίου, το οποίο έγινε με δωρεά της Σιδηροχωρίτισσας Πολυχρόνη Ταρσή.
8. Τα **ήθη και έθιμα** που έφεραν οι κάτοικοι της περιοχής από την παλιά τους πατρίδα, το Σαμμακόβι. Μεταξύ αυτών αξίζει να σημειωθεί το έθιμο των Σεημένηδων και Πιτεράδων, το οποίο αναβιώνει στην περιοχή την Κυριακή

της Αποκριάς. Οι Σεημένηδες⁵⁵ (Εύζωνοι), είναι λεβεντόκορμοι φουστανελλοφόροι νέοι, με κόκκινο φέσι και τσεμπέρι, οι οποίοι γυρίζουν στις γειτονιές και χορεύουν λεβέντικους χορούς με τη συνοδεία γκάιντας. Οι πιτεράδες⁵⁶ δε είναι άτομα κάθε ηλικίας, που μασκαρεύονται με αστείο τρόπο, χορεύουν και τραγουδούν άσεμνα στιχάκια.

9. Η παραλία της Μολυβοθής με το γραφικό εκκλησάκι των Αγίων Αποστόλων στην κορυφή του λόφου και το εκκλησάκι του Αγίου Νικολάου δίπλα στο ιχθυοτροφείο, αποτελούν επίσης αξιοθέατα της περιοχής καθώς προσφέρουν ένα ήσυχο μέρος, όπου μπορεί κανείς να απολαύσει χωρίς σύγχρονες ανέσεις ένα ρομαντικό ηλιοβασίλεμα κοντά στη φύση.
10. Τέλος, ο οικισμός των παλιννοστούντων στον οικισμό Παγουριών, θα μπορούσε να αποτελέσει αξιοθέατο με την έννοια ότι 80 σπίτια στέγασαν τις ελπίδες και τα όνειρα 80 οικογενειών παλιννοστούντων από τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, αποτελώντας παράλληλα ένα σπάνιο και πολυσύνθετο πολιτιστικό δημιούργημα, αφού πλέον ζουν στην περιοχή αγαπημένα Έλληνες, Αρμένιοι, Γεωργιανοί και Ρώσοι που ρίζωσαν εδώ και ξεκίνησαν τη νέα τους ζωή.

Επιπλέον, στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να γίνει μία συνοπτική περιγραφή της περιοχής της **Μαρώνειας**⁵⁷, η οποία αν και δεν ανήκει στο Δήμο Νέου Σιδηροχωρίου αλλά σε όμορο Δήμο, αποτελεί "γνωστό αξιοθέατο", βρίσκεται πολύ κοντά στην περιοχή μελέτης και μπορεί να αποτελέσει πόλο έλξης για την ευρύτερη περιοχή. Εξάλλου, όπως αναφέρθηκε και στην ενότητα 3.5 της παρούσας μελέτης, μία από τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού και άλλων ήπιων μορφών τουρισμού αποτελεί η ύπαρξη κάποιου ήδη "γνωστού αξιοθέατου" στην περιοχή, το οποίο να λειτουργεί ήδη ως "καθιερωμένος πόλος έλξης". Η περιοχή λοιπόν της Μαρώνειας θα λέγαμε ότι αποτελεί ένα "γνωστό αξιοθέατο", παρουσιάζει ιδιαίτερο αρχαιολογικό, ιστορικό και πολιτισμικό ενδιαφέρον και μπορεί να αποτελέσει κατάλληλο πεδίο για την ανάπτυξη ήπιων μορφών τουρισμού.

⁵⁵ Οι Σεημένηδες, που ζούσαν κάτω από την τουρκική διοίκηση, αποτελούσαν εθνικό σύμβολο και συμβόλιζαν την άσβεστη φλόγα της ελληνικής ψυχής (Κιακίδης, 1960)

⁵⁶ Πιτεράς είναι όποιος ανακατεύεται με τα πότερα και κατ' επέκταση όποιος βάφεται και μασκαρεύεται. Αποτελεί Θρακικό έθιμο το οποίο έχει τις ρίζες του στις αρχαίες βακχικές γιορτές.

⁵⁷ Η Μαρώνεια έχει συμπεριληφθεί στην κατηγορία των παραδοσιακών οικισμών της χώρας. Από το 1974 υπάγεται σε καθεστώς ειδικής κρατικής προστασίας (ΦΕΚ 815/Β/17-08-1974), ενώ το 1978 ανακηρύχθηκε με προεδρικό διάταγμα παραδοσιακός και προστατευόμενος οικισμός (ΦΕΚ 594/Δ/13-11-1978).

Πρώτα από όλα θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο χώρος είναι εξαιρετικά πλούσιος σε ιστορικά ευρήματα. Οι ανασκαφές που έχουν γίνει έχουν φέρει στο φως σημαντικά λείψανα από την αρχαιοελληνική και τη βυζαντινή περίοδο, ερείπια παλαιοχριστιανικών βασιλικών, ερείπια της βυζαντινής οχύρωσης, τμήματα του τείχους και των πύργων, το λιμάνι της αρχαίας πόλης, το αρχαίο θέατρο, το χώρο των λατομείων, αρχαία πατητήρια αλλά και πολυάριθμα άλλα κινητά ευρήματα. Εκτός από τα μνημεία αυτά έχουν εντοπιστεί και άλλα που χρονολογούνται στη Ρωμαϊκή και Παλαιοχριστιανική Περίοδο, τα οποία αξίζει επίσης κανείς να επισκεφθεί. Επιπλέον ιδιαίτερο ιστορικό, γεωλογικό και φυσικό ενδιαφέρον παρουσιάζει το Σπήλαιο της Μαρώνειας, το οποίο βρίσκεται στην είσοδο του οικισμού (Δρακοπούλου, 2005). Στο εσωτερικό του έχουν ανακαλυφθεί δύο μικρές λίμνες καθώς και ευρήματα Νεολιθικής και Βυζαντινής εποχής (Νομαρχία Ροδόπης, 2007). Παράλληλα στη Μαρώνεια πραγματοποιούνται με ιδιωτική πρωτοβουλία και οργανωμένες δραστηριότητες ήπιας μορφής στη φύση (όπως πεζοπορία, ποδηλασία και ορνιθοπαράτηρηση), ενώ μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει και κάποια υποδομή για την ανάπτυξη οικοτουρισμού, με κυριότερο παράδειγμα το ευρωπαϊκό μονοπάτι E6, η διαδρομή του οποίου στο ελληνικό έδαφος καλύπτει περίπου 1.000 χιλιόμετρα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι λαογραφικές παραδόσεις της περιοχής (γιορτές, πανηγύρια, λαϊκά δρώμενα) οι οποίες συνθέτουν ένα πεδίο κατάλληλο για την ανάπτυξη δράσεων πολιτιστικού τουρισμού. Οι πιο αξιόλογες πολιτιστικές εκδηλώσεις που λαμβάνουν χώρα στη Μαρώνεια και παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον επισκέπτη είναι η γιορτή του Αγίου Χαραλάμπους (10 Φεβρουαρίου), η γιορτή της Πυράς (31 Ιουλίου) και η γιορτή της Παναγίας (15 Αυγούστου), η οποία εορτάζεται με ένα τριήμερο λαογραφικών εκδηλώσεων.

Επιπλέον η Μαρώνεια διαθέτει οργανωμένες παραλίες με καλή ποιότητα υδάτων και ήδη δέχεται αξιόλογο αριθμό επισκεπτών κατά τους θερινούς μήνες. Η περίοδος στην οποία παρατηρείται η μεγαλύτερη τουριστική κίνηση είναι η θερινή, ενώ μικρότερος αριθμός επισκεπτών παρατηρείται κατά την περίοδο των εορτών (όπως του Πάσχα) και των αργιών (Δρακοπούλου, 2005).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1 Σκοπός της έρευνας - Ορισμός ειδικότερων ερευνητικών στόχων

Σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας είναι η αποτύπωση της υπάρχουσας κατάστασης που αναφέρεται στην τουριστική ανάπτυξη της περιοχής μελέτης, η συστηματική παρουσίαση όσο το δυνατόν καλύτερα των δυνατοτήτων, αλλά και των προβλημάτων της εν λόγω περιοχής, με την επεξεργασία και ανάλυση των οποίων να υποδειχθούν γενικές κατευθυντήριες γραμμές και προτάσεις για την ανάδειξη της περιοχής του Δήμου Νέου Σιδηροχωρίου (ο κυριότερος τουριστικός πόρος του οποίου είναι, όπως αναφέρθηκε στο τέταρτο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης, ο υγρότοπος της λίμνης Ισμαρίδας). **Οι ειδικότεροι λοιπόν ερευνητικοί στόχοι** της παρούσας έρευνας αφορούν:

1. Στην εικόνα που παρουσιάζει η περιοχή μελέτης ως τουριστικός προορισμός.
2. Στην εξακρίβωση του βαθμού γνώσης των κατοίκων για την αναγκαιότητα προστασίας της περιοχής.
3. Στην καταγραφή των δυνατοτήτων και πλεονεκτημάτων της περιοχής, αλλά και των αξιών που έχει ο υγρότοπος για τους εμπλεκόμενους με την περιοχή.
4. Στη διερεύνηση της πρόθεσής τους για συμμετοχή στις διαδικασίες της οικοτουριστικής ανάπτυξης.
5. Στην καταγραφή των παραγόντων που μπορούν να αποτελέσουν κίνδυνο και απειλή για τον υγρότοπο της λίμνης Ισμαρίδας.
6. Στη διερεύνηση και καταγραφή των παραγόντων που θεωρούνται απαραίτητοι για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής, αλλά και των παραγόντων που την καθυστερούν.
7. Στην εξακρίβωση του βαθμού γνώσης των κατοίκων για τις επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης και για τις πιθανές αλλαγές που θα επιφέρει στην τοπική κοινωνία.
8. Στην ένταση της επιθυμίας των κατοίκων για σχεδιασμένη τουριστική ανάπτυξη.
9. Στη διερεύνηση της ικανότητας των εμπλεκόμενων φορέων για αποτελεσματική προστασία του υγρότοπου.
10. Στην καταγραφή των επιθυμητών μοντέλων τουριστικής ανάπτυξης για την περιοχή μελέτης.

Οι παραπάνω στόχοι, έτσι όπως διατυπώθηκαν, κρίνονται χρονικά προσδιορισμένοι, ποσοτικά μετρήσιμοι, ποιοτικά εκτιμήσιμοι, πρακτικά υλοποιήσιμοι και εξυπηρετούν επαρκώς αυστηρά προσδιορισμένες ανάγκες της παρούσας έρευνας (Χρήστου, 1999).

5.2 Ορισμός πληθυσμού - στόχου

Ως πληθυσμός - στόχος μίας έρευνας χαρακτηρίζεται ένα σύνολο ανθρώπων οι οποίοι έχουν κάποια σημαντικά στοιχεία ομοιότητας μεταξύ τους και αποτελούν το αντικείμενο της έρευνας (Χρήστου, 2003). Στην παρούσα μελέτη η επιλογή του πληθυσμού ακολούθησε σε γενικές γραμμές την άποψη ότι ο ερευνητής *«πρέπει να ερευνά σε βάθος, το κοινό εκείνο που πιστεύει ότι είναι κατάλληλο για την παροχή ειδικών πληροφοριών»* (Πετράκης, 1992, σελ. 75) και έτσι επιλέχθηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα οι εξής ομοειδείς ομάδες:

1. Δημοτικοί και Τοπικοί σύμβουλοι
2. Υπάλληλοι του Δήμου Νέου Σιδηροχωρίου
3. Εργαζόμενοι στο Φορέα Διαχείρισης και στο Κ.Π.Ε.
4. Αγρότες – Κτηνοτρόφοι
5. Αλιείς – Κυνηγοί
6. Ελεύθεροι επαγγελματίες

Όλες οι παραπάνω ομάδες σχετίζονται και εμπλέκονται με την περιοχή μελέτης, άμεσα ή έμμεσα και συνεπώς κρίθηκαν απαραίτητες από τον ερευνητή να συμμετάσχουν στην εν λόγω έρευνα. Όσον αφορά στην πρώτη ομάδα, επελέγη καθ' όσον αποτελείται από άτομα τα οποία κατέχουν σημαντικές θέσεις στην τοπική κοινωνία, λαμβάνουν αποφάσεις, αναπτύσσουν πολιτική και εμπλέκονται στο σχεδιασμό προγραμμάτων. Εξάλλου ολοένα και περισσότερο επισημαίνεται ο σπουδαίος ρόλος που μπορεί να διαδραματίσει η Τοπική Αυτοδιοίκηση στην αντιμετώπιση των φυσικών καταστροφών,⁵⁸ ενώ όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο Κομίλης (1986β), τα άτομα αυτά ανήκουν στην ιθύνουσα τάξη και είναι πιο αρμόδια από ένα μέσο άτομο, λόγω εμπειρίας, γνώσεων και «αντιληπτικής ευαισθησίας», με αποτέλεσμα να κατανοούν και να αξιολογούν καλύτερα θέματα και λειτουργίες περιβαλλοντικού χαρακτήρα. Κάτω από το ίδιο σκεπτικό επιλέχθηκαν και

⁵⁸ «Ο ρόλος των τοπικών αρχών στην αντιμετώπιση των φυσικών καταστροφών στη χώρα μας αναδείχτηκε στο επίκεντρο της δημόσιας συζήτησης...» (Επιθεώρηση Τ.Α., τεύχος 117, Νοέμβριος 2007, σελ. 30).

οι υπάλληλοι του Δήμου Νέου Σιδηροχωρίου, καθότι ως εκτελεστικά όργανα των αποφάσεων των Δημοτικών και Τοπικών αρχόντων εμπλέκονται σε διαδικασίες που σχετίζονται με την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής. Με παρόμοιο τρόπο επιλέχθηκαν και οι εργαζόμενοι στο Φ.Δ. και στο Κ.Π.Ε., αφού πρόκειται για ειδικά καταρτισμένα άτομα των οποίων η καθημερινή ενασχόληση με τον υγρότοπο της λίμνης Ισμαρίδας τους καθιστά ειδικούς και συνεπώς τη συμβολή τους στην εν λόγω έρευνα απαραίτητη. Τέλος, όσον αφορά τις τρεις τελευταίες ομάδες, οι οποίες περιλαμβάνουν τους αγρότες, κτηνοτρόφους, αλιείς, κυνηγούς και ελεύθερους επαγγελματίες, εύλογα αντιλαμβάνεται κανείς την αναγκαιότητα συμμετοχής τους στην έρευνα, καθώς είναι αυτοί που θα δεχθούν τα οφέλη αλλά και τις επιπτώσεις μίας μελλοντικής τουριστικής ανάπτυξης, είναι μόνιμοι κάτοικοι και χρήστες της περιοχής μελέτης στην οποία και δραστηριοποιούνται.

Θεωρώντας ότι κατά την πραγματοποίηση της έρευνας δεν είναι εφικτή η προσέγγιση του συνόλου ενός συγκεκριμένου πληθυσμού, η έρευνα προχώρησε στην επιλογή ενός τμήματός του (δείγματος/sample) με τη χρήση στατιστικών μεθόδων, οι οποίες επιδιώκουν την επιλογή όσο το δυνατόν πιο αντιπροσωπευτικού δείγματος (Βιτουλαδίτη, 2000). Στην προκειμένη περίπτωση και στηριζόμενοι στο γεγονός ότι ο αριθμός των τριών πρώτων ομάδων είναι περιορισμένος, αλλά και στο γεγονός ότι *«τα μεγάλα δείγματα δίνουν πιο αξιόπιστα αποτελέσματα»* (Kotler, 1994, σελ. 195), κρίθηκε σκόπιμη η προσέγγιση **όλων** των Δημοτικών Συμβούλων και Προέδρων τοπικών συμβουλίων καθώς και **όλων** των εργαζομένων στον Ο.Τ.Α., στο Φ.Δ. και στο Κ.Π.Ε., ανεξάρτητα από την ηλικία και το μορφωτικό τους επίπεδο, δίνοντας την ευκαιρία σε όλους να συμμετάσχουν στη συγκεκριμένη έρευνα. Εξάλλου όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο Kotler, *«έμπειροι ερευνητές αναγνωρίζουν την ανάγκη συλλογής πληροφοριών από πολλές πηγές ώστε να έχουν μεγαλύτερη σιγουριά»* (Kotler, 1994, σελ. 195).

Αν και γενικότερα η μέθοδος αυτή (**δειγματοληψία ευκολίας**) δε χρησιμοποιείται σχεδόν ποτέ από ειδικευμένες εταιρείες έρευνας αγοράς λόγω της επιστημονικής της ανεπάρκειας, εντούτοις χρησιμοποιείται **συχνά για την εκτέλεση μικρής κλίμακας σχεδίων εξερεύνησης**. Επιπλέον κρίθηκε από την έρευνα ότι πλεονεκτεί ως προς το βαθμό ευκολίας σχεδίασης του ερευνητικού προγράμματος, ως προς τη μικρότερη χρονική διάρκεια που απαιτείται και συνεπώς του χαμηλότερου κόστους (Χρήστου, 2003).

Τέλος θα πρέπει «να διευκρινιστεί ότι η χρήση μιας δειγματοληπτικής τεχνικής δεν αποκλείει τη χρησιμοποίηση και κάποιας άλλης (ή και περισσότερων) στο ίδιο ερευνητικό πρόγραμμα» (Χρήστου, 2003, σελ.65), συνεπώς για τις υπόλοιπες τρεις ομάδες, οι οποίες καταλαμβάνουν και το μεγαλύτερο ποσοστό του υπό έρευνα πληθυσμού, επιλέχθηκε ένα δείγμα στοιχείων από κάθε στρώμα με τη μέθοδο της απλής τυχαίας δειγματοληψίας και η επιλογή των ατόμων έγινε εντελώς τυχαία. Σύμφωνα με τους κανόνες της στατιστικής, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι το κάθε άτομο των ομάδων αυτών δεν έχει τις ίδιες πιθανότητες να συμπεριληφθεί στο δείγμα, διότι το συνολικό μέγεθος του πληθυσμού στην ουσία αλλάζει μετά την επιλογή του κάθε ατόμου. Το χαρακτηριστικό όμως αυτό αγνοήθηκε λόγω της σχεδόν ασήμαντης στατιστικής του αξίας (Χρήστου, 2003).

5.3 Καθορισμός δειγματοληπτικού πλαισίου

Μετά τον προσδιορισμό του πληθυσμού καθορίστηκαν τα πλαίσια δειγματοληψίας, ήτοι οι πηγές από τις οποίες μπορεί να επιλεγεί το δείγμα (Χρήστου, 2003), ή με άλλα λόγια ο «τρόπος για να δοθεί σε κάθε άτομο που περιλαμβάνεται στον πληθυσμό - στόχο μία ίση ή γνωστή ευκαιρία να συμμετάσχει στο δείγμα» (Kotler, 1994, σελ.195).

Για την επίτευξη των στόχων της παρούσας έρευνας αξιοποιήθηκαν τα διάφορα **αρχεία του Δήμου Νέου Σιδηροχωρίου**, στα οποία ο ερευνητής είχε άμεση πρόσβαση καθώς εργάζεται εκεί ως μόνιμος υπάλληλος από το 1999. Έτσι αξιοποιήθηκαν και συλλέχθηκαν στοιχεία από τις αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου, από τα πρακτικά ορκωμοσίας, από τα δημοτολόγια του Δήμου, από τις καταστάσεις βοσκής του Δήμου, όπως επίσης και από τα βιβλία του Οργανισμού Γεωργικών Ασφαλίσεων (Ο.Γ.Α.), τα οποία φυλάσσονται στο Δημοτικό κατάστημα. Περισσότερα στοιχεία για τις ομάδες που επιλέχθηκαν συλλέχθηκαν από τα βιβλία των μελών του αλιευτικού συνεταιρισμού Μαρώνειας (τα περισσότερα μέλη του οποίου είναι μόνιμοι κάτοικοι του Δήμου), από το μητρώο μελών του Κυνηγετικού Συλλόγου καθώς και του εμπορικού, επαγγελματικού και βιοτεχνικού επιμελητηρίου της Κομοτηνής.

Έτσι καταμετρήθηκαν 14 Δημοτικοί Σύμβουλοι, 3 Πρόεδροι τοπικών συμβουλίων και 22 εργαζόμενοι στο Δήμο (μόνιμοι ή με οποιαδήποτε άλλη σχέση εργασίας). Επιπλέον με επίσκεψη του ερευνητή στο Φ.Δ. και στο Κ.Π.Ε.

διαπιστώθηκε ότι οι εργαζόμενοι είναι συνολικά 9, ήτοι 5 στο Φ.Δ. και 4 στο Κ.Π.Ε. Συνολικά δηλαδή μοιράστηκαν **48** ερωτηματολόγια, ενώ με την παρότρυνση του ερευνητή επιδιώχθηκε η προσέγγιση του **100%** των παραπάνω ομάδων. Παρ' όλα αυτά συγκεντρώθηκαν **41** ερωτηματολόγια, ήτοι ποσοστό απόκρισης **85,42%**. Στις υπόλοιπες τρεις ομάδες που συμμετείχαν στην έρευνα αποφασίστηκε να μοιραστούν τυχαία συνολικά **60** ερωτηματολόγια, ήτοι **20, για κάθε ομάδα** προκειμένου να τηρηθεί κάποια αναλογία. Από τα 60 ερωτηματολόγια τελικά επεστράφησαν τα **43**, ήτοι ποσοστό απόκρισης **71,66%**.

Η έρευνα διήρκεσε συνολικά τρεις εβδομάδες από 10 έως 30 Απριλίου. Τα περισσότερα ερωτηματολόγια μοιράστηκαν από την πρώτη κιόλας εβδομάδα, η οποία συνέπιπτε χρονικά με τη Μεγάλη Εβδομάδα, περίοδο η οποία κρίθηκε από τον ερευνητή ως ιδιαίτερα ευνοϊκή, αφού ήταν καλή η διάθεση των ερωτώμενων λόγω της επερχόμενης εορτής του Πάσχα. Όμως, αν και αναμενόταν μεγάλη ανταπόκριση στην έρευνα κατά τη διανομή και συλλογή των ερωτηματολογίων, αρκετοί ήταν εκείνοι οι οποίοι έδειξαν απροθυμία να συμπληρώσουν το έντυπο. Αυτό μπορεί να οφείλεται από τη μία στο γεγονός ότι τα ερωτηματολόγια συνήθως γίνονται δεκτά με ψυχρότητα από τους ερωτώμενους αν δεν είναι προϊδεασμένοι για την επικείμενη αποστολή (Denscombe, 2003), από την άλλη στο ότι οι ερωτώμενοι δεν είναι εξοικειωμένοι με τη συμπλήρωση τέτοιων ερωτηματολογίων, αφού έρευνες αυτού του τύπου δε διεξάγονται συχνά στην περιοχή μελέτης. Έτσι, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες του ερευνητή, αρκετοί στάθηκαν τελείως ανυποχώρητοι στη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, προβάλλοντας ως αιτία το φόρτο εργασίας ή το χαμηλό μορφωτικό τους επίπεδο με αποτέλεσμα από τα **108** συνολικά ερωτηματολόγια που μοιράστηκαν για τη διεξαγωγή της έρευνας να επιστραφούν **84**, ήτοι ποσοστό ανταπόκρισης **77,77%**.

Πρέπει να σημειωθεί ότι, αν και το ερευνητικό σχέδιο περιορίστηκε από τον χρόνο και το κόστος, το δείγμα της παρούσας έρευνας καλύπτει **όλες** τις ομάδες που επελέγησαν, **όλα** τα μορφωτικά και ηλικιακά επίπεδα και αποτελείται από **άνδρες και γυναίκες** σε ικανοποιητικό αριθμό⁵⁹, ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι της παρούσας μελέτης και να εξαχθούν σημαντικά συμπεράσματα.

⁵⁹ «Στη δειγματοληψία σημασία έχει ο αριθμός των μονάδων που περιέχει και όχι τι ποσοστό του πληθυσμού εκπροσωπεί» (Φίλιας, 1994, σελ. 382).

5.4 Ανάπτυξη ερωτηματολογίου

Από τους διαθέσιμους τρόπους συλλογής πρωτογενών στοιχείων, ήτοι του ερωτηματολογίου, των συνεντεύξεων σε βάθος, της παρατήρησης και του πειραματισμού, προτιμήθηκε η **χρήση ερωτηματολογίου**, προκειμένου να διασφαλιστεί ο ελάχιστος επηρεασμός των ερωτώμενων από τον ερευνητή. Εξάλλου το ερωτηματολόγιο αποτελεί την πλέον συνηθισμένη και δημοφιλή μέθοδο για τη συλλογή πρωτογενών στοιχείων για τη σωστή κατασκευή του οποίου όμως πρέπει να ακολουθούνται συγκεκριμένοι κανόνες, ήτοι της αποφυγής δυσνόητων εννοιών, καθοδήγησης προς συγκεκριμένες απαντήσεις, υποκειμενικών εννοιών και υποθετικών ερωτήσεων, ασαφών εννοιών και εκφράσεων καθώς και ζήτησης λεπτομερών στοιχείων από γεγονότα του παρελθόντος και πολύ προσωπικών δεδομένων (Βιτουλαδίτη, 2000). Σύμφωνα λοιπόν με αυτές τις προδιαγραφές πραγματοποιήθηκε η δόμηση του ερωτηματολογίου, το οποίο επισυνάπτεται στο παράρτημα της παρούσας εργασίας, και στο οποίο καταβλήθηκε κάθε προσπάθεια να περιληφθούν κατά το δυνατόν τα περισσότερα είδη κλειστών ερωτήσεων, όπως κλίμακας Likert, κλίμακας σπουδαιότητας, κλίμακας βαθμολογίας και πολλαπλής επιλογής προκειμένου να διεξαχθεί η έρευνα στην περιοχή μελέτης.

Βέβαια θα πρέπει να πούμε ότι παρότι οι κλειστές ερωτήσεις είναι πολύ **δημοφιλείς για ποσοτική έρευνα**, αφού οι απαντήσεις μπορούν να κωδικοποιηθούν και στη συνέχεια εύκολα να αναλυθούν, αποτελώντας αντικείμενο επεξεργασίας με μαθηματική ακρίβεια, κρίθηκε σκόπιμη η χρησιμοποίηση και ανοιχτών ερωτήσεων, οι οποίες θα ενθαρρύνουν τον ερωτώμενο να αναπτύξει ελεύθερα τη σκέψη του και από το εύρος των απαντήσεων να επιτευχθεί συλλογή περισσότερων στοιχείων, τα οποία θα επιτρέψουν την έρευνα σε περισσότερο βάθος, εξυπηρετώντας παράλληλα και τους σκοπούς **μίας ποιοτικής έρευνας**.

Επιπλέον πρέπει να τονιστεί ότι πριν από την παράθεση του ερωτηματολογίου κρίθηκε απαραίτητη η ύπαρξη μίας απλής εισαγωγής, με την οποία δόθηκαν εξηγήσεις για τη φύση της έρευνας και ζητήθηκε η συνεργασία των πληροφοριοδοτών με τέτοιο τρόπο, ώστε να δημιουργείται θετικό κλίμα για τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων, καθώς η συμμετοχή των ατόμων στην έρευνα δεν είναι υποχρεωτική, αλλά εξαρτάται από την καλή διάθεσή τους. Με την εισαγωγή επιδιώχθηκε η δημιουργία ενδιαφέροντος στον πληροφοριοδότη, διαβεβαιώνοντας παράλληλα για την εχεμύθεια των απαντήσεων που θα δώσει, ενώ όσον αφορά στις

"ιδιαίτερα ευαίσθητες" προσωπικές ερωτήσεις σχετικά με την ηλικία, το επίπεδο εκπαίδευσης κτλ. κρίθηκε απαραίτητη η τοποθέτησή τους στο τέλος του ερωτηματολογίου, οπότε οι ερωτώμενοι νιώθουν αρκετά άνετα, ώστε να είναι σε θέση να τις απαντήσουν (Χρήστου, 2003). Διαφορετικά, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο Πετράκης, «είναι πιθανόν να αποτελέσουν σημαντικό παράγοντα επηρεασμένων απαντήσεων ή ακόμα και άρνησης συνέχισης» (Πετράκης, 1992, σελ.75). Στη συνέχεια επιδιώχθηκε η ακολουθία των ερωτήσεων με λογική σειρά και φυσική ροή, ενώ ο σχεδιασμός τους πραγματοποιήθηκε με βάση τους κανόνες που αναφέρθηκαν παραπάνω, αλλά και σύμφωνα με τους αρχικούς ερευνητικούς στόχους που τέθηκαν από τον ερευνητή (ενότητα 5.1), προκειμένου οι ερωτήσεις να ανταποκρίνονται απόλυτα σε αυτούς⁶⁰ (Χρήστου, 2003).

Επιπλέον, επειδή σύμφωνα με τους ειδικούς ο σχεδιασμός των ερωτήσεων και της σειράς τους δεν είναι απλή υπόθεση και αποτελεί περισσότερο τέχνη παρά επιστήμη, κρίθηκε απαραίτητη από τον ερευνητή μια πιλοτική δοκιμή⁶¹ του ερωτηματολογίου, ώστε να απαλειφθούν τυχόν σφάλματα της σχεδίασής του (Χρήστου, 2003). Μετά από αυτή τη διαδικασία ολοκληρώθηκε η τελική σχεδίαση του ερωτηματολογίου, ενώ αποφασίστηκε η διανομή του στις επιλεγμένες υπό έρευνα ομάδες από τον ίδιο τον ερευνητή, προκειμένου να υπάρχει άμεση προσωπική επαφή. Η επαφή αυτή παρείχε στον ερευνητή τη δυνατότητα ενθάρρυνσης και παρότρυνσης των ερωτώμενων για ειλικρινείς και έγκυρες απαντήσεις, αλλά και τη δυνατότητα διευκρινίσεων στις περιπτώσεις που παρουσιάστηκαν κάποιες δυσκολίες κατά τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων (κυρίως λόγω χαμηλού μορφωτικού επιπέδου) στα μέλη των ομάδων που επιλέχθηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα.

⁶⁰ Σύμφωνα με τον Χρήστου (2003), ένα ερωτηματολόγιο πρέπει να ανταποκρίνεται σε δυο κύριες απαιτήσεις: 1) Την παροχή απαντήσεων σε ερωτήσεις που είναι αναγκαίες για την υλοποίηση των στόχων της έρευνας και 2) Την παρακίνηση και καθοδήγηση των πληροφοριοδοτών για την παροχή ειλικρινών και έγκυρων απαντήσεων.

⁶¹ «Η εμπειρία έχει δείξει ότι κανένα ερωτηματολόγιο δεν πρέπει να θεωρείται σωστό μέχρι να αποδειχθεί αυτό στην πιλοτική δοκιμή» (Χρήστου, 2003, σελ.96).

5.5 Αντιστοιχία ερευνητικών στόχων - ερωτηματολογίου

Στο ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκαν ως επί το πλείστον κλειστές - δομημένες ερωτήσεις, οι οποίες διευκόλυναν αφενός μεν τους ερωτώμενους να απαντήσουν, αφετέρου δε την επεξεργασία των απαντήσεων (Σταθακόπουλος, 2005). Αν και σύμφωνα με τον Σταθακόπουλο (2005) οι ερωτώμενοι συνήθως δεν απαντούν σε ανοιχτές - μη δομημένες ερωτήσεις λόγω των δυσκολιών που πολλές φορές αντιμετωπίζουν στην έκφραση και διατύπωση των απαντήσεων, παρ' όλα αυτά κρίθηκε απαραίτητη σε αρκετές ερωτήσεις η πρακτική της χρήσης «άλλο», ώστε να παρασχεθεί η δυνατότητα στους ερωτώμενους να προσθέσουν άλλα επιπρόσθετα στοιχεία τα οποία θεωρούν σημαντικά και τα οποία θα βοηθήσουν την έρευνα.

Η ερώτηση 1 είναι ερώτηση κλίμακας Likert, στην οποία οι ερωτώμενοι καλούνται να εκφράσουν το βαθμό συμφωνίας τους με συγκεκριμένη πρόταση η οποία δηλώνει θετικά την άποψη ότι η περιοχή της λίμνης Ισμαρίδας είναι γνωστή ως τουριστικός προορισμός. Με την ερώτηση αυτή επιδιώκεται η διερεύνηση της εικόνας που παρουσιάζει η περιοχή μελέτης ως τουριστικός προορισμός (στόχος 1), ενώ στη συνέχεια με την ερώτηση 2 (πολλαπλής επιλογής) στην οποία οι ερωτώμενοι απαντούν μόνο σε περίπτωση που απαντήσουν με μία από τις επιλογές «ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ», «διαφωνώ» και «διαφωνώ απόλυτα», επιδιώκεται η διερεύνηση των λόγων που συμβαίνει αυτό υποδεικνύοντας παράλληλα τους παράγοντες που καθυστερούν την ανάπτυξη της περιοχής (στόχος 6). Στο σημείο αυτό αναφέρουμε ότι αναμένεται να υπάρξει διασπορά των απαντήσεων στη δεύτερη ερώτηση, χωρίς να προκύπτει μία σαφής τάση επιλογής συγκεκριμένης προτεινόμενης απάντησης. Τούτο μπορεί να αποδοθεί στη διαμορφωθείσα από τους ερωτώμενους σαφή αντίληψη και βαθιά κατανόηση συνολικά των θεμάτων τουριστικής προβολής, γεωγραφικής θέσης, εγκαταστάσεων υποδομής και ανωδομής, νομικού πλαισίου προστασίας και τουριστικής πολιτικής που σχετίζονται με τη μέχρι σήμερα έλλειψη τουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή μελέτης. Από την άλλη μεριά οι απαντήσεις που θα δοθούν από τους ερωτώμενους υποτίθεται ότι θα αποτυπωθούν με συνέπεια και στις επιλογές στις ερωτήσεις με αριθμούς 3, 4, 5 και 6 (κλίμακας Likert), όπου αναμένεται να επιλεγούν ως επί το πλείστον επιλογές κλιμάκων από την κλίμακα «συμφωνώ απόλυτα» μέχρι και την κλίμακα «ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ». Επιπλέον με την ερώτηση 3 επιδιώκεται η διερεύνηση των δυνατοτήτων

της περιοχής μελέτης να λειτουργήσει ως αυτόνομος προορισμός **(στόχος 3)**, η ερώτηση **4** διερευνά την εξακρίβωση του βαθμού γνώσης των κατοίκων για την αναγκαιότητα προστασίας της περιοχής **(στόχος 2)**, η ερώτηση **5** διερευνά την πρόθεσή τους για οικοτουριστική ανάπτυξη **(στόχος 4)**, ενώ η ερώτηση **6** την ένταση της επιθυμίας τους για την εφαρμογή μίας νέας τουριστικής πολιτικής **(στόχος 8)**.

Οι απαντήσεις στην ερώτηση **7 (κλίμακας Likert)** φανερώουν την έκταση της συμφωνίας ή της διαφωνίας των ερωτώμενων σχετικά με το αν η ανθρωπογεωγραφία της περιοχής αποτελεί πλεονέκτημα για την τουριστική ανάπτυξη της **(στόχος 3)**, ενώ οι απαντήσεις στην ερώτηση **8**, η οποία είναι **κλίμακας σπουδαιότητας**, θα δώσουν πληροφορίες για το πώς αντιλαμβάνονται οι ερωτώμενοι τους τωρινούς και μελλοντικούς κινδύνους και απειλές για την περιοχή μελέτης **(στόχος 5)**. Αναμένεται, ότι δε θα προκύψουν ως κίνδυνοι δραστηριότητες που ασκούνται παραδοσιακά από τους ντόπιους κατοίκους στην προστατευόμενη περιοχή. Αυτό βέβαια θα φανεί σε συνδυασμό και με την κατάταξη που θα κάνουν οι ερωτώμενοι στην αμέσως επόμενη ερώτηση.

Με την ερώτηση **9**, η οποία είναι **κλίμακας κατάταξης**, οι ερωτώμενοι θα δώσουν πληροφορίες για το πώς αντιλαμβάνονται την αξία που έχει γι' αυτούς ο υγρότοπος **(στόχος 3)**. Υποτίθεται ότι οι αξίες που θα προκύψουν από τους εμπλεκόμενους στην περιοχή μελέτης και ειδικότερα από τους αγρότες, κτηνοτρόφους και αλιείς που δραστηριοποιούνται στη περιοχή, θα αντιπαραβληθούν με τις αξίες όπως αυτές έχουν επισημανθεί από τους επιστήμονες, ώστε να εξεταστεί σε ποια σημεία υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ της επιστημονικής ιεράρχησης και των αναγκών της τοπικής κοινωνίας. Αναμένεται να μην υπάρξουν μεγάλες διαφοροποιήσεις, καθώς οι ερωτώμενοι ζουν στη συγκεκριμένη περιοχή και είναι σχετικά ενημερωμένοι πάνω σε θέματα οικολογίας και προστασίας περιβάλλοντος.

Με την ερώτηση **10**, η οποία είναι **κλίμακας βαθμολόγησης**, επιδιώκεται η εξακρίβωση του βαθμού γνώσης των κατοίκων για τις επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης και για τις αλλαγές που θα επιφέρει στην τοπική κοινωνία **(στόχος 7)**. Αναμένεται ότι οι επιλογές στην ερώτηση αυτή, αναφορικά με τις οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης, θα είναι στα πιο χαμηλά επίπεδα, ήτοι από 1 έως 3, καθόσον οι ερωτώμενοι δεν έχουν προηγούμενη εμπειρία των συνεπειών της τουριστικής ανάπτυξης στους τομείς αυτούς.

Με την ερώτηση **11**, η οποία είναι **κλίμακας σπουδαιότητας**, διερευνάται η άποψη των ερωτώμενων σχετικά με την ικανότητα των εμπλεκόμενων φορέων για

αποτελεσματική προστασία του υγρότοπου (στόχος 9). Αναμένεται από την έρευνα ότι η επιλογή «τοπικές κοινωνίες» θα συγκεντρώσει το μεγαλύτερο ποσοστό, καθώς γενικότερα υπάρχει μία σχετική επιφύλαξη για το ρόλο των υπόλοιπων ομάδων και οργανώσεων (Φορέας Διαχείρισης, Μ.Κ.Ο., ομάδες εθελοντών). Επιπρόσθετα, όσον αφορά στην επιλογή «οι ίδιοι οι τουρίστες», αναμένεται να υπάρξει διασπορά απαντήσεων λόγω έλλειψης τουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή και συνεπώς μειωμένης προσέλευσης τουριστών στην περιοχή.

Με τις ερωτήσεις 12 και 13 επιδιώκεται η καταγραφή των παραγόντων που οι ερωτώμενοι θεωρούν απαραίτητους για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής αλλά και αυτούς που θεωρούν ότι την επιβραδύνουν (στόχος 6), ενώ με την ερώτηση 14 (κλίμακας βαθμολόγησης) επιδιώκεται η καταγραφή των επιθυμητών μοντέλων τουριστικής ανάπτυξης για την περιοχή μελέτης.

Η ανοιχτή ερώτηση 15 δίνει στους ερωτώμενους τη δυνατότητα να εκφράσουν ελεύθερα και αυθόρμητα την άποψή τους, σχολιάζοντας και προτείνοντας ό,τι άλλο γενικότερα θεωρούν άξιο λόγου. Αν και γενικότερα έχει παρατηρηθεί ότι το ποσοστό απαντήσεων των ανοιχτών ερωτήσεων είναι αρκετά χαμηλότερο από το αντίστοιχο ποσοστό των απαντήσεων των κλειστών ερωτήσεων (Brunt, 1997), ενώ παράλληλα έχει διαπιστωθεί ότι είναι δύσκολη η κωδικοποίηση, ποσοτική ανάλυση και η αξιολόγηση των απαντήσεων που συλλέγονται από τις ανοιχτές ερωτήσεις, παρ' όλα αυτά χρησιμοποιούνται αρκετά συχνά σε μικρής έκτασης σχέδια, καθώς επιτρέπουν στον ερωτηθέντα να απαντήσει αυθόρμητα και να εκφράσει την προσωπική του άποψη με δικά του λόγια (Χρήστου, 2003). Η δυνατότητα αυτή δόθηκε και σε προηγούμενες ερωτήσεις του ερωτηματολογίου με την επιλογή «άλλο (προσδιορίστε)» (ερωτήσεις 2, 11, 12, 13), ώστε να μην περιορίζεται το εύρος των απαντήσεων που θα δοθούν και συνεπώς να επιτρέπεται η συλλογή περισσότερων στοιχείων, τα οποία να μπορούν να αποτελέσουν βάση για το διερευνητικό στάδιο μίας μελλοντικής έρευνας⁶². Με τον τρόπο αυτό παρέχεται η δυνατότητα να αποκαλυφθούν διάφορα άλλα ζητήματα τα οποία πιθανότατα διέφυγαν από την προσοχή του ερευνητή και θα πρέπει να εξεταστούν σε μία μετέπειτα έρευνα (Χρήστου, 2003).

⁶² Οι ανοιχτές ερωτήσεις είναι ιδιαίτερα χρήσιμες σε σχέδια εξερεύνησης κατά τα οποία είναι περισσότερο σημαντικό να ανακαλύψουμε γενικά τί σκέφτονται κάποιοι άνθρωποι παρά να υπολογίσουμε πόσοι σκέφτονται κάτι συγκεκριμένο (Chisnal, 1986).

Τέλος, με την ερώτηση **16** επιδιώκεται η καταγραφή των δημογραφικών και προσωπικών στοιχείων των ερωτώμενων (φύλο, ηλικία, τόπος κατοικίας, επάγγελμα και επίπεδο μόρφωσης). Τα στοιχεία αυτά σε συνδυασμό με τις υπόλοιπες ερωτήσεις του ερωτηματολογίου οδηγούν στην καταγραφή των επιλογών, απόψεων, προτιμήσεων, χωριστά για κάθε ένα τμήμα που συμμετέχει στην έρευνα, προσφέροντας με τον τρόπο αυτό επιπρόσθετα στοιχεία, τα οποία μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο προσεκτικής επεξεργασίας και να αξιοποιηθούν μελλοντικά προς όφελος της τουριστικής ανάπτυξης του τόπου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

6.1 Εισαγωγή

Η επεξεργασία των πληροφοριών που συγκεντρώνονται κατά τη διάρκεια μίας έρευνας αποτελεί βασικό συστατικό ενός ολοκληρωμένου ερευνητικού προγράμματος. Ωστόσο τα στοιχεία που κάθε φορά συλλέγονται μέσω της έρευνας, για να γίνουν κατανοητά και να είναι αξιοποιήσιμα, θα πρέπει να αναλυθούν και να παρουσιαστούν με κατάλληλο τρόπο. Το έργο αυτό είναι περίπλοκο, αφού συνήθως απαιτείται η επεξεργασία μεγάλου όγκου πληροφοριών και για το λόγο αυτό κρίνεται επιβεβλημένη η χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών και διαφόρων πακέτων λογισμικού. Μεταξύ αυτών αξίζει να επισημανθεί η χρησιμότητα των λογισμικών πακέτων **SPSS** (Statistical Package for the Social Sciences) *«τα οποία αποτελούν ιδιαίτερα χρήσιμα εργαλεία για κάθε ερευνητή»* (Χρήστου, 2003, σελ. 146).

Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκε το πακέτο **SPSS 17**, λόγω της καταλληλότητάς του για την ποσοτική ανάλυση των δεδομένων, της δυνατότητας που παρέχει για διαστάυρωση στατιστικών υπολογισμών, της επιλογής κάποιων υποσυνόλων του στατιστικού δείγματος για επιπρόσθετη εξερεύνηση, αλλά και της δημιουργίας καινούργιων μεταβλητών, οι οποίες προκύπτουν μέσω της επεξεργασίας των συλλεχθέντων δεδομένων (Ανδριώτης, 2003).

Επιπλέον, επειδή η ανάλυση των αποτελεσμάτων μίας έρευνας σε μορφή κειμένου σπάνια χρησιμοποιείται για την παρουσίαση ποσοτικών δεδομένων, αφού τα κείμενα δεν είναι επαρκώς περιεκτικά και η σημασία των πληροφοριών δε γίνεται εύκολα αντιληπτή, ενώ παράλληλα δημιουργούν σύγχυση στον αναγνώστη (Χρήστου, 2003), κρίθηκε απαραίτητη η παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας και με μορφή πινάκων συχνότητας αλλά και γραφημάτων, τα οποία παρατίθενται αναλυτικά στο παράρτημα της παρούσας μελέτης.

6.2 Χαρακτηριστικά του δείγματος

Όπως διαπιστώνεται από τον πίνακα Α, σελ. 8 αλλά και από το γράφημα Α σελ. 24 του παραρτήματος, από τα 84 συνολικά άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα, 50 ήταν άντρες, ήτοι ποσοστό 59,50% και 34 γυναίκες ήτοι ποσοστό 40,50%. Αναφορικά με την ηλικιακή σύνθεση των ερωτώμενων (πίνακας Β, σελ. 8 - γράφημα Β, σελ. 24), η ηλικιακή ομάδα 18 έως 30 ετών καταλαμβάνει το 14,30%, η ηλικιακή ομάδα 31 έως 40 το 28,60%, η ηλικιακή ομάδα 41 έως 50 το 27,40%, η ηλικιακή ομάδα 51 έως 60 το 22,60% και τέλος οι ερωτώμενοι άνω των 60 το 7,10% του συνολικού δείγματος. Καταβλήθηκε προσπάθεια ώστε στην έρευνα να συμμετάσχουν όλες οι ηλικιακές ομάδες, αλλά και αρκετά ικανοποιητικό ποσοστό νέων ανθρώπων, καθώς είναι αυτοί που συνήθως συμμετέχουν στα κοινά, έχουν δημιουργικό πνεύμα, αναπτύσσουν δραστηριότητες στην περιοχή και από αυτούς εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό το μέλλον του τόπου. Επίσης ιδιαίτερα θετικό κρίνεται το σχετικά υψηλό επίπεδο μόρφωσης των συμμετεχόντων στην έρευνα, το οποίο διασφαλίζει κατά κάποιο τρόπο την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων, καθόσον αυτό κρίνεται ως παράγοντας που οδηγεί στην εύκολη και γρήγορη κατανόηση των ερωτημάτων που τέθηκαν. Από την άλλη μεριά μπορούμε να ισχυριστούμε ότι το αυξημένο επίπεδο μόρφωσης συνήθως συνοδεύεται από αυξημένη οικολογική συνείδηση και συνεπώς οδηγεί σε ευρύτερο πλαίσιο γνώσεων πάνω σε θέματα τουριστικής ανάπτυξης, πολιτικής και περιβάλλοντος με αποτέλεσμα την παροχή περισσότερων στοιχείων στην εν λόγω έρευνα. Συγκεκριμένα όπως προκύπτει και από τον πίνακα Δ στη σελ. 9 αλλά και από το γράφημα Δ στη σελ. 25 του παραρτήματος, το μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων στην έρευνα αποτελείται από αποφοίτους δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (απολυτήριο λυκείου ή ΙΕΚ) με ποσοστό 39,30%, ακολουθούν οι απόφοιτοι ανώτερης και ανώτατης εκπαίδευσης με ποσοστό 35,70% και μόνο το 23,80% των συμμετεχόντων έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (απολυτήριο Δημοτικού - Γυμνασίου ή κάποιες τάξεις). Αναφορικά δε με το επάγγελμα των συμμετεχόντων στην έρευνα την πλειονότητα, όπως ήταν αναμενόμενο, καταλαμβάνουν οι εργαζόμενοι στην τοπική αυτοδιοίκηση ή στο δημόσιο τομέα (πίνακας Γ, σελ. 8 - γράφημα Γ, σελ. 25), με ποσοστό 38,10%, ακολουθούν οι κτηνοτρόφοι, αγρότες και αλιείς με ποσοστό 23,80%, οι ελεύθεροι επαγγελματίες με 20,20%, εργαζόμενοι στον ιδιωτικό τομέα με ποσοστό 10,70%, άνεργοι με 4,80%, ενώ ποσοστό 2,40% δε δήλωσε επάγγελμα.

6.3 Παρουσίαση και ερμηνεία των απαντήσεων

Στην **ερώτηση 1** (πίνακας 1, σελ. 9 - γράφημα 1, σελ. 26) σχετικά με την πρόταση «*Η περιοχή της λίμνης Ισμαρίδας είναι γνωστή ως τουριστικός προορισμός*», μόνο ποσοστό 29,70% δηλώνουν θετική στάση με τις επιλογές «συμφωνώ» και «συμφωνώ απόλυτα». Ποσοστό 16,70% δηλώνουν ουδέτερη στάση με την επιλογή «ούτε διαφωνώ/ούτε συμφωνώ» και ποσοστό 53,50% των ερωτηθέντων **απαντούν αρνητικά** επιλέγοντας τις εκφράσεις «Διαφωνώ» και «Διαφωνώ απόλυτα». Οι τρεις τελευταίες δηλαδή επιλογές, συγκεντρώνουν την απόλυτη πλειοψηφία με συνολικό ποσοστό **70,20%**. Στη συνέχεια οι ερωτώμενοι καλούνται να απαντήσουν στην **ερώτηση 2** (εφόσον έχουν επιλέξει μία από τις τρεις τελευταίες επιλογές) (πίνακας 2, σελ. 10 - γράφημα 2, σελ. 26) σχετικά με την αιτία που συμβαίνει αυτό. Παρότι αναμενόταν μεγαλύτερη διασπορά των απαντήσεων στην ερώτηση αυτή, διαπιστώθηκε ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, ήτοι ποσοστό 49,20%, δηλώνουν ότι η περιοχή δε διαθέτει τις απαραίτητες εγκαταστάσεις για την εξυπηρέτηση και ικανοποίηση των τουριστών, γεγονός που καταδεικνύει, πέρα από τη συνειδητή γνώση της πραγματικότητας και το βασικό λόγο της καθυστέρησης της τουριστικής ανάπτυξης, αφού παρατηρείται έλλειψη βασικών τουριστικών υποδομών (πλην βεβαίως των υποδομών που διαθέτουν οι όμοροι Δήμοι, πολύ κοντά στην περιοχή μελέτης, σχετική παρουσίαση των οποίων έγινε στο πέμπτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας). Από την άλλη μεριά ποσοστό 24,60% αναφέρει ως λόγο το γεγονός ότι η περιοχή δεν έχει ενταχθεί στην τουριστική πολιτική των φορέων, ενώ 18,00% το γεγονός ότι η περιοχή δεν έχει προβληθεί τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό, υποδηλώνοντας με τον τρόπο αυτό ότι η διαφημιστική «εικόνα» της περιοχής είναι ανύπαρκτη και επομένως ο τουριστικός προορισμός είναι άγνωστος στις αγορές που αποτελούν τον κύριο τροφοδότη των ειδικών μορφών τουρισμού. Επιπλέον ποσοστό 6,60% επέλεξε την απομακρυσμένη γεωγραφική θέση της περιοχής από τα αστικά κέντρα της χώρας και το 1,60% ότι η περιοχή της λίμνης δε λειτουργεί συμπληρωματικά με άλλους προορισμούς.

Στις ερωτήσεις **3, 4, 5** και **6** διαπιστώθηκε, όπως αναμενόταν, ότι η πλειοψηφία των ερωτώμενων επέλεξε σε μεγαλύτερο ποσοστό τις κλίμακες, μεταξύ του «συμφωνώ απόλυτα» μέχρι και την κλίμακα «ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ». Συγκεκριμένα στην **ερώτηση 3** (πίνακας 3, σελ. 10 - γράφημα 3, σελ. 27), η οποία διερευνά τις δυνατότητες της περιοχής να λειτουργήσει τα επόμενα χρόνια ως

αυτόνομος προορισμός, οι ερωτηθέντες σε ποσοστό 83,20%, επέλεξαν τις παραπάνω κλίμακες. Από το ποσοστό αυτό ουδέτερη στάση δήλωσε το 19,00%, ενώ η απόλυτη πλειοψηφία, ήτοι ποσοστό 64,20% «συμφωνεί» ή «συμφωνεί απόλυτα», γεγονός που υποδηλώνει την άποψη των κατοίκων, ότι η λίμνη Ισμαρίδα αποτελεί ένα δυνατό φυσικό θέλγητρο για την ανάπτυξη τουριστικής δραστηριότητας στην περιοχή.

Στην **ερώτηση 4** (πίνακας 4, σελ. 11 - γράφημα 4, σελ. 27) διαπιστώνεται, με απόλυτη πλειοψηφία ποσοστού **82,20%** η θετική άποψη των κατοίκων για την ανάγκη προστασίας της λίμνης, γεγονός που υποδηλώνει ότι οι κάτοικοι έχουν αυξημένη οικολογική συνείδηση και είναι αρκετά ενημερωμένοι σχετικά με την αναγκαιότητα προστασίας της περιοχής. Επιπλέον με την ερώτηση αυτή αποκαλύπτεται ότι οι περισσότεροι των ερωτηθέντων προφανώς συνδέουν την τουριστική ανάπτυξη με την προστασία του περιβάλλοντος καταδεικνύοντας τη σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ τουρισμού και περιβάλλοντος, η οποία αναπτύχθηκε επαρκώς στο τρίτο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους της παρούσας εργασίας.

Στην **ερώτηση 5** (πίνακας 5, σελ. 11 - γράφημα 5, σελ. 28) διαπιστώνεται η θετική στάση τους για την τουριστική ανάπτυξη με τη χρήση εναλλακτικών μορφών τουρισμού σε ποσοστό **82,10%**, ενώ στην **ερώτηση 6** (πίνακας 6, σελ. 11 - γράφημα 6, σελ. 28) με ποσοστό **88,10%** δηλώνεται η έντονη επιθυμία τους για την εφαρμογή μίας νέας τουριστικής πολιτικής, προκειμένου να αναπτυχθούν οικοτουριστικές δραστηριότητες με σκοπό την προσέλκυση περισσότερων τουριστών.

Επίσης, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι αν και στην ερώτηση 2 η πλειονότητα των ερωτηθέντων θεωρεί την έλλειψη εγκαταστάσεων και υποδομής ως την κυριότερη αιτία για τη μη καθιέρωση της περιοχής ως γνωστού τουριστικού προορισμού, στη συνέχεια στις ερωτήσεις 4 και 6, σχετικά με την προστασία της περιοχής και την εφαρμογή μίας νέας τουριστικής πολιτικής για την ανάπτυξη της αντίστοιχα, οι ερωτώμενοι παρουσιάζουν θετική διάθεση και συμφωνούν απόλυτα. Αυτό σημαίνει ότι οι κάτοικοι είναι παράλληλα ενημερωμένοι σε θέματα που άπτονται της αναγκαιότητας προστασίας του περιβάλλοντος αλλά και πολιτικής γενικότερα, επαληθεύοντας την αρχική υπόθεση ότι οι ερωτώμενοι έχουν διαμορφωμένη άποψη, σαφή αντίληψη και βαθιά κατανόηση συνολικά των θεμάτων που σχετίζονται με την έλλειψη τουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή μελέτης.

Στην **ερώτηση 7** (πίνακας 7, σελ. 12 - γράφημα 7, σελ. 29), το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων, ήτοι ποσοστό 51,10%, «συμφωνεί»/«συμφωνεί απόλυτα», ότι η ανθρωπογεωγραφία της περιοχής αποτελεί πλεονέκτημα για την

τουριστική ανάπτυξη της περιοχής. Το 29,80% δηλώνει ουδέτερη στάση, ενώ μόνο το 19,10% του συνόλου διαφωνεί.

Στην **ερώτηση 8** (πίνακες 8.1 έως 8.6, σελ. 11 έως 14 - γραφήματα 8.1 έως 8.6, σελ. 29 έως 32), σχετικά με τους παράγοντες που μπορούν να αποτελέσουν κίνδυνο για τη χλωρίδα και πανίδα της λίμνης Ισμαρίδας, διαπιστώνεται ότι οι ερωτώμενοι έχουν επίγνωση των πιθανών κινδύνων για την περιοχή μελέτης, αφού το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων που συγκεντρώθηκαν κυμαίνεται μεταξύ των κλίμακων «αρκετά σημαντικό», «πολύ σημαντικό» και «εξαιρετικά σημαντικό». Πιο συγκεκριμένα, τα συνολικά ποσοστά στις παραπάνω κλίμακες κυμάνθηκαν κατά αύξουσα σειρά ως εξής: το 97,70% των ερωτηθέντων θεωρούν κίνδυνο για τη λίμνη Ισμαρίδα τα φυτοφάρμακα και τα λιπάσματα που χρησιμοποιούνται στα χωράφια, ακολουθεί με 94,00% η μόλυνση που προκαλούν οι ποταμοί Βοζβόζης και Λίσσος, 83,40% λαμβάνουν οι δραστηριότητες των κυνηγών και ψαράδων, 73,80% η εκτέλεση διαφόρων τεχνικών έργων στην παραλίμνια περιοχή και 63,00% ο θόρυβος που προκαλούν οι άνθρωποι και οι μηχανές των αυτοκινήτων. Το μικρότερο ποσοστό, ήτοι 48,80% συγκεντρώνεται στην επιλογή «οι ίδιοι οι τουρίστες και οι δραστηριότητές τους», καθώς μεγάλο ποσοστό των ερωτώμενων, ήτοι ποσοστό 50,00%, επικεντρώθηκαν στις κλίμακες «καθόλου σημαντικό» και «όχι τόσο σημαντικό». Αυτό πιθανότατα να οφείλεται, όπως αναφέραμε και παραπάνω, στο γεγονός ότι η περιοχή δεν είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένη τουριστικά και συνεπώς οι κάτοικοι δεν έχουν εμπειρίες από δραστηριότητες των τουριστών και κατ' επέκταση δεν αντιλαμβάνονται τον κίνδυνο που μπορεί να αποτελέσουν για την υποβάθμιση της περιοχής. Για την εξαγωγή ασφαλέστερων συμπερασμάτων, η έρευνα προχώρησε σε διασταύρωση με την παρόμοια επιλογή στην ερώτηση 11, η οποία εξετάζεται στη συνέχεια και αφορά στην άποψη των ερωτώμενων σχετικά με ικανότητα των τουριστών να προστατέψουν την περιοχή μελέτης.

Στο σημείο αυτό κρίθηκε σκόπιμο να ερευνηθεί ως ανεξάρτητη μεταβλητή η γνώμη των επιμέρους ομάδων των αγροτών - κτηνοτρόφων και κυνηγών - αλιέων (πίνακες 8.1α έως 8.6α, σελ. 46 έως 47), οι οποίοι είναι και οι χρήστες της περιοχής μελέτης. Παρατηρήθηκε λοιπόν ότι δεν υπήρχε σημαντική απόκλιση σε σχέση με τα αποτελέσματα του συνόλου των ερωτηθέντων, αφού το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεών τους κυμάνθηκε και εδώ ανάμεσα στις κλίμακες «αρκετά σημαντικό», «πολύ σημαντικό» και «εξαιρετικά σημαντικό». Συγκεκριμένα το συνολικό ποσοστό στις παραπάνω κλίμακες κατέταξε, κατά αύξουσα σειρά προτεραιότητας, ως

παράγοντες κινδύνου για την περιοχή μελέτης τους εξής: το υψηλότερο συνολικά ποσοστό των ανωτέρων κλιμάκων καταλαμβάνει η μόλυνση που προκαλούν οι ποταμοί Βοζβόξης και Λίσσος, ήτοι ποσοστό 95,00%, ακολουθούν τα φυτοφάρμακα και τα λιπάσματα που χρησιμοποιούνται στα χωράφια με ποσοστό 90%, 85,00% λαμβάνουν οι δραστηριότητες των κυνηγών και ψαράδων, 60,00% των ερωτηθέντων θεωρούν σημαντικό κίνδυνο την εκτέλεση των διαφόρων τεχνικών έργων στην παραλίμνια περιοχή και 50,00% το θόρυβο που προκαλούν οι άνθρωποι και οι μηχανές των αυτοκινήτων. Το μικρότερο ποσοστό και πάλι, ήτοι 48,80%, συγκεντρώνεται στην επιλογή «οι ίδιοι οι τουρίστες και οι δραστηριότητές τους». Η αρχική λοιπόν υπόθεση ότι οι παραδοσιακές δραστηριότητες που ασκούνται από τους κατοίκους δε θα προκύψουν ως κίνδυνοι διαψεύστηκε. Τα φυτοφάρμακα στις αγροτικές καλλιέργειες και οι δραστηριότητες των κυνηγών και ψαράδων κατέλαβαν τη δεύτερη και τρίτη θέση αντίστοιχα, υποδηλώνοντας την ικανοποιητική ενημέρωση και σχετική ευαισθητοποίηση των ομάδων αυτών σχετικά με τους κινδύνους και απειλές για τη χλωρίδα και πανίδα της λίμνης Ισμαρίδας, αλλά και γενικότερα πάνω σε θέματα περιβαλλοντικής προστασίας.

Στην **ερώτηση 9** (πίνακας 9, σελ. 14 - γράφημα 9, σελ. 32), σχετικά με την αξιολόγηση των αξιών που έχει για τους ερωτώμενους ο υγρότοπος της λίμνης Ισμαρίδας, διαπιστώθηκε ότι:

- **Ως πρώτη προτίμηση** επιλέχθηκε από τους ερωτώμενους η βιοποικιλότητα της περιοχής («Έχει ποικιλία φυτών, άγριων πουλιών και ψαριών»), με συνολικό ποσοστό 42,90%, ακολουθεί η μεγάλη επιστημονική αξία του υγρότοπου με ποσοστό 19,00% και στη συνέχεια η εκπαιδευτική («Αποτελεί ένα σχολείο της φύσης για τους μαθητές») με ποσοστό 17,90%.
- **Ως δεύτερη προτίμηση** η πλειοψηφία των ερωτώμενων κατατάσσει και πάλι τη βιοποικιλότητα της περιοχής στην κορυφή με ποσοστό 26,20%, ακολουθεί η εκπαιδευτική με ποσοστό 23,80% και τρίτη σε προτίμηση επιλογή έρχεται η επιστημονική αξία με ποσοστό 20,20%
- Τέλος **ως τρίτη προτίμηση** επιλέχθηκε η εκπαιδευτική αξία με ποσοστό 26,20%, ακολουθεί η επιλογή «είναι χώρος αναψυχής και απόλαυσης» με ποσοστό 25,00% και τρίτη η βιοποικιλότητα με 20,20%.

Από το γράφημα 9 του παραρτήματος, διαπιστώνεται ότι η βιοποικιλότητα, η εκπαιδευτική και η επιστημονική αξία του υγρότοπου της λίμνης Ισμαρίδας

καταλαμβάνουν τα μεγαλύτερα ποσοστά και συνεπώς τα αποτελέσματα της έρευνας συμβαδίζουν με την αντίστοιχη κατάταξη των αξιών του υγρότοπου από τους ειδικούς επιστήμονες, όπως αυτή εκτέθηκε στο τέταρτο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης. Διαφωνία παρατηρείται σχετικά με τη θηρευτική αξία του υγρότοπου, η οποία καταλαμβάνει τα μικρότερα ποσοστά και έρχεται σε αντίθεση με τα αποτελέσματα της κατάταξης των ειδικών επιστημόνων. Το αποτέλεσμα αυτό ωστόσο, καταδεικνύει τη μεγάλη οικολογική συνείδηση των ερωτώμενων. Ακόμη, θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι οι ερωτώμενοι, γνωρίζοντας πολύ καλά ότι η περιοχή προστατεύεται από συνθήκες και συμβάσεις (εκτενής αναφορά στις οποίες πραγματοποιήθηκε στην ενότητα 4.5 της παρούσας μελέτης), απέφυγαν την επιλογή αυτή.

Στην **ερώτηση 10** (πίνακας 10, σελ. 15 - γράφημα 10, σελ. 33), σχετικά με τις αλλαγές που μπορεί να επιφέρει η τουριστική ανάπτυξη της περιοχής, πρώτη θέση στις επιλογές των ερωτώμενων από την κλίμακα βαθμολογίας 1 για τη μικρότερη δυνατή συνέπεια και 5 για τη μεγαλύτερη, καταλαμβάνει η προώθηση της περιφερειακής ανάπτυξης με μέσο όρο 3,95, ακολουθούν τα έργα που θα ωφελήσουν τους ντόπιους με μέσο όρο 3,93, η αναβάθμιση του τοπικού πολιτισμού με 3,83, η άνοδος του επιπέδου διαβίωσης με 3,63, η αλλαγή της αξίας της γης με 3,52 και η αύξηση του οικογενειακού εισοδήματος με μέσο όρο 3,42. Οι υπόλοιπες επιλογές καταλαμβάνουν μέσους όρους κάτω της κλίμακας βαθμολόγησης 3 και συνεπώς καταλαμβάνουν χαμηλότερη θέση στις επιλογές των ερωτώμενων. Έτσι σχετικά με το αν η τουριστική ανάπτυξη αποτελέσει απειλή για τα φυτά, τα άγρια πουλιά και τα ψάρια της λίμνης ο μέσος όρος των απαντήσεων ανέρχεται στο 2,86. Η επιλογή αυτή έρχεται σε πλήρη συμφωνία με τα αποτελέσματα της ερώτησης 8, σχετικά με το αν οι τουρίστες και οι δραστηριότητές τους μπορούν να αποτελέσουν κίνδυνο για την περιοχή, η οποία σχολιάστηκε παραπάνω. Επιπλέον, οι ερωτώμενοι θεωρούν ότι η τουριστική ανάπτυξη δε θα έχει θετικές επιπτώσεις στη γυναικεία απασχόληση (μέσος όρος 2,67) και στη συγκράτηση των νέων στην περιοχή (μέσος όρος 2,67), ενώ θεωρούν ότι δε θα οδηγήσει στην εγκατάλειψη της γεωργίας (μέσος όρος 1,99). Παρόμοια είναι και τα αποτελέσματα από την κατάταξη που πραγματοποίησε ο γυναικείος πληθυσμός ως ανεξάρτητη μεταβλητή βαθμολογώντας τη δυνατότητα απασχόλησής τους με μέσο όρο μόλις 2,59 (πίνακας 10α, σελ. 48 - γράφημα 17, σελ.45). Επίσης, εξετάζοντας χωριστά ως ανεξάρτητη μεταβλητή την άποψη της ηλικιακής ομάδας μεταξύ 18 έως 30 ετών, σχετικά με το θέμα της εξάλειψης του

φαινομένου της μετανάστευσης των νέων σε περίπτωση που η περιοχή αναπτυχθεί τουριστικά, τα αποτελέσματα των απαντήσεων κατέταξαν την επιλογή αυτή στην τελευταία θέση με μέσο όρο μόνο 1,75% (πίνακας 10β, σελ. 49 - γράφημα 18, σελ.45), ενώ παράλληλα η ομάδα αυτή καταδεικνύει ως βασικό εμπόδιο για την τουριστική ανάπτυξη τη μη ελκυστικότητα της περιοχής για τους νεότερης ηλικίας επισκέπτες, αφού 83,30% επέλεξαν τις κλίμακες μεταξύ της κλίμακας «αρκετά σημαντικό» έως «εξαιρετικά σημαντικό» (πίνακας 13.3α, σελ.49). Διαπιστώνεται λοιπόν ότι αν και οι κάτοικοι θεωρούν ότι η τουριστική ανάπτυξη μπορεί να έχει θετικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη του τόπου και στην άνοδο του οικογενειακού εισοδήματος και του επιπέδου διαβίωσης, σε καμία περίπτωση δε θα έχει θετικές επιπτώσεις στη γυναικεία απασχόληση και στη συγκράτηση των νέων. Από την άλλη πλευρά δε θεωρούν ότι θα εγκαταλειφθεί η γεωργία. Όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο 5 της παρούσας εργασίας, η γεωργία είναι ο κλάδος με το μεγαλύτερο ποσοστό απασχόλησης στην περιοχή, συνεπώς οι κάτοικοι είναι συνηθισμένοι στις γεωργικές καλλιέργειες και επομένως θεωρούν απίθανο να εγκαταλείψουν τις παραδοσιακές τους δραστηριότητες, όσο και αν αναπτυχθεί ο τόπος τουριστικά.

Στην **ερώτηση 11** (πίνακες 11.1 έως 11.5, σελ. 15 έως 17 - γραφήματα 11.1 έως 11.5, σελ. 33 έως 35), σχετικά με την ικανότητα συγκεκριμένων παραγόντων να προστατεύσουν τη συγκεκριμένη περιοχή, το μεγαλύτερο ποσοστό της κλίμακας «αρκετά σημαντικό» έως και «εξαιρετικά σημαντικό» καταλαμβάνουν κατά σειρά προτεραιότητας, οι τοπικές κοινωνίες με ποσοστό 96,40%, ο φορέας διαχείρισης με ποσοστό 91,70%, οι ομάδες εθελοντών με 89,30%, ακολουθούν οι μη κυβερνητικές οργανώσεις με ποσοστό 85,70% και ως τελευταία επιλογή οι ίδιοι οι τουρίστες με ποσοστό 73,80%. Για την έρευνα ήταν αναμενόμενο ότι η πλειονότητα των ερωτώμενων θεωρεί την τοπική κοινωνία ικανότερη στην προστασία της περιοχής (γράφημα 15, σελ. 44), ίσως διότι θεωρεί ότι υπάρχει μία αμεσότητα με την περιοχή μελέτης, γνωρίζει καλύτερα τα προβλήματα και τις ιδιαιτερότητές της και συνεπώς θεωρείται πιο ικανή από τους άλλους παράγοντες στο να την προστατεύσει αποτελεσματικά. Επιπλέον, θα πρέπει να τονιστεί ότι οι ομάδες εθελοντών καταλαμβάνουν αρκετά υψηλό ποσοστό, πράγμα που καταδεικνύει και πάλι την αυξημένη οικολογική συνείδηση των κατοίκων και την αξία του προσφερόμενου από τις ομάδες αυτές έργου. Από την άλλη μεριά, επειδή η περιοχή δεν είναι ανεπτυγμένη τουριστικά και συνεπώς οι κάτοικοι δεν έχουν εμπειρία και σχηματισμένη άποψη από τουριστικές δραστηριότητες, η επιλογή «οι ίδιοι οι τουρίστες» κατατάσσεται στην

τελευταία θέση, αφού πολύ λογικά δε γνωρίζουν πόσο σημαντικό παράγοντα μπορούν να αποτελέσουν οι τουρίστες για την προστασία της.

Στην **ερώτηση 12** (πίνακες 12.1 έως 12.9, σελ. 17 έως 20 - γραφήματα 12.1 έως 12.9, σελ.36 έως 40), σχετικά με τους παράγοντες που μπορούν να συμβάλουν στην τουριστική ανάπτυξη, οι απαντήσεις κυμάνθηκαν κατά αύξουσα σειρά προτεραιότητας μεταξύ των επιλογών «αρκετά σημαντικό» έως «εξαιρετικά σημαντικό», ως εξής: Πρώτη σε προτίμηση έρχεται «η προώθηση κατάλληλης διαφημιστικής "εικόνας" της περιοχής», με ποσοστό 97,60%, δεύτερη «η ύπαρξη κρατικής τουριστικής πολιτικής για την περιοχή», με ποσοστό 95,20% και τρίτη «η διενέργεια μίας έρευνας τουριστικής αγοράς», με ποσοστό 91,70%. Την τέταρτη θέση στις προτιμήσεις των ερωτώμενων καταλαμβάνει «η παράλληλη ανάπτυξη οικότουρισμού και θαλάσσιου τουρισμού» με ποσοστό 90,50%, ενώ στην πέμπτη θέση ισοψηφούν «οι ομάδες εθελοντών», «οι επενδύσεις από ντόπιους κατοίκους σε τουριστικές υποδομές», «η μελέτη επιτυχημένων παραδειγμάτων από άλλες τουριστικές περιοχές» και «η ισορροπία μεταξύ της τουριστικής ανάπτυξης και τοπικής κοινωνίας και οικονομίας» με ποσοστό 89,30%. Τις τελευταίες θέσεις καταλαμβάνουν «η δραστηριοποίηση φορέων, οργανισμών και επαγγελματικών ομάδων σχετικών με τον τουρισμό» με ποσοστό 86,90% και «η γνώση του προηγούμενου επιπέδου εμπειρίας των τουριστών» με ποσοστό 65,50%. Σχολιάζοντας τα αποτελέσματα των απαντήσεων που δόθηκαν, θα λέγαμε ότι υπάρχει συνάφεια με τις απαντήσεις που δόθηκαν στην ερώτηση 2 σχετικά με την αναγκαιότητα ύπαρξης κατάλληλης κρατικής τουριστικής πολιτικής και προβολής της «εικόνας» της περιοχής. Από την άλλη μεριά, συγκρίνοντας με τις απαντήσεις που δόθηκαν στην ερώτηση 11, σχετικά με την ικανότητα του φορέα διαχείρισης για προστασία της περιοχής, διαπιστώθηκε ότι αν και κατατάχθηκε στη δεύτερη θέση, με ποσοστό 91,70% και οι μη κυβερνητικές οργανώσεις στην τέταρτη με ποσοστό 85,70%, οι φορείς, οργανισμοί και επαγγελματικές ομάδες σχετικές με τον τουρισμό σε αυτή την ερώτηση καταλαμβάνουν την προτελευταία θέση, επιβεβαιώνοντας την αρχική μας υπόθεση ότι υπάρχει κάποια επιφύλαξη των κατοίκων σχετικά με το ρόλο των ανωτέρω οργανώσεων και ομάδων, ως συνέπεια της έλλειψης συλλογικότητας και της αντίστοιχης συλλογικής τους δράσης (γράφημα 16, σελ. 44).

Στην **ερώτηση 13** (πίνακες 13.1 έως 13.5, σελ. 20 έως 21 - γραφήματα 13.1 έως 13.5, σελ.40 έως 42), σχετικά με τα εμπόδια για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής, επιλέχθηκε πρώτη από τους ερωτώμενους, μεταξύ των κλιμάκων «αρκετά

σημαντικό» έως «εξαιρετικά σημαντικό», «η μη ελκυστικότητα της περιοχής στους νεότερης ηλικίας επισκέπτες» με συνολικό ποσοστό 83,40%, ενώ ακολουθεί με πολύ μικρή διαφορά η επιλογή «έλλειψη παροχής ξενοδοχειακών και μη ξενοδοχειακών υπηρεσιών» με ποσοστό 82,20%. Βέβαια, αν λάβουμε υπόψη μας μόνο τα ποσοστά της επιλογής «εξαιρετικά σημαντικό», η παραπάνω επιλογή καταλαμβάνει την απόλυτη πλειοψηφία, γεγονός που έρχεται σε πλήρη συμφωνία με τα αποτελέσματα της ερώτησης 2. Στη συνέχεια ακολουθούν οι επιλογές «η απόσταση της περιοχής από τα μεγάλα αστικά κέντρα» με ποσοστό 65,50%, μεταξύ των κλιμάκων «αρκετά σημαντικό» έως «εξαιρετικά σημαντικό» και τελευταίες κατατάσσονται «η μη συνεργασία στον τουριστικό τομέα Ελλάδας - Βουλγαρίας» με ποσοστό 60,70% και «η μη λειτουργία τελωνείου Νυμφαίας» με ποσοστό 57,10%.

Στην **ερώτηση 14** (πίνακας 14, σελ. 22 - γράφημα 14, σελ.43), σχετικά με την κατάταξη των δραστηριοτήτων που θα προσέλκυαν περισσότερο το ενδιαφέρον των τουριστών, διαπιστώθηκε ότι:

- **Ως πρώτη προτίμηση** επιλέχθηκαν με απόλυτη πλειοψηφία, ήτοι ποσοστό 28,60%, από τους ερωτώμενους οι αγροτουριστικές δραστηριότητες, ακολουθούν οι περιηγητικές διαδρομές με ποσοστό 23,80%, η παρατήρηση πουλιών με ποσοστό 22,60%, οι πολιτιστικές δραστηριότητες με 10,70% και στην τελευταία θέση κατατάσσονται οι ξεναγήσεις με ποσοστό 9,50%.
- **Ως δεύτερη προτίμηση** η πλειοψηφία των ερωτώμενων κατατάσσει στην κορυφή τις περιηγητικές διαδρομές με ποσοστό 31,00%, ακολουθεί η παρατήρηση των πουλιών με ποσοστό 22,60%, τρίτη σε σειρά κατάταξης έρχεται η επιλογή «ξεναγήσεις» με ποσοστό 20,20%, και στην τελευταία θέση ισοψηφούν οι αγροτουριστικές και πολιτιστικές δραστηριότητες με ποσοστό 13,10%.
- Τέλος, **ως τρίτη προτίμηση** επιλέχθηκαν οι ξεναγήσεις με ποσοστό 23,80%. Ακολουθούν με ισοψηφία οι περιηγητικές διαδρομές και η παρατήρηση πουλιών με 22,60%, στην τρίτη θέση κατατάσσονται οι αγροτουριστικές δραστηριότητες με ποσοστό 19% και στην τελευταία θέση κατατάσσονται οι πολιτιστικές δραστηριότητες με ποσοστό 7,10%.

Σχολιάζοντας τα παραπάνω αποτελέσματα, θα λέγαμε ότι, αν και οι αγροτουριστικές δραστηριότητες ως πρώτη προτίμηση συγκέντρωσαν την απόλυτη πλειοψηφία, ήτοι ποσοστό 28,60% (το οποίο δικαιολογείται καθώς, όπως

προαναφέρθηκε, οι αγροτικές δραστηριότητες αποτελούν την κύρια παραγωγική δραστηριότητα της περιοχής μελέτης), στα συνολικά αποτελέσματα καταλαμβάνουν τελικά την τρίτη θέση. Όπως καθαρά συμπεραίνεται από το γράφημα 14, την πρώτη θέση καταλαμβάνουν οι περιηγητικές διαδρομές και ακολουθεί με μικρή διαφορά η παρατήρηση των πουλιών. Τα μικρότερα συνολικά ποσοστά έλαβαν οι ξεναγήσεις και οι πολιτιστικές δραστηριότητες, οι οποίες κατέλαβαν την τελευταία θέση μεταξύ των συνολικών προτιμήσεων των ερωτώμενων.

Τέλος, στην **ερώτηση 15**, η οποία αποτελεί μία ανοιχτή μη δομημένη ερώτηση παρέχεται η δυνατότητα στους ερωτώμενους να αναπτύξουν την απάντησή τους με όποιο τρόπο επιθυμούν (Βιτουλαδίτη, 2000), προσφέροντας με τον τρόπο αυτό επιπρόσθετα στοιχεία τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν, είτε για την υποβολή προτάσεων σχετικών με την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής, είτε ως πηγές οι οποίες μπορούν να αποτελέσουν την αφετηρία και βάση για τη διεξαγωγή μίας εκτενέστερης έρευνας στο μέλλον. Τα στοιχεία που συλλέχθηκαν από τη συγκεκριμένη έρευνα παρατίθενται αναλυτικά στο παράρτημα της παρούσας μελέτης (πίνακας 15, σελ. 23).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

7.1 Γενικά συμπεράσματα

Τα συνολικά αποτελέσματα της έρευνας, καταδεικνύουν ότι ο τουρισμός δεν έχει αναπτυχθεί ακόμα στην περιοχή μελέτης ή έχει αναπτυχθεί σε πολύ περιορισμένο βαθμό. Η περιοχή ανήκει στις αναξιοποίητες ζώνες και το τουριστικό προϊόν βρίσκεται στο αρχικό στάδιο της εισαγωγής του με αποτέλεσμα να επισημαίνεται από την πλειοψηφία των ερωτηθέντων η ανάγκη συστηματικής προβολής και προώθησης της περιοχής. Επιπλέον, διαπιστώθηκε ότι μολονότι η περιοχή διαθέτει πλούσιο απόθεμα φυσικών πόρων ιδιαίτερα κατάλληλο για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, δεν υπάρχουν καταλύματα, ούτε βασικές υποδομές πλην των βασικών οδών προσπέλασης, δεν υφίστανται ουσιαστικές τουριστικές επενδύσεις, ενώ η ανύπαρκτη διαφημιστική «εικόνα» την καθιστά τελείως άγνωστη στην τουριστική αγορά. Επιπρόσθετα διαπιστώθηκε ότι, αν και το οικοσύστημα δεν απειλείται από τις τουριστικές δραστηριότητες (καθόσον είναι περιορισμένες), διάφορες παράνομες ανθρώπινες δραστηριότητες προκαλούν σοβαρά προβλήματα, τα οποία υποβαθμίζουν το φυσικό περιβάλλον και κυρίως τη λίμνη Ισμαρίδα. Όλα τα παραπάνω καθυστερούν την τουριστική ανάπτυξη, θέτουν σε κίνδυνο την τουριστική ελκυστικότητά της, ενώ παράλληλα δυσχεραίνουν τις συνθήκες διαβίωσης του ντόπιου πληθυσμού με επακόλουθο πολλές φορές την εγκατάλειψη. Την κατάσταση αυτή συντηρούν η έλλειψη ολοκληρωμένης τουριστικής πολιτικής και σχεδιασμού, αλλά και η γενικότερη ανυπαρξία εθνικής αναπτυξιακής πολιτικής.

Από την άλλη μεριά διαπιστώθηκε ότι η περιοχή διαθέτει το απαραίτητο φυσικό δυναμικό για να μετατραπεί σε προορισμό ήπιας τουριστικής ανάπτυξης. Δεν έχει ακόμα προσελκύσει μαζικό τουρισμό, είναι προστατευόμενη, σχετικά εύκολα προσβάσιμη μέσω του τοπικού οδικού δικτύου και διαθέτει εξαιρετικούς πόρους και φυσική ομορφιά, στοιχεία τα οποία μπορούν να αποτελέσουν κίνητρο για την προσέλκυση ειδικού κοινού. Ιδιαίτερα θετική υπήρξε η στάση των κατοίκων για την ανάπτυξη οικοτουρισμού στην περιοχή χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αποκλείονται άλλες μορφές τουρισμού. Επιπρόσθετα, διαπιστώθηκε πρόθεση για την ανάπτυξη οικοτουριστικών δραστηριοτήτων (περιήγηση, παρατήρηση πουλιών κ.ά.), χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η τουριστική ανάπτυξη της περιοχής μπορεί να βασιστεί αποκλειστικά και μόνο σε μία δραστηριότητα π.χ. στην παρατήρηση πουλιών, καθώς

το στοιχείο αυτό από μόνο του δεν αρκεί για να προσελκύσει επισκέπτες, ούτε και για να τους πείσει να παραμείνουν στην περιοχή.

Ωστόσο, αξίζει να επισημανθεί ότι η οικολογική σπουδαιότητα της περιοχής γίνεται άμεσα αντιληπτή από τους κατοίκους και από τους φορείς του τόπου, και όλοι συνηγορούν υπέρ της αναγκαιότητας για την αποτελεσματική προστασία της. Η αποκάλυψη αυτή αποτελεί εξαιρετικά θετικό στοιχείο, αφού η εξασφάλιση της αποτελεσματικής προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος, η αυξημένη οικολογική συνείδηση και η συναίνεση όλων των εμπλεκόμενων, αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις για τη μετατροπή του τόπου σε προορισμό ήπιας τουριστικής ανάπτυξης.

Τέλος, σύμφωνα πάντα με τα αποτελέσματα της έρευνας, η περιοχή με τα σημερινά τουλάχιστον δεδομένα διαθέτει πολύ περιορισμένες δυνατότητες για να αποτελέσει αυτόνομο πόλο έλξης, συνεπώς το ζητούμενο είναι η δημιουργία και αξιοποίηση ενός «πακέτου» - «πλέγματος» πόλων έλξης ήπιου τουρισμού, το οποίο να δίνει έμφαση στη διαφοροποίηση της εμπειρίας που παρέχεται στους επισκέπτες και στη μέγιστη αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της περιοχής, επιδιώκοντας την προσέλκυση αλλά και την παραμονή των επισκεπτών, ώστε να μεγιστοποιούνται τα οφέλη για την τοπική κοινωνία.

7.2 Προτάσεις για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής

Η επιλογή του οικοτουρισμού ως ειδικής μορφής τουρισμού, αποτελεί πλεονέκτημα για την περιοχή μελέτης. Όπως ήδη αναφέρθηκε, η περιοχή διαθέτει το φυσικό δυναμικό για την ανάπτυξη οικοτουριστικών δράσεων και για την προσέλκυση επισκεπτών ειδικού ενδιαφέροντος, με την προϋπόθεση βέβαια πάντα της έμπρακτης εφαρμογής των μέτρων προστασίας και διαχείρισης, όπως αυτά ισχύουν σήμερα. Επιπλέον, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, αρκετά υψηλό ήταν το ποσοστό αυτών που υποστήριζαν την παράλληλη ανάπτυξη του οικοτουρισμού και του θαλάσσιου τουρισμού, πρόταση η οποία φαίνεται λογική, καθώς σε πολύ κοντινή απόσταση βρίσκεται η Αίγιρος και η Μαρώνεια (όμοροι Δήμοι), οι οποίοι διαθέτουν αρκετά οργανωμένες παραλίες με καλή ποιότητα υδάτων και αρκετές τουριστικές υποδομές, οι οποίες από κοινού εξυπηρετούν έναν τύπο θαλάσσιου - παραθεριστικού τουρισμού και ήδη δέχονται αξιόλογο αριθμό επισκεπτών κατά τους θερινούς μήνες. Επιπλέον, η περιοχή της Μαρώνειας (όπως

ήδη αναφέρθηκε στην ενότητα 4.11), είναι ήδη γνωστή ως αξιοθέατο και συνεπώς μπορεί να λειτουργήσει ως καθιερωμένος πόλος έλξης για την περιοχή μελέτης.

Το πρότυπο λοιπόν του εναλλακτικού τουρισμού μπορεί να λειτουργήσει συμπληρωματικά με το ήδη κυρίαρχο πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης της ευρύτερης περιοχής και να ξεκινήσει μία διαδικασία τουριστικής ανάπτυξης, η οποία να ξεφεύγει από το ξεπερασμένο πλέον δίπτυχο ήλιος - θάλασσα. Η επιλογή της διατήρησης του κυρίαρχου προτύπου ανάπτυξης είναι πρόδηλα η μόνη ρεαλιστική και ασφαλής επιλογή⁶³, διότι παρέχεται η δυνατότητα περαιτέρω αξιοποίησης και εμπλουτισμού του ήδη υπάρχοντος τουριστικού προϊόντος στη βάση της ήδη υφιστάμενης υποδομής. Η πρόταση αυτή ενισχύεται ακόμα περισσότερο όχι μόνο λόγω της έλλειψης οργανωμένων υποδομών στην περιοχή μελέτης, αλλά και από το γεγονός ότι οι «ήπιες» ή «εναλλακτικές» μορφές τουρισμού σε καμία περίπτωση δεν μπορούν ακόμη να ανταγωνιστούν ή να υποκαταστήσουν το μαζικό - παραθεριστικό τουρισμό σε ό,τι αφορά μεγέθη των τουριστικών ροών και τα οικονομικά οφέλη που μπορούν να προκύψουν. Ωστόσο, καθώς οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού γνωρίζουν ιδιαίτερη άνθηση σε παγκόσμιο επίπεδο, μπορούν να αποτελέσουν μέσο για τον εμπλουτισμό και την επιμήκυνση της χρονικής διάρκειας του τουριστικού προϊόντος στην ευρύτερη περιοχή, διασφαλίζοντας την τουριστική ανάπτυξη κατά βιώσιμο τρόπο (Ε.Ο.Τ., Α΄Φάση, 2002). Επιπλέον δε θα επέλθουν σημαντικές μεταβολές ή επιπτώσεις στον τόπο, δε χρειάζεται να αντικατασταθούν οι παραδοσιακές ασχολίες των κατοίκων, διατηρείται η ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη, δεν απαιτούνται άμεσα μεγάλες επενδύσεις, ενώ παράλληλα εξασφαλίζεται η αξιοποίηση και η προστασία του υγρότοπου και συνεπώς η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη.

Οι τουριστικοί πόροι λοιπόν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη διαμόρφωση τουριστικών δραστηριοτήτων που θα είναι διαφορετικές ή και συμπληρωματικές του «αρχικού» τουριστικού προϊόντος (προτύπου). Ο εμπλουτισμός του πυρήνα του κυρίαρχου προτύπου ανάπτυξης της ευρύτερης περιοχής με παράπλευρα εναλλακτικά προϊόντα (περιηγητικές διαδρομές, παρατήρηση πουλιών, θεματικές διαδρομές - επισκέψεις, αρχαιολογικός τουρισμός, πολιτιστικός τουρισμός, εκδηλώσεις κ.ά.), θα οδηγήσει στη διαμόρφωση ενός

⁶³ «η είσοδος ενός νέου προϊόντος στην αγορά είναι ριψοκίνδυνη και πολύπλοκη», ενώ σε κάθε κλίμακα και οικονομικό τομέα «τα νέα προϊόντα εμφανίζουν υπερβολικά μεγάλο ποσοστό αποτυχίας» (Tang - Collar, 1992, σελ. 22).

συνολικού επαυξημένου τουριστικού προϊόντος, το οποίο θα προσφέρει, πέραν του ήλιου και της θάλασσας, ένα πλέγμα από άλλες φυσικές ομορφιές και υπηρεσίες που θα ικανοποιούν, θα ψυχαγωγούν, και θα «γεμίζουν» ταυτόχρονα τις διακοπές των ανθρώπων που επιλέγουν να επισκεφθούν τη συγκεκριμένη περιοχή. Υπάρχει βέβαια πάντα ο κίνδυνος η οργανωμένη εποχική μετακίνηση επισκεπτών που παρατηρείται στην περιοχή (Μάιος - Οκτώβριος), να δημιουργήσει ανεξέλεγκτη τροχιά ανάπτυξης και να εξελιχθεί με τρόπο αυθαίρετο και άναρχο, επιφέροντας σοβαρά περιβαλλοντικά και κοινωνικοπολιτικά προβλήματα, προβλήματα όμως τα οποία μπορούν να προληφθούν με τη χάραξη μίας ολοκληρωμένης τουριστικής πολιτικής και σχεδιασμού για την ευρύτερη περιοχή και τη λήψη κατάλληλων μέτρων τα οποία να διασφαλίσουν το δρόμο προς την αειφορία.

Επιπλέον, πέραν της δυνατότητας ανάπτυξης οικοτουριστικών δραστηριοτήτων στην περιοχή μελέτης, δε θα πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι στην περιοχή ήδη αναπτύσσονται δραστηριότητες σχολικού τουρισμού μέσω του Κ.Π.Ε. που λειτουργεί στην περιοχή Ιμέρου. Προτείνεται λοιπόν η εξασφάλιση τουλάχιστον μίας διανυκτέρευσης των σχολικών ομάδων, προκειμένου να επωφελούνται από αυτό οι ντόπιες επιχειρήσεις και τα καταστήματα, ενώ οι δραστηριότητες αυτές μπορούν να διευρυνθούν ακόμα περισσότερο μέσω της προώθησης ερευνητικών προγραμμάτων (τουρισμός με σκοπό την έρευνα), προκειμένου να προσελκυσθούν και φοιτητές Πανεπιστημιακών ιδρυμάτων του εσωτερικού αλλά και του εξωτερικού (π.χ. με σκοπό την εκπόνηση μελετών πάνω σε θέματα που αφορούν στο τοπικό φυσικό περιβάλλον).

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί, ότι αν και η έρευνα κατέδειξε τις παραπάνω μορφές τουρισμού ως επικρατέστερες (σύμφωνα με τις δυνατότητες του τόπου αλλά και τις προτιμήσεις των ερωτηθέντων), δε θα πρέπει να παραβλέπεται η ύπαρξη και άλλων πόλων έλξης (ενότητα 4.11), καθώς παρέχουν τη δυνατότητα ανάπτυξης και άλλων μορφών τουρισμού π.χ. του αρχαιολογικού τουρισμού, καθώς στην περιοχή βρίσκεται η αρχαία Στρώμη, το αρχαίο θέατρο και σπήλαιο της Μαρώνειας κτλ., του πολιτιστικού τουρισμού, τον οποίο μπορούν να στηρίξουν οι λαογραφικές παραδόσεις της περιοχής, οι εκδηλώσεις, τα πανηγύρια κτλ. ή και του αγροτουρισμού, ο οποίος θα προωθούσε τις τοπικές παραδοσιακές δραστηριότητες, τα τοπικά προϊόντα κτλ.

Δε θα πρέπει βέβαια να ξεχνάμε ότι με την πρωτογενή έρευνα αποκαλύφθηκαν αρκετά σοβαρά προβλήματα και ανασταλτικοί παράγοντες που

καθυστερούν την άμεση τουριστική ανάπτυξη του τόπου. Παρ' όλα αυτά στηριζόμενοι στις δηλώσεις πολιτικών που κατά καιρούς έχουν επισκεφθεί την περιοχή, διαπιστώνουμε ότι η πολιτική ηγεσία κατανοεί την κατάσταση αυτή και ολοένα και περισσότερο επισημαίνει την αναγκαιότητα ανάπτυξης μίας ολοκληρωμένης τουριστικής πολιτικής και σχεδιασμού, ως αναπόσπαστου τμήματος της γενικότερης εθνικής αναπτυξιακής πολιτικής, «*προκειμένου να μην μένει στο περιθώριο καμία γωνιά της πατρίδας μας*» (www.news.traveling.gr).

Κάτω από αυτή την προοπτική και επανερχόμενοι στο θέμα μας, θα λέγαμε ότι η τουριστική ανάπτυξη για την περιοχή μελέτης θα πρέπει να κινηθεί πάνω σε αυτό το πλαίσιο και σύμφωνα πάντα με τις αρχές τις αειφορίας. Επιπλέον, θα πρέπει να εστιάσει το ενδιαφέρον της στις ποσοτικές ελλείψεις στην τουριστική προσφορά, στον εμπλουτισμό του παρεχόμενου προϊόντος, στις ολοκληρωμένες παρεμβάσεις σε έργα υποδομής και ανωδομής με απόλυτο σεβασμό στο περιβάλλον, στη διασύνδεση και συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων φορέων, αλλά και στη συντονισμένη ανάδειξη και προβολή των φυσικών και πολιτιστικών πόρων. Ως ενδεικτικές προτάσεις που κινούνται πάνω ακριβώς σε αυτό το θεωρητικό υπόβαθρο, εκτός των άλλων, αναφέρουμε:

- Τη φυσική διαμόρφωση της περιοχής με κατάλληλη κρατική μέριμνα για τη δημιουργία των αναγκαίων υποδομών, καθώς αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις για τον επηρεασμό της ζήτησης (καταλύματα καλαισθητα και συμβατά με το περιβάλλον, διαμόρφωση δικτύου μονοπατιών, δημιουργία χώρων αναψυχής, χώρων παρατήρησης ορνιθοπανίδας κτλ.).
- Την ορθολογική διαχείριση και προστασία των φυσικών πόρων μέσα από την υιοθέτηση ειδικών σχεδίων διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης, σύμφωνα πάντα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής (ελεγχόμενη άρδευση, χαρακτηρισμός περιοχών ιδιαίτερης σημασίας, καταφυγίων θηραμάτων, λήψη μέτρων αυθαίρετων κατασκευών, ανάπτυξη σύμφωνα με τη φέρουσα ικανότητα της περιοχής, σύνταξη χωροταξικών σχεδίων κτλ.)
- Τη συστηματική προβολή και ανάδειξη της περιοχής αλλά και την ανάπτυξη στρατηγικών μάρκετινγκ από μία εξειδικευμένη ομάδα συμβούλων επικοινωνίας. Προτείνεται μάλιστα μία ολοκληρωμένη εκστρατεία ανάδειξης και προβολής της ευρύτερης περιοχής ως ενιαίου τουριστικού προορισμού, προκειμένου να προβληθεί η ποικιλία των πόλων έλξης, οι οποίοι θα

αποτελέσουν τη βάση για τη δημιουργία ενός σαφούς προφίλ για το τουριστικό κοινό. Έτσι θα προβληθεί η μοναδικότητα της περιοχής, ο προορισμός θα διαφοροποιηθεί και θα αποκτήσει συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι άλλων ανταγωνιστικών τουριστικών προορισμών.

- Την παροχή κινήτρων εκ μέρους της πολιτείας για την προσέλκυση επενδυτών (ντόπιων κατά πρότίμηση ενισχύοντας την τοπικότητα), προκειμένου να δημιουργηθούν οι απαραίτητες υποδομές και εγκαταστάσεις, οι οποίες θα υποστηρίζουν τις ειδικές μορφές τουρισμού. Προς αυτή την κατεύθυνση οι Δήμοι θα μπορούσαν να μελετήσουν την πλειοδοσία ή υπενοικίαση ελεύθερων χώρων για τέτοιου είδους δραστηριότητες, πέραν των προγραμμάτων χρηματοδότησης για την περιοχή.
- Την εκπαίδευση, επιμόρφωση και επαγγελματική κατάρτιση του τοπικού πληθυσμού με ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα, σεμινάρια, ημερίδες, ώστε να επιτευχθεί η ενδυνάμωση της τουριστικής συνείδησης και η ανάπτυξη των δεξιοτήτων του ντόπιου πληθυσμού σε επαγγέλματα συναφή με τον εναλλακτικό τουρισμό.
- Τη συνεχή σε βάθος έρευνα της τουριστικής αγοράς, προκειμένου να διερευνηθούν και να κατανοηθούν οι ανάγκες, οι προτιμήσεις και οι τάσεις που παρουσιάζουν οι τουρίστες - επισκέπτες στην περιοχή. Η συνεχής έρευνα θεωρείται απαραίτητη για την επιτυχή κατάσχεση σχεδίων μάρκετινγκ, ενώ παράλληλα αποφεύγεται το λεγόμενο πρόβλημα που ορίζεται ως «μυωπία του μάρκετινγκ». Η περίπτωση δηλαδή, κατά την οποία ένας προορισμός προσφέροντας ένα τουριστικό προϊόν χωρίς να λαμβάνει υπόψη του τις πραγματικές ανάγκες των εν δυνάμει επισκεπτών - καταναλωτών κινδυνεύει να θέσει στην αγορά ένα εξαιρετικό, κατά τα άλλα προϊόν, το οποίο όμως ενδεχομένως κανείς να μην επιθυμεί και κατά συνέπεια κανείς να μην αγοράζει (Χρήστου, 2003).

Ολοκληρώνοντας θα λέγαμε ότι σύμφωνα με στοιχεία του ΣΕΤΕ (2005), 90% των εθνικών σχεδίων τουριστικής ανάπτυξης είτε εφαρμόζονται ελάχιστα, είτε δεν εφαρμόζονται καθόλου. Ο κύριος λόγος είναι ότι το εκάστοτε αρμόδιο Υπουργείο για τον τουρισμό δεν επηρεάζει σχεδόν ποτέ περισσότερο από το 20% των παραγόντων που διαμορφώνουν την ανταγωνιστικότητα της τουριστικής οικονομίας. Το υπόλοιπο 80% επηρεάζεται από άλλα Υπουργεία και Οργανισμούς του ευρύτερου δημοσίου

τομέα που χαρακτηρίζονται ως «μη τουριστικοί» (και μερικές φορές αντιτουριστικοί). Το ζητούμενο λοιπόν από την εκάστοτε Κυβέρνηση είναι να κατανοήσει πραγματικά τους μηχανισμούς ανταγωνιστικότητας και να επέμβει σε κάθε επίπεδο μέσω του συνδυασμού της τεχνολογίας του μάρκετινγκ και της τεχνολογίας της ανταγωνιστικότητας. Επιπλέον οφείλει να προσεγγίσει τον τουρισμό όχι με αποσπασματικές παρεμβάσεις αλλά στο σύνολό του, σαν μέσο γενικότερης οικονομικής και αναπτυξιακής πολιτικής.

Τέλος, θα λέγαμε ότι τα τελευταία χρόνια η Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης καταβάλλει αρκετές προσπάθειες για την ανάπτυξη της περιοχής, μέσω της διοργάνωσης ημερίδων, παρουσίασης ειδικών μελετών και εφαρμογής πιλοτικών προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Γ' Κοινοτικό πλαίσιο στήριξης, Leader κ.ά.) προκειμένου να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητά της. Παρ' όλα αυτά όμως θα λέγαμε ότι απαιτείται πιο συντονισμένη δράση και συνεργασία όλων των αρμόδιων φορέων και του τοπικού πληθυσμού, προκειμένου να υπάρξει πραγματική βελτίωση και οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, η οποία αφενός μεν θα αυξήσει τα εισοδήματα και θα καλυτερεύσει τις συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων (βραχυπρόθεσμοι στόχοι), αφετέρου δε θα στηρίξει τη γενικότερη προοπτική ανάπτυξης του τόπου, μέσα από μια διαδικασία συσσώρευσης κεφαλαίων, γνώσεων, δεξιοτήτων και προετοιμασίας εναλλακτικών λύσεων για το μέλλον (μακροπρόθεσμοι στόχοι). Η αρχή μπορούμε να πούμε ότι έγινε... Μένει να υπάρξει και συνέχεια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Αγοραστάκης, Γ., (2006) Για ένα βιώσιμο τουρισμό (pp 11-18), στο Κ. Ζοπουνίδης, Γ. Σίσκος (Eds), *Τουριστικό μανάτζμεντ*, Αθήνα, Κλειδάριθμος

Ανδριώτης Κ., (2003) *Ποσοτική έρευνα και ανάλυση δεδομένων με τη χρήση του SPSS 11.5*, Αθήνα, εκδόσεις Κλειδάριθμος

Ανδριώτης Κ., (2004) *Εναλλακτικός Τουρισμός – Μία δίοδος προς την αειφορία* ΤΕΙ Κρήτης

Αποστολόπουλος Κ. Δ., Θεοδοροπούλου Ε., Τσακατούρα Α. Γ., (2001) *Διδακτικό σύγγραμμα 2^{ου} Κύκλου Επιχειρήσεων Αγροτουρισμού και αγροβιοτεχνίας, «Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού Υπαίθρου»*, 2^η έκδοση, Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια, Τομέα «Γεωπονίας, Τροφίμων και Περιβάλλοντος»

Βαρβαρέσος Σ., (2000α) *Τουρισμός. Οικονομικές προσεγγίσεις*, 2^η έκδοση, Αθήνα, εκδόσεις Προπομπός

Βαρβαρέσος Σ., (2000β) *Τουρισμός. Έννοιες, μεγέθη, δομές. Η ελληνική πραγματικότητα*, Αθήνα, εκδόσεις Προπομπός

Βαρβαρέσος Σ., Σωτηριάδης Μ., (2002), Καταναλωτική συμπεριφορά, τουριστών: Αναγκαιότητα ολοκληρωμένων προσεγγίσεων, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 108-109 Α'-Β'*

Βελισσαρίου Ε. (2000) *Μανάτζμεντ Ειδικών και Εναλλακτικών μορφών Τουρισμού*, Πάτρα: ΕΑΠ

Βιτουλαδίτη Ου., (2000) *Εγχειρίδιο Μελέτης του Βιβλίου Marketing in Travel and Tourism*, Πάτρα: ΕΑΠ

Γεράκης Α. Π. (1990) (συντονιστής εκδόσεως), *Προστασία και διαχείριση των Ελληνικών νηροτόπων*, Πρακτικά Συνάντησης Εργασίας Θεσσαλονίκης 16-21 Απριλίου 1989, Θεσσαλονίκη, εκδότες WWF, Εγ. Οικολ. Τμήμα Γεωπονίας Α.Π.Θ. IUCN, σελ. 606

Γεράκης Π. - Κουτράκης Ε., (1996) (συντονιστές έκδοσης), *Ελληνικοί Υγρότοποι*, Αθήνα: Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος

Γεράκης Π., Τσιούρης Σ., (1991) *Υγρότοποι της Ελλάδος: αξίες, αλλοιώσεις, προστασία, Α.Π.Θ: WWF, IUCN*

Γεράκης Π., Τσιούρης Σ., Τσιαούση Β, (2007) (συντονιστές έκδοσης), *Υδατικό καθεστώς και βιωτή νηροτόπων-Προτεινόμενη ελάχιστη στάθμη λιμνών και παροχή*

ποταμών Μακεδονίας και Θράκης. Θέρμη, εκδόσεις Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας - Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων - Υγροτόπων

Gartner W. C., (2001) *Τουριστική Ανάπτυξη – Αρχές, Διαδικασίες και Πολιτικές*, μετάφραση από τα Αγγλικά Αν. Αποστολοπούλου, επιμέλεια Δρ. Γ. Μ. Κορρές, Σ. Δρακόπουλος, Αθήνα: Ελλην, το πρωτότυπο εκδόθηκε: 1995

Giddens A., (1993) *Εισαγωγή στην κοινωνιολογία*, (επιμέλεια Κονιαβίτης Θ.), Γ' έκδοση, Αθήνα: Οδυσσέας

Giddens A., (2002) *Κοινωνιολογία*, Αθήνα: Gutenberg

Δ' Σώμα Στρατού, (2004) *Υγρότοποι της Θράκης*

Doswell. R. (2002) *Τουρισμός – Ο ρόλος του αποτελεσματικού μάντζεμτ*, μετάφραση από τα Αγγλικά Ελ. Αντόνογλου, επιμέλεια Μ. Ματσαγγάνης, Αθήνα: Κριτική, το πρωτότυπο εκδόθηκε: 1996

Δρακοπούλου Αθ., (2005) *Προοπτικές ανάπτυξης και διαχείρισης του οικοτουρισμού και ήπιου τουρισμού στην περιοχή της λίμνη Ισμαρίδα*, Αθήνα: WWF Ελλάς

Επιθεώρηση Τ.Α., (2007) *Περιορισμένος ο ρόλος της Τ.Α. στις φυσικές καταστροφές*, τεύχος 117, σελ. 31-32

Ελευθεριάδης Ν. (1989) *Η Αισθητική αξιολόγηση του τοπίου των παραλιακών πευκοδασών με βάση την ανάλυση των προτιμήσεων*, Εργασία που υποβλήθηκε για Διδακτορική διατριβή στη Σχολή Γεωτεχνικών Επιστημών Τμήμα Γεωπονίας του Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη

ΕΛΚΕΠΑ (Καβάλας), (1989) *Προστατευόμενοι υγροβιότοποι Νομού Ροδόπης και Ιχθυοπαραγωγή*, Κομοτηνή

ΕΛΚΕΠΑ (Καβάλας), (1989) *Καταγραφή των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων και των επιπτώσεών τους στον υγρότοπο της λίμνης Μητρικού και των λιμνοθαλασσών της Μέσης*

Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού – ΕΟΤ, (2003) *Μελέτη Τουριστικής Ανάπτυξης Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας - Θράκης*

Ευθυμιάτου - Πουλάκου Αν., (2000) *Τουρισμός και Περιβάλλον, Νόμος και Φύση*, τόμος 7, Τεύχος 1-2

Ζαχαράτος Γ., (1999) *Οικονομική του τουρισμού και οργάνωση των τουριστικών ταξιδιών*, Πάτρα, ΕΑΠ

Ηγουμενάκης Ν., (1997) *Τουριστική Οικονομία*, Αθήνα, εκδόσεις Interbooks

Ηγουμενάκης Ν., (2000α) *Τουρισμός & Ανάπτυξη*, Αθήνα, εκδόσεις Interbooks

Ηγουμενάκης Ν., (2000β) *Προϋποθέσεις για τη χάραξη και εφαρμογή μιας ρεαλιστικής πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης*, Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογικής Εκπαίδευσης

Καζαντζίδης Σ., Αναγνωστοπούλου Μ., Γεράκης Π. Α., (1995) *Προβλήματα 35 ελληνικών υγροτόπων και ενέργειες για την αντιμετώπισή τους: Πρόγραμμα Παρακολούθησης Υγροτόπων 1992-1994*, Θέρμη: Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων – Υγροτόπων (ΕΚΒΥ)

Καζαντζίδης Σ., Ναζαρίδης Θ., (1999) *Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Νανόχηνα – Πρόγραμμα Life II «Προστασία της λαγύνας και της νανόχηνας στην Ελλάδα*, Συμβόλαιο αριθμός Β4-320/96/499: WWF, Ελληνική Орnιθολογική Εταιρεία, Εταιρεία Προστασία Πρεσπών, σελ. 36

Καλόκαρδου Ρ., (1995) *Δομημένο περιβάλλον και τουρισμός: μια δύσκολη σχέση*, Σύγχρονα Θέματα, τ. 55, Απρίλιος-Ιούνιος

Καρακούσης Δ. (2002) *ΡΟΔΟΠΗ: Τουριστικός – Ιστορικός – Αρχαιολογικός Οδηγός*, Αλεξανδρούπολη: Καρακούσης

Κιακίδης Θ. (1960) *ΘΡΑΚΙΚΑ: Ιστορία Σαμμακοβίου και των πέριξ Ελλ. Κοινοτήτων Ανατολικής Θράκης*, (επιμέλεια Ασημομύτη Β.), τόμος 32, Αθήνα: Γραφεία Θρακικού Κέντρου

Κοβάνη Ε., (2002) *Λιμνών αποξηράνσεις – μελέτη αειφορίας και πολιτιστικής ιστορίας*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Κοκκώσης Χ. - Τσάρτας Π., (1999) *Ανάπτυξη και Περιβάλλον στον Τουρισμό*, Τόμος Β', Πάτρα: Ε.Α.Π.

Κοκκώσης, Χ. - Τσάρτας, Π., (2001) *Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον*. Αθήνα, εκδόσεις Κριτική.

Κοκκώσης Χ, (1995) Τουρισμός και βιώσιμη ανάπτυξη, *Σύγχρονα θέματα*, τ. 55

Κομίλης Π., (1986α) *Διερεύνηση αναπτυξιακών δυνατοτήτων. Τουριστικές δραστηριότητες*, Αθήνα, εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών ερευνών

Κομίλης Π., (1986β) *Επιστημονικές μελέτες: Χωρική ανάλυση του τουρισμού*, Αθήνα, εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών

Κομίλης Π., (2001) *Οικοτουρισμός - Η εναλλακτική προοπτική αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης*, Αθήνα, εκδόσεις Προπομπός

Κομίλης Π. - Βαγιονής Ν., (1999) *Τουριστικός σχεδιασμός: μέθοδοι και πρακτικές αξιολόγησης*, Αθήνα, εκδόσεις Προπομπός

Κοσμοπούλου Μ., (2001) Η νομική προστασία της χλωρίδας και της πανίδας, *Περιβάλλον & Δίκαιο*, τεύχος 5, σελ. 527-535

Κοτσιδόπουλος Γ. Δ., (2005) *Τουρισμός – Θεωρητική προσέγγιση*, 2η έκδοση, Αθήνα: Ελλην

Kotler P., (1994) *Μάρκετινγκ – Μάνατζμεντ*, μετάφραση από τα Αγγλικά Α. Σοκοδήμος, επιμέλεια έκδοσης Σ. Νικητόπουλος, Αθήνα: Interbooks, το πρωτότυπο εκδόθηκε: 1991

Λαγός Δ. – Λιαργκόβας Π., (2004) *Τουριστική Οικονομία*, 2^η έκδοση, Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια, Τομέα Οικονομίας και Διοίκησης

Lickorish L. J. - Jenkins C. L., (2004) *Μια εισαγωγή στον τουρισμό*, μετάφραση από τα Αγγλικά Κ. Κιτίδη, επιμέλεια Π. Τσάρτας, Αθήνα: Κριτική, το πρωτότυπο εκδόθηκε: 1997

Λύτρας Π., (1998) *Κοινωνιολογία του τουρισμού*, Αθήνα, β' έκδοση, εκδόσεις Interbooks

Μαρίνος Γ. – Παναγιωτοπούλου Μ., (2000) *Χήνες και αγροτικές καλλιέργειες στο Εθνικό Πάρκο Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης: Προβλήματα και προτεινόμενες λύσεις*, Αθήνα: WWF

Middleton V.T.C. with Clarke J., (2001) *Marketing in Travel and Tourism*, 3rd edition, OXFORD, Elsevier Butterworth – Heinemann

Middleton V., (2004) *Τουριστικό μάρκετινγκ για βιώσιμη ανάπτυξη*, Αθήνα, εκδόσεις Κριτική

Μπεριάτος Η., (2003) *Σχεδιασμός και διαχείριση προστατευμένων περιοχών στην Ελλάδα: Θεσμικές εξελίξεις, προβλήματα και προοπτικές*, Αειχώρος, τόμος 2, τεύχος 1

Μπριασούλη Ε., (2000) *Σχεδιασμός Τουριστικής Ανάπτυξης: χαρακτηριστικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Εξάντας

Νομαρχία Ροδόπης, (2007) *Μελέτη Στρατηγικού Σχεδιασμού Ανάπτυξης Νομού Ροδόπης, Ροδόπη: Η Γη της Βιοοικονομίας (Bio-Land)*

Ντούρος Γ. (1999) *Η φύση στην οικολογία*, Άρθρο «Το ορεινό ελλαδικό τοπίο ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης ανθρώπου – φύσης», εκδόσεις Στοχαστής και ΔΗΠΕ

Πετράκης Μ. Γ., (1992) *Έρευνα μάρκετινγκ*, Αθήνα, εκδόσεις Interbooks

Προφυλλίδης Α. Β., (2004), *Οικονομική των Μεταφορών*, Γ' Έκδοση, Αθήνα, εκδόσεις Παπασωτηρίου

Σαμιώτης Γ., (1996) *Το διεθνές δίκαιο της άγριας ζωής - Οι διεθνείς ρυθμίσεις για την προστασία της βιολογικής ποικιλομορφίας*, Αθήνα, εκδόσεις Σάκκουλα

- Σαφέτη Α., (1998), «*Το επιχειρησιακό πρόγραμμα περιβάλλοντος*», περιοδικό «Το υδρόβιο» του Κέντρου πληροφόρησης υγρότοπου Κορώνειας – Βόλβης, τεύχος 1
- ΣΕΤΕ, (2004) *Πρόταση σχεδίου Μάρκετινγκ για τον Ελληνικό Τουρισμό «Τώρα ή Ποτέ»*, Αθήνα: ΣΕΤΕ
- ΣΕΤΕ, (2005) *Η Πρόκληση της Ανταγωνιστικότητας και η Ανάγκη Επανατοποθέτησης του Ελληνικού Τουριστικού Προϊόντος*, Αθήνα: ΣΕΤΕ
- Σπιλάνης Γ., (1996) *Περιφερειακός οικονομικός σχεδιασμός και περιβάλλον*, Αθήνα, εκδόσεις Παρατηρητής
- Σταθακόπουλος Δ., (2008) *Το στοίχημα της «χρυσής» τομής*, Travel Times, σελ. 8
- Σταθακόπουλος Δ., (2008) *Ούριος άνεμος το 2008*, Travel Times, σελ. 72-82
- Σταθακόπουλος Β., (2005) *Μέθοδοι έρευνας αγοράς*, Αθήνα, εκδόσεις Αθ. Σταμούλη
- Σταθόπουλος Δ., (2004) *Οικοτουρισμός: προϋποθέσεις και προοπτικές ανάπτυξης*, Τουριστική Αγορά, τ. 170, σελ. 124-131
- Σφήκας Γ., - Τσούνης Γρ. (1993), «*Οικοτουρισμός οδηγός της Ελλάδας*», Αθήνα: Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς – Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης
- Σχίζας Γ., (1998), *Ο άλλος τουρισμός: Η οικολογική διέξοδος στα αδιέξοδα του συμβατικού τουρισμού*, Αθήνα, εκδόσεις Εναλλακτικές εκδόσεις / Οικοτοπία
- Τσάρτας Π., (1996) *Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, Αθήνα εκδόσεις Εξάντας
- Τσάρτας Π., (1995), *Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στα χαρακτηριστικά και τις αναζητήσεις των σύγχρονων τουριστών, Σύγχρονα θέματα, τεύχος, 55*
- Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, (2003) *Προστατευόμενες φυσικές περιοχές-προς ένα ολοκληρωμένο σύστημα διαχείρισης*, Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ
- Fennell D., (2001) *Οικοτουρισμός*, εκδόσεις Ελλην
- Φίλιας Β., (1974) *Προβλήματα Κοινωνικού Μετασχηματισμού (μελέτες)*, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση
- Φίλιας Β., (1994) *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*, Αθήνα, εκδόσεις Gutenberg
- Φυτόκα, Ε., Παρτόζης Θ., Χουβαρδάς Δ., Γεράκης Π. Α. και Καρτέρης Μ., (2000) *Απογραφή υγροτόπων στο πλαίσιο του έργου «Ενημέρωση και Εμπλουτισμός Εθνικής Βάσης Δεδομένων για τους Ελληνικούς Υγροτόπους». Βάση δεδομένων, Θεσ/νίκη: Ελληνικό Κέντρο – Υγροτόπων (EKBY) και Α.Π.Θ.*

Χρήστου Ε., (1999) *Έρευνα τουριστικής αγοράς*, Αθήνα, εκδόσεις Interbooks

Χρήστου Ε., (2003) *Έρευνα Αγοράς*, Πανεπιστημιακές παραδόσεις, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Χίος

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Andriotis, K., (2000) *Local Community Perceptions of Tourism as a Development Tool: The island of Crete*. Thesis (PhD), Bournemouth University.

Butler R., (1980) *The concept of a tourist area cycle of evolution; implications for management of resources* 'Canadian Geographer', p24

Denscombe M. (2003) *The good research guide for small-scale social research projects*, 2nd ed., Open University Press

Chisnall, P. M. (1985), *Marketing: A Behavioural Analysis*, 2nd edn, McGraw-Hill

Giddens A., (1993) *New rules of sociological method: a positive critique of interpretative sociologies*, 2nd edition, Cambridge: Polity Press

Zalewski M., (2000) *Ecohydrology the scientific back-ground to use ecosystem properties as management tool toward sustainability of freshwater resources*, Ecol. Eng., 16, pp1-8

Handrinos, I. G., (1991) *The status of Greece*, Ardea 79, pp175-178

Martin G. (1992) *The Land Use, Ecology and Conservation of Broadland*, West Sussex, Published by Packard Publishing Limited, p. 558

Noveli, M., Schmitz B., Spencer T., (2006) *Networks, clusters and innovation in tourism: A UK experience*, *Tourism Management*, 27, pp. 1141-1152, Elsevier Ltd

Novitzki R. P., Smith R. D., Fretwel J. D., (2000) *Restoration, creation and recovery of wetlands*, Wetland function, values and assessment, <http://www.ramsar.org>

Pearce D. (1992) *Tourist Organizations*, London: Longman pp.1-22, 182-2002

Swarbrooke, J. (1999) *Sustainable Tourism Management*, UK. CAB: International Publishing

Tang V. – Collar E., (1992) *New Product Launch Process Ensures Satisfaction*, *Long Range Planning*, Vol. 25, pp22-27, Pergamon Press plc

WTO, (1994) *National and Regional Tourism Planning*, Routledge, p. 3-16

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Θεολογία Α., *Προϋποθέσεις Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης*
<http://www.oikologos.gr/News2005/0210.html>
(πρόσβαση 12/01/2009)

Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μαρώνας
<http://www.kpemarionias.gr>
(πρόσβαση 10/04/2009).

Κουσουρήs Θ. (2004) *Υγρότοποι και υδροτοπικές περιοχές,*
www.perivallon.com/material/availablematerial/YLIKOepimorfosis%20PE/YGROT_OPOI.pdf
(πρόσβαση 18/02/2009)

Μαρτίδου Μ. (2004) *Λίμνη Μητρικού – παραμένει η τελευταία στεπαϊκή λίμνη*
<http://www.xronos.gr/news/detail.php?ID=16943&print=Y>
(πρόσβαση 10/11/2008)

Πετράκης Γ., *Υγρότοποι και έννομη προστασία*
<http://www.alfa-omega.gr/article.asp?AID=1583>
(πρόσβαση, 18/2/2009)

Σπιλάνης Γ. – Βαγιάννη Λ, (2002) *Βιώσιμος τουρισμός και φέρουσα ικανότητα σε ευαίσθητα νησιωτικά οικοσυστήματα,*
www.aegean.gr/lid/internet/elliniki_ekdosi/TEL_DIMOSI/WWF%20Spilanis%20Vagianni.pdf
(πρόσβαση, 4/3/2009)

Συνθήκη Ραμσάρ
<http://www.wwf.gr/index.php?option=content&task=view&id=84>
(πρόσβαση, 4/3/2009)

Αναλυτική περιγραφή της έννοιας υγρότοπος
http://www.agro-tour.net/web/guest/nature/~topicarts/view/66783/179?topicarts_redirect=%2Fweb%2Fguest%2Fnature%2F%257E%2Ftopic%2F179
(πρόσβαση, 4/3/2009)

Νεολαία οικολόγων: οικοτουρισμός
<http://www.cyprusyounggreens.org/content/view/57/28>
(πρόσβαση, 5/7/2009)

Οικοτουρισμός – Θανάσιμη Απειλή για τα Οικοσυστήματα και τις Τοπικές κοινωνίες
http://www.ecocrete.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=4072&Itemid=85
(πρόσβαση, 5/7/2009)

ПАРАРТНМА

Τσοχατζής Αθανάσιος
Ρήγα Φεραίου 18
Κομοτηνή 69100
Τηλ: 2531352917
Fax: 2531089000
e-mail: tsohatgis@yahoo.gr

Κομοτηνή 10/04/2009

Θέμα: «Συμπλήρωση ερωτηματολογίου».

Αξιότιμε κύριε / Αξιότιμη κυρία,

Το παρόν ερωτηματολόγιο το οποίο και παρακαλείστε να συμπληρώσετε, αποτελεί μέρος της έρευνας που διεξάγω στα πλαίσια εκπόνησης της μεταπτυχιακής διπλωματικής μου εργασίας με τίτλο: *«Τουριστική Ανάπτυξη στην ευρύτερη περιοχή της λίμνης Ισμαρίδας – προβλήματα και προοπτικές ανάπτυξης και διαχείρισης της περιοχής»*. Βασικός σκοπός αυτής της μελέτης είναι να εξετάσει κατά πόσο η λίμνη Ισμαρίδα, η οποία παραμένει η τελευταία στεπαϊκή λίμνη και είναι καταχωρημένη βιβλιογραφικά στα πιο σπάνια οικοσυστήματα, μπορεί να αναπτύξει και να στηρίξει τουριστική δραστηριότητα με αειφορικό προσανατολισμό.

Συγκεκριμένα, με το ερωτηματολόγιο αυτό επιδιώκεται η πραγματοποίηση πρωτογενούς έρευνας, ώστε να καταγραφούν απόψεις, σκέψεις, προτάσεις, ανησυχίες, προβληματισμοί, ιδέες και εμπειρίες της τοπικής κοινωνίας και των φορέων της, προκειμένου να υποδειχθούν γενικές κατευθυντήριες γραμμές και προτάσεις, οι οποίες θα αποβλέπουν στην ανάδειξη της εν λόγω περιοχής και στη συνεχή και ομαλή διεξαγωγή της όποιας μελλοντικής τουριστικής διαδικασίας. Για το λόγο αυτό παρακαλείστε να διαβάσετε **προσεκτικά** τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου και τις επιλογές που τις συνοδεύουν, και να απαντήσετε **αυθόρμητα** με βάση την προσωπική σας γνώμη και πείρα, ώστε να επιτευχθούν όσο το δυνατόν πιο αξιόπιστα αποτελέσματα, τα οποία θα αποτελέσουν και τη βάση όλης αυτής της προσπάθειας. Οι απαντήσεις σας θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο για ερευνητικούς σκοπούς και θα είναι άκρως **εμπιστευτικές και ανώνυμες**.

Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων

Τσοχατζής Αθανάσιος

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

1) Παρακαλώ δηλώστε, σημειώνοντας ένα **X** στο άδειο τετράγωνο, το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας με την παρακάτω πρόταση: «*Η περιοχή της λίμνης Ισμαρίδας είναι γνωστή ως τουριστικός προορισμός*».

Συμφωνώ απόλυτα	Συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ/ Ούτε διαφωνώ	Διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
☐	☐	☐	☐	☐

2) Εάν στην προηγούμενη ερώτηση έχετε επιλέξει μια από τις τρεις τελευταίες επιλογές, παρακαλώ σημειώστε με **X** το λόγο για τον οποίο συμβαίνει αυτό: **(μόνο μία επιλογή)**

Η περιοχή της λίμνης δεν έχει προβληθεί τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό

Η περιοχή της λίμνης λόγω της γεωγραφικής της θέσης είναι απομακρυσμένη από τα αστικά κέντρα της χώρας

Η περιοχή της λίμνης δεν διαθέτει τις απαραίτητες εγκαταστάσεις τουριστικής υποδομής για την εξυπηρέτηση και ικανοποίηση των τουριστών

Στην περιοχή της λίμνης δεν έχει εφαρμοστεί μέχρι σήμερα το ευρωπαϊκό και εθνικό νομοθετικό πλαίσιο προστασίας της

Η περιοχή της λίμνης δεν έχει ενταχθεί στην τουριστική πολιτική των φορέων που είναι υπεύθυνοι για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής

Άλλο (προσδιορίστε)
.....
.....

Παρακαλώ δηλώστε, σημειώνοντας ένα **X** στο άδειο τετράγωνο, το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας με τις παρακάτω προτάσεις:

3) «*Η λίμνη Ισμαρίδα μπορεί να αποτελέσει αυτόνομο τουριστικό προορισμό στο Νομό Ροδόπης στα επόμενα χρόνια*».

Συμφωνώ απόλυτα	Συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ/ Ούτε διαφωνώ	Διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
☐	☐	☐	☐	☐

4) «*Η αποτελεσματική προστασία της λίμνης Ισμαρίδας θα προσελκύσει περισσότερους τουρίστες στην περιοχή*».

Συμφωνώ απόλυτα	Συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ/ Ούτε διαφωνώ	Διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
☐	☐	☐	☐	☐

5) «Η λίμνη Ισμαρίδα μπορεί και πρέπει να βασίσει την τουριστική της ανάπτυξη στον οικοτουρισμό».

Συμφωνώ απόλυτα	Συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ/ Ούτε διαφωνώ	Διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
☐	☐	☐	☐	☐

6) «Η εφαρμογή μιας νέας τουριστικής πολιτικής για την ανάπτυξη της περιοχής είναι απαραίτητος όρος για την προσέλκυση περισσότερων οικοτουριστών».

Συμφωνώ απόλυτα	Συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ/ Ούτε διαφωνώ	Διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
☐	☐	☐	☐	☐

7) «Εκτός από το φυσικό περιβάλλον, η ανθρωπογεωγραφία της περιοχής μελέτης (συγκατοίκηση διαφορετικών πληθυσμιακών ομάδων, όπως μουσουλμάνοι, χριστιανοί νεοπρόσφυγες, ρομά, οικονομικοί μετανάστες) αποτελεί πλεονέκτημα για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής ολόκληρου του Νομού Ροδόπης».

Συμφωνώ απόλυτα	Συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ/ Ούτε διαφωνώ	Διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
☐	☐	☐	☐	☐

8) Παρακαλώ αξιολογήστε, βάζοντας ένα X στην αντίστοιχη στήλη, πόσο σημαντικός **παράγοντας κινδύνου** μπορεί να θεωρηθεί για τη βλάστηση, τα μεταναστευτικά πουλιά και τα ψάρια της λίμνης Μητρικού καθένα από τα παρακάτω.

	Καθόλου σημαντικό	Όχι τόσο σημαντικό	Αρκετά σημαντικό	Πολύ σημαντικό	Εξαιρετικά σημαντικό
Οι ίδιοι οι τουρίστες και οι δραστηριότητές τους	☐	☐	☐	☐	☐
Οι κυνηγοί και οι ψαράδες	☐	☐	☐	☐	☐
Η μόλυνση με απόβλητα των ποταμών Βοσβόζη (Μπόσμπου) και Λίσσου (Φιλιουρή) που καταλήγουν στη λίμνη	☐	☐	☐	☐	☐
Τα φυτοφάρμακα και τα λιπάσματα που χρησιμοποιούνται στα χωράφια	☐	☐	☐	☐	☐
Ο θόρυβος ανθρώπων και μηχανών αυτοκινήτων	☐	☐	☐	☐	☐
Η εκτέλεση διαφόρων τεχνικών έργων στη παραλίμνια περιοχή	☐	☐	☐	☐	☐

9) Παρακαλώ, διαλέξτε **τρεις (3)** από τις αξίες που έχει για σας ο υγρότοπος της λίμνης Ισμαρίδας και κατατάξτε τις **με σειρά προτεραιότητας** (1^η, 2^η, 3^η) αρχίζοντας από την πιο σημαντική.

Εξασφαλίζει νερό για το πότισμα των χωραφιών	
Είναι χώρος αναψυχής και απόλαυσης	
Έχει μεγάλη επιστημονική αξία	
Προσφέρεται για ιχθυοκαλλιέργειες	
Αποτελεί ένα «σχολείο της φύσης» για τους μαθητές	
Προσφέρει δυνατότητες για κυνήγι και ψάρεμα	
Έχει ποικιλία φυτών, άγριων πουλιών και ψαριών	

Παρακαλώ βάλτε **σε κύκλο** τον αριθμό που αντιπροσωπεύει τη γνώμη σας για καθεμία από τις παρακάτω έννοιες:

10) Η τουριστική ανάπτυξη της περιοχής της λίμνης Ισμαρίδας μπορεί να επιφέρει τις παρακάτω αλλαγές: (βαθμολογείστε με **1** για τη **μικρότερη** δυνατή συνέπεια και **5** για τη **μεγαλύτερη** δυνατή).

Να δώσει δουλειά στις γυναίκες	1	2	3	4	5
Να εμποδίσει τη μετανάστευση των νέων	1	2	3	4	5
Να αναβαθμίσει τον τοπικό πολιτισμό	1	2	3	4	5
Να οδηγήσει στην εγκατάλειψη της γεωργίας	1	2	3	4	5
Να φέρει αλλαγή στην αξία της γης	1	2	3	4	5
Να αποτελέσει απειλή για τα φυτά, τα άγρια πουλιά και τα ψάρια της λίμνης	1	2	3	4	5
Να γίνουν έργα που θα ωφελήσουν τους ντόπιους	1	2	3	4	5
Να αυξήσει το οικογενειακό εισόδημα	1	2	3	4	5
Να προωθήσει την περιφερειακή ανάπτυξη	1	2	3	4	5
Να συμβάλλει στην άνοδο του επιπέδου διαβίωσης	1	2	3	4	5

11) Αξιολογήστε, βάζοντας το σημάδι X στην αντίστοιχη στήλη, πόσο σημαντικό θεωρείτε τον καθέναν από τους παρακάτω αναφερόμενους παράγοντες, όσον αφορά στην ικανότητά του να προστατεύσει πιο αποτελεσματικά τον υγρότοπο:

	Καθόλου σημαντικό	Όχι τόσο σημαντικό	Αρκετά σημαντικό	Πολύ σημαντικό	Εξαιρετικά σημαντικό
Ο Φορέας Διαχείρισης του Εθνικού Πάρκου	☐	☐	☐	☐	☐
Οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (Μ.Κ.Ο.)	☐	☐	☐	☐	☐
Οι ομάδες των εθελοντών	☐	☐	☐	☐	☐
Οι τοπικές κοινωνίες	☐	☐	☐	☐	☐
Οι ίδιοι οι τουρίστες	☐	☐	☐	☐	☐
Άλλα (προσδιορίστε)	☐	☐	☐	☐	☐
.....	☐	☐	☐	☐	☐

12) Αξιολογήστε, βάζοντας ένα X στην αντίστοιχη στήλη, πόσο σημαντικό θεωρείτε το καθένα από τα παρακάτω ζητήματα για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής.

	Καθόλου σημαντικό	Όχι τόσο σημαντικό	Αρκετά σημαντικό	Πολύ σημαντικό	Εξαιρετικά σημαντικό
Επενδύσεις από ντόπιους κατοίκους σε τουριστικές υποδομές	☐	☐	☐	☐	☐
Παράλληλη ανάπτυξη του οικοτουρισμού και του θαλάσσιου τουρισμού	☐	☐	☐	☐	☐
Μελέτη επιτυχημένων παραδειγμάτων από άλλες περιοχές	☐	☐	☐	☐	☐
Ύπαρξη κρατικής τουριστικής πολιτικής ανάπτυξης για την περιοχή	☐	☐	☐	☐	☐

ε
ά

	Καθόλου σημαντικό	Όχι τόσο σημαντικό	Αρκετά σημαντικό	Πολύ σημαντικό	Εξαιρετικά σημαντικό
Δραστηριοποίηση φορέων, οργανισμών και επαγγελματιών ομάδων σχετικών με τον τουρισμό	☐	☐	☐	☐	☐
Γνώση του προηγούμενου επιπέδου εμπειρίας των τουριστών	☐	☐	☐	☐	☐
Ισορροπία μεταξύ της τουριστικής ανάπτυξης και τοπικής κοινωνίας και οικονομίας	☐	☐	☐	☐	☐
Πρόωθηση μιας κατάλληλης διαφημιστικής «εικόνας» της περιοχής	☐	☐	☐	☐	☐
Διενέργεια μιας έρευνας τουριστικής αγοράς	☐	☐	☐	☐	☐
Άλλα (προσδιορίστε)	☐	☐	☐	☐	☐
.....	☐	☐	☐	☐	☐

13) Αξιολογήστε, βάζοντας ένα X στην αντίστοιχη στήλη, πόσο σημαντικό εμπόδιο θεωρείτε το καθένα από τα παρακάτω ζητήματα για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής.

ο

ά
ό

	Καθόλου σημαντικό	Όχι τόσο σημαντικό	Αρκετά σημαντικό	Πολύ σημαντικό	Εξαιρετικά σημαντικό
Έλλειψη παροχής ξενοδοχειακών και μη ξενοδοχειακών υπηρεσιών	☐	☐	☐	☐	☐
Μη λειτουργία τελωνείου Νυμφαίας	☐	☐	☐	☐	☐
Μη ελκυστικότητα περιοχής στους νεότερης ηλικίας επισκέπτες	☐	☐	☐	☐	☐
Απόσταση της περιοχής από τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας	☐	☐	☐	☐	☐
Μη συνεργασία στον τουριστικό τομέα Ελλάδας-Βουλγαρίας	☐	☐	☐	☐	☐

14) Παρακαλώ, διαλέξτε **τρεις (3)** από τις παρακάτω δραστηριότητες, οι οποίες πιστεύετε ότι θα προσέλκυαν περισσότερο το ενδιαφέρον τουριστών στη περιοχή και κατατάξτε τις **με σειρά προτεραιότητας** (1^η, 2^η, 3^η) αρχίζοντας από την πιο σημαντική.

Αγροτουριστικές δραστηριότητες	
Πολιτιστικές δραστηριότητες	
Περιηγητικές διαδρομές	
Παρατήρηση πουλιών	
Ξεναγήσεις	
Άλλο (προσδιορίστε)	

15) Γενικότερα σχόλια και προτάσεις σας:

.....

.....

.....

16) Παρακάτω ζητούνται ορισμένες προσωπικές πληροφορίες.
Παρακαλώ σημειώστε ανάλογα με ένα **X**:

Φύλο: Άντρας Γυναίκα Τόπος Κατοικίας:

Ηλικία: 18-30 31-40 41-50 51-60 60+

Επάγγελμα:

Τοπική Αυτ/ση ή Δημόσιος τομέας	Ιδιωτικός τομέας	Ελεύθερος επαγγελματίας	Κτηνοτρόφος αγρότης, ψαράς	Άνεργος
☐	☐	☐	☐	☐

Επίπεδο εκπαίδευσης:

Απολυτήριο Δημοτικού ή κάποιες τάξεις	Απολυτήριο Γυμνασίου ή κάποιες τάξεις	Απολυτήριο Λυκείου ή πτυχίο ΙΕΚ	Πτυχίο Α.Ε.Ι. - Τ.Ε.Ι	Μεταπτυχιακός Διδακτορικός τίτλος
☐	☐	☐	☐	☐

**** Σας ευχαριστώ θερμά για το χρόνο που διαθέσατε ****

2. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

2.1 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ/ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Πίνακας Α

Φύλο των συμμετεχόντων στην έρευνα

	Συχνότητα	Ποσοστό
Αντρας	50	59,5%
Γυναίκα	34	40,5%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας Β

Ηλικία των συμμετεχόντων στην έρευνα

	Συχνότητα	Ποσοστό
18-30	12	14,3%
31-40	24	28,6%
41-50	23	27,4%
51-60	19	22,6%
60+	6	7,1%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας Γ

Επάγγελμα των συμμετεχόντων στην έρευνα

	Συχνότητα	Ποσοστό
Τοπική Αυτ/ση ή Δημόσιος τομέας	32	38,1%
Ιδιωτικός τομέας	9	10,7%
Ελεύθερος επαγγελματίας	17	20,2%
Κτηνοτρόφος αγρότης, ψαράς	20	23,8%
Άνεργος	4	4,8%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	2	2,4%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας Δ

Επίπεδο εκπαίδευσης των συμμετεχόντων στην έρευνα

	Συχνότητα	Ποσοστό
Απολυτήριο Δημοτικού ή κάποιες τάξεις	12	14,3%
Απολυτήριο Γυμνασίου ή κάποιες τάξεις	8	9,5%
Απολυτήριο Λυκείου ή πτυχίο ΙΕΚ	33	39,3%
Πτυχίο Α.Ε.Ι. - Τ.Ε.Ι	29	34,5%
Μεταπτυχιακός Διδακτορικός τίτλος	1	1,2%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	1	1,2%
Σύνολο	84	100,0%

2.2 ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ

1) «Η περιοχή της λίμνης Ισαμρίδας είναι γνωστή ως τουριστικός προορισμός».

Πίνακας 1

	Συχνότητα	Ποσοστό
Συμφωνό απόλυτα	6	7,1%
Συμφωνό	19	22,6%
Ούτε συμφωνό / Ούτε διαφωνό	14	16,7%
Διαφωνό	38	45,2%
Διαφωνό απόλυτα	7	8,3%
Σύνολο	84	100,0%

2) Εάν στην προηγούμενη ερώτηση έχετε επιλέξει μια από τις τρεις τελευταίες επιλογές, παρακαλώ σημειώστε με X το λόγο για τον οποίο συμβαίνει αυτό:

Πίνακας 2

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό
Η περιοχή της λίμνης δεν έχει προβληθεί τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό	11	13,1%	18,0%
Η περιοχή της λίμνης λόγω της γεωγραφικής της θέσης είναι απομακρυσμένη από τα αστικά κέντρα της χώρας	4	4,8%	6,6%
Η περιοχή της λίμνης δεν διαθέτει τις απαραίτητες εγκαταστάσεις τουριστικής υποδομής για την εξυπηρέτηση και ικανοποίηση των τουριστών	30	35,7%	49,2%
Η περιοχή της λίμνης δεν έχει ενταχθεί στην τουριστική πολιτική των φορέων που είναι υπεύθυνοι για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής	15	17,9%	24,6%
Δεν λειτουργεί συμπληρωματικά με άλλους προορισμούς	1	1,2%	1,6%
Σύνολο απαντήσεων	61	72,6%	100,0%
Αναπάντητες	23	27,4%	
Σύνολο	84	100,0%	

3) «Η λίμνη Ισμαρίδα μπορεί να αποτελέσει αυτόνομο τουριστικό προορισμό στο Νομό Ροδόπης στα επόμενα χρόνια».

Πίνακας 3

	Συχνότητα	Ποσοστό
Συμφωνώ απόλυτα	17	20,2%
Συμφωνώ	37	44,0%
Ούτε συμφωνώ / Ούτε διαφωνώ	16	19,0%
Διαφωνώ	12	14,3%
Διαφωνώ απόλυτα	2	2,4%
Σύνολο	84	100,0%

4) «Η αποτελεσματική προστασία της λίμνης Ισμαρίδας θα προσελκύσει περισσότερους τουρίστες στην περιοχή».

Πίνακας 4

	Συχνότητα	Ποσοστό
Συμφωνό απόλυτα	22	26,2%
Συμφωνό	47	56,0%
Ούτε συμφωνό / Ούτε διαφωνό	8	9,5%
Διαφωνό	4	4,8%
Διαφωνό απόλυτα	2	2,4%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	1	1,2%
Σύνολο	84	100,0%

5) «Η λίμνη Ισμαρίδα μπορεί και πρέπει να βασίσει την τουριστική της ανάπτυξη στον οικοτουρισμό».

Πίνακας 5

	Συχνότητα	Ποσοστό
Συμφωνό απόλυτα	29	34,5%
Συμφωνό	40	47,6%
Ούτε συμφωνό / Ούτε διαφωνό	12	14,3%
Διαφωνό	3	3,6%
Σύνολο	84	100,0%

6) «Η εφαρμογή μιας νέας τουριστικής πολιτικής για την ανάπτυξη της περιοχής είναι απαραίτητος όρος για την προσέλκυση περισσότερων οικοτουριστών».

Πίνακας 6

	Συχνότητα	Ποσοστό
Συμφωνό απόλυτα	32	38,1%
Συμφωνό	42	50,0%
Ούτε συμφωνό / Ούτε διαφωνό	6	7,1%
Διαφωνό	2	2,4%
Διαφωνό απόλυτα	2	2,4%
Σύνολο	84	100,0%

7) «Εκτός από το φυσικό περιβάλλον, η ανθρωπογεωγραφία της περιοχής μελέτης (συγκατοίκηση διαφορετικών πληθυσμιακών ομάδων, όπως μουσουλμάνοι, χριστιανοί νεοπροσφυγες, ρομά, οικονομικοί μετανάστες) αποτελεί πλεονέκτημα για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής ολόκληρου του Νομού Ροδόπης».

Πίνακας 7

	Συχνότητα	Ποσοστό
Συμφωνώ απόλυτα	16	19,0%
Συμφωνώ	27	32,1%
Ούτε συμφωνώ / Ούτε διαφωνώ	25	29,8%
Διαφωνώ	14	16,7%
Διαφωνώ απόλυτα	2	2,4%
Σύνολο	84	100,0%

8) Παρακαλώ αξιολογήστε, βάζοντας ένα **X** στην αντίστοιχη στήλη, πόσο σημαντικός παράγοντας κινδύνου μπορεί να θεωρηθεί για τη βλάστηση, τα μεταναστευτικά πουλιά και τα ψάρια της λίμνης Μητρικού καθένα από τα παρακάτω.

Πίνακας 8.1

Οι ίδιοι οι τουρίστες και οι δραστηριότητές τους

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	17	20,2%
Όχι τόσο σημαντικό	25	29,8%
Αρκετά σημαντικό	25	29,8%
Πολύ σημαντικό	10	11,9%
Εξαιρετικά σημαντικό	6	7,1%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	1	1,2%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας 8.2

Οι κυνηγοί και οι ψαράδες

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	6	7,1%
Όχι τόσο σημαντικό	7	8,3%
Αρκετά σημαντικό	20	23,8%
Πολύ σημαντικό	26	31,0%
Εξαιρετικά σημαντικό	24	28,6%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	1	1,2%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας 8.3

Η μόλυνση με απόβλητα των ποταμών Βοσβόζη (Μπόσμπου) και Λίσσου (Φίλιουρή) που καταλήγουν στη λίμνη

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	3	3,6%
Όχι τόσο σημαντικό	1	1,2%
Αρκετά σημαντικό	8	9,5%
Πολύ σημαντικό	33	39,3%
Εξαιρετικά σημαντικό	38	45,2%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	1	1,2%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας 8.4

Τα φυτοφάρμακα και τα λιπάσματα που χρησιμοποιούνται στα χωράφια

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	1	1,2%
Όχι τόσο σημαντικό	1	1,2%
Αρκετά σημαντικό	4	4,8%
Πολύ σημαντικό	34	40,5%
Εξαιρετικά σημαντικό	44	52,4%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας 8.5

Ο θόρυβος ανθρώπων και μηχανών αυτοκινήτων

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	7	8,3%
Όχι τόσο σημαντικό	23	27,4%
Αρκετά σημαντικό	28	33,3%
Πολύ σημαντικό	19	22,6%
Εξαιρετικά σημαντικό	6	7,1%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	1	1,2%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας 8.6

Η εκτέλεση διάφορων τεχνικών έργων στη παραλίμνια περιοχή

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	3	3,6%
Όχι τόσο σημαντικό	19	22,6%
Αρκετά σημαντικό	27	32,1%
Πολύ σημαντικό	20	23,8%
Εξαιρετικά σημαντικό	15	17,9%
Σύνολο	84	100,0%

9) Παρακαλώ, διαλέξτε **τρεις (3)** από τις αξίες που έχει για σας ο υγρότοπος της λίμνης Ισμαρίδας και κατατάξτε τις **με σειρά προτεραιότητας** (1^η, 2^η, 3^η) αρχίζοντας από την πιο σημαντική.

Πίνακας 9

	1η προτίμηση	1η προτίμηση	2η προτίμηση	2η προτίμηση	3η προτίμηση	3η προτίμηση
	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό
Εξασφαλίζει νερό για το πότισμα των χωραφιών	4	4,8%	5	6,0%	4	4,8%
Είναι χώρος αναψυχής και απόλαυσης	2	2,4%	8	9,5%	21	25,0%
Έχει μεγάλη επιστημονική αξία	16	19,0%	17	20,2%	11	13,1%
Προσφέρεται για γηθοκαλλιέργειες	5	6,0%	7	8,3%	4	4,8%
Αποτελεί ένα «σχολείο της φύσης» για τους μαθητές	15	17,9%	20	23,8%	22	26,2%
Προσφέρει δυνατότητες για κυνήγι και ψάρεμα	4	4,8%	5	6,0%	3	3,6%
Έχει ποικιλία φυτών, άγριων πουλιών και ψαριών	36	42,9%	22	26,2%	17	20,2%

10) Η τουριστική ανάπτυξη της περιοχής της λίμνης Ισμαρίδας μπορεί να επιφέρει τις παρακάτω αλλαγές: (βαθμολογείστε με 1 για τη μικρότερη δυνατή συνέπεια και 5 για τη μεγαλύτερη δυνατή).

Πίνακας 10

	Έγκυρες απαντήσεις	Μικρότερη	Μεγαλύτερη	Μέσος όρος
Να προωθήσει την περιφερειακή ανάπτυξη	81	1	5	3,95
Να γίνουν έργα που θα ωφελήσουν τους ντόπιους	83	1	5	3,93
Να αναβαθμίσει τον τοπικό πολιτισμό	83	1	5	3,83
Να συμβάλει στην άνοδο του επιπέδου διαβίωσης	84	1	5	3,63
Να φέρει αλλαγή στην αξία της γης	82	1	5	3,52
Να αυξήσει το οικογενειακό εισόδημα	83	1	5	3,42
Να αποτελέσει απειλή για τα φυτά, τα άγρια πουλιά και τα ψάρια της λίμνη	80	1	5	2,86
Να δώσει δουλειά στις γυναίκες	84	1	5	2,67
Να εμποδίσει τη μετανάστευση των νέων	81	1	5	2,62
Να οδηγήσει στην εγκατάλειψη της γεωργίας	80	1	5	1,99

11) Αξιολογήστε, βάζοντας το σημάδι X στην αντίστοιχη στήλη, πόσο σημαντικό θεωρείτε τον καθέναν από τους παρακάτω αναφερόμενους παράγοντες, όσον αφορά στην ικανότητά του να προστατεύσει πιο αποτελεσματικά τον υγρότοπο:

Πίνακας 11.1

Ο Φορέας Διαχείρισης του Εθνικού Πάρκου

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	2	2,4%
Όχι τόσο σημαντικό	3	3,6%
Αρκετά σημαντικό	20	23,8%
Πολύ σημαντικό	31	36,9%
Εξαιρετικά σημαντικό	26	31,0%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	2	2,4%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας 11.2

Οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (Μ.Κ.Ο.)

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	3	3,6%
Όχι τόσο σημαντικό	4	4,8%
Αρκετά σημαντικό	29	34,5%
Πολύ σημαντικό	31	36,9%
Εξαιρετικά σημαντικό	12	14,3%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	5	6,0%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας 11.3

Οι ομάδες των εθελοντών

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	1	1,2%
Όχι τόσο σημαντικό	5	6,0%
Αρκετά σημαντικό	29	34,5%
Πολύ σημαντικό	26	31,0%
Εξαιρετικά σημαντικό	20	23,8%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	3	3,6%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας 11.4

Οι τοπικές κοινωνίες

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	1	1,2%
Όχι τόσο σημαντικό	2	2,4%
Αρκετά σημαντικό	13	15,5%
Πολύ σημαντικό	38	45,2%
Εξαιρετικά σημαντικό	30	35,7%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας 11.5

Οι ίδιοι οι τουρίστες

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	8	9,5%
Όχι τόσο σημαντικό	10	11,9%
Αρκετά σημαντικό	23	27,4%
Πολύ σημαντικό	21	25,0%
Εξαιρετικά σημαντικό	18	21,4%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	4	4,8%
Σύνολο	84	100,0%

12) Αξιολογήστε, βάζοντας ένα X στην αντίστοιχη στήλη, πόσο σημαντικό θεωρείτε το καθένα από τα παρακάτω ζητήματα για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής.

Πίνακας 12.1

Επενδύσεις από ντόπιους κατοίκους σε τουριστικές υποδομές

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	2	2,4%
Όχι τόσο σημαντικό	6	7,1%
Αρκετά σημαντικό	31	36,9%
Πολύ σημαντικό	31	36,9%
Εξαιρετικά σημαντικό	13	15,5%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	1	1,2%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας 12.2

Παράλληλη ανάπτυξη του οικοτουρισμού και του θαλάσσιου τουρισμού

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	1	1,2%
Όχι τόσο σημαντικό	4	4,8%
Αρκετά σημαντικό	22	26,2%
Πολύ σημαντικό	31	36,9%
Εξαιρετικά σημαντικό	23	27,4%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	3	3,6%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας 12.3

Μελέτη επιτυχημένων παραδειγμάτων από άλλες περιοχές

	Συχνότητα	Ποσοστό
Όχι τόσο σημαντικό	3	3,6%
Αρκετά σημαντικό	20	23,8%
Πολύ σημαντικό	25	29,8%
Εξαιρετικά σημαντικό	30	35,7%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	6	7,1%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας 12.4

Υπαρξη κρατικής τουριστικής πολιτικής ανάπτυξης για την περιοχή

	Συχνότητα	Ποσοστό
Όχι τόσο σημαντικό	3	3,6%
Αρκετά σημαντικό	12	14,3%
Πολύ σημαντικό	27	32,1%
Εξαιρετικά σημαντικό	41	48,8%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	1	1,2%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας 12.5

Δραστηριοποίηση φορέων, οργανισμών και επαγγελματιών ομάδων σχετικών με τον τουρισμό

	Συχνότητα	Ποσοστό
Όχι τόσο σημαντικό	7	8,3%
Αρκετά σημαντικό	28	33,3%
Πολύ σημαντικό	34	40,5%
Εξαιρετικά σημαντικό	11	13,1%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	4	4,8%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας 12.6

Γνώση του προηγούμενου επιπέδου εμπειρίας των τουριστών

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	2	2,4%
Όχι τόσο σημαντικό	22	26,2%
Αρκετά σημαντικό	30	35,7%
Πολύ σημαντικό	21	25,0%
Εξαιρετικά σημαντικό	4	4,8%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	5	6,0%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας 12.7

Ισορροπία μεταξύ της τουριστικής ανάπτυξης και τοπικής κοινωνίας και οικονομίας

	Συχνότητα	Ποσοστό
Όχι τόσο σημαντικό	8	9,5%
Αρκετά σημαντικό	20	23,8%
Πολύ σημαντικό	31	36,9%
Εξαιρετικά σημαντικό	24	28,6%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	1	1,2%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας 12.8

Προώθηση μιας κατάλληλης διαφημιστικής «εικόνας» της περιοχής

	Συχνότητα	Ποσοστό
Όχι τόσο σημαντικό	1	1,2%
Αρκετά σημαντικό	14	16,7%
Πολύ σημαντικό	27	32,1%
Εξαιρετικά σημαντικό	41	48,8%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	1	1,2%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας 12.9

Διενέργεια μιας έρευνας τουριστικής αγοράς

	Συχνότητα	Ποσοστό
Όχι τόσο σημαντικό	4	4,8%
Αρκετά σημαντικό	24	28,6%
Πολύ σημαντικό	28	33,3%
Εξαιρετικά σημαντικό	25	29,8%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	3	3,6%
Σύνολο	84	100,0%

13) Αξιολογήστε, βάζοντας ένα X στην αντίστοιχη στήλη, πόσο σημαντικό εμπόδιο θεωρείτε το καθένα από τα παρακάτω ζητήματα για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής.

Πίνακας 13.1

Έλλειψη παροχής ξενοδοχειακών και μη ξενοδοχειακών υπηρεσιών

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	1	1,2%
Όχι τόσο σημαντικό	13	15,5%
Αρκετά σημαντικό	21	25,0%
Πολύ σημαντικό	23	27,4%
Εξαιρετικά σημαντικό	25	29,8%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	1	1,2%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας 13.2

Μη λειτουργία τελωνείου Νυμφαίας

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	7	8,3%
Όχι τόσο σημαντικό	27	32,1%
Αρκετά σημαντικό	28	33,3%
Πολύ σημαντικό	13	15,5%
Εξαιρετικά σημαντικό	7	8,3%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	2	2,4%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας 13.3

Μη ελκυστικότητα περιοχής στους νεότερης ηλικίας επισκέπτες

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	2	2,4%
Όχι τόσο σημαντικό	9	10,7%
Αρκετά σημαντικό	32	38,1%
Πολύ σημαντικό	24	28,6%
Εξαιρετικά σημαντικό	14	16,7%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	3	3,6%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας 13.4

Απόσταση της περιοχής από τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	5	6,0%
Όχι τόσο σημαντικό	20	23,8%
Αρκετά σημαντικό	17	20,2%
Πολύ σημαντικό	24	28,6%
Εξαιρετικά σημαντικό	14	16,7%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	4	4,8%
Σύνολο	84	100,0%

Πίνακας 13.5

Μη συνεργασία στον τουριστικό τομέα Ελλάδας-Βουλγαρίας

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	6	7,1%
Όχι τόσο σημαντικό	24	28,6%
Αρκετά σημαντικό	19	22,6%
Πολύ σημαντικό	22	26,2%
Εξαιρετικά σημαντικό	10	11,9%
Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ	3	3,6%
Σύνολο	84	100,0%

14) Παρακαλώ, διαλέξτε **τρεις (3)** από τις παρακάτω δραστηριότητες, οι οποίες πιστεύετε ότι θα προσέλκυαν περισσότερο το ενδιαφέρον τουριστών στη περιοχή και κατατάξτε τις **με σειρά προτεραιότητας** (1^η, 2^η, 3^η) αρχίζοντας από την πιο σημαντική.

Πίνακας 14

	1η προτίμηση Συχνότητα	1η προτίμηση Ποσοστό	2η προτίμηση Συχνότητα	2η προτίμηση Ποσοστό	3η προτίμηση Συχνότητα	3η προτίμηση Ποσοστό
Αγροτουριστικές δραστηριότητες	24	28,6%	11	13,1%	16	19,0%
Πολιτιστικές δραστηριότητες	9	10,7%	11	13,1%	6	7,1%
Περιηγητικές διαδρομές	20	23,8%	26	31,0%	19	22,6%
Παρατήρηση πουλιών	22	22,6%	19	22,6%	22	22,6%
Ξεναγήσεις	8	9,5%	17	20,2%	20	23,8%

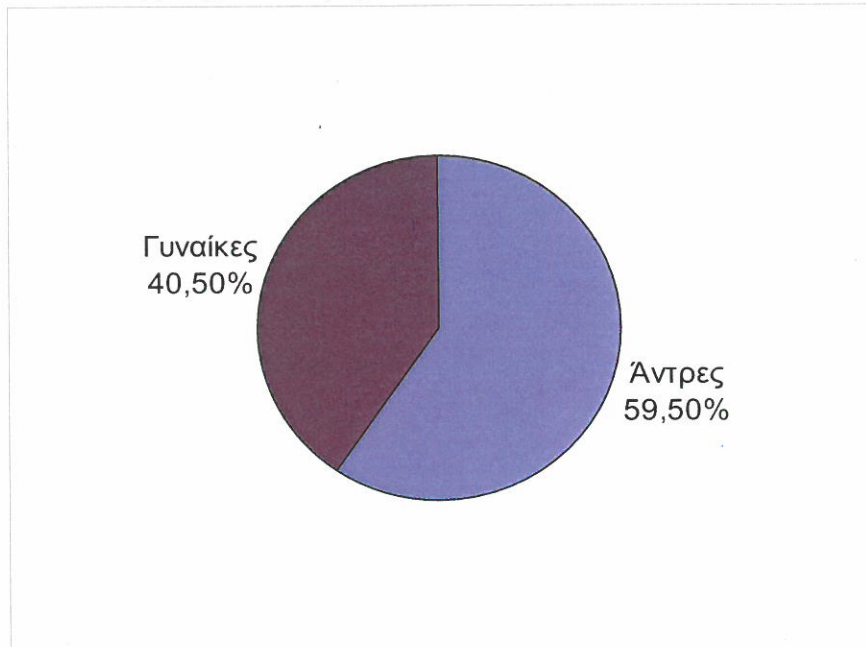
15) Γενικότερα σχόλια και προτάσεις σας:

Πίνακας 15

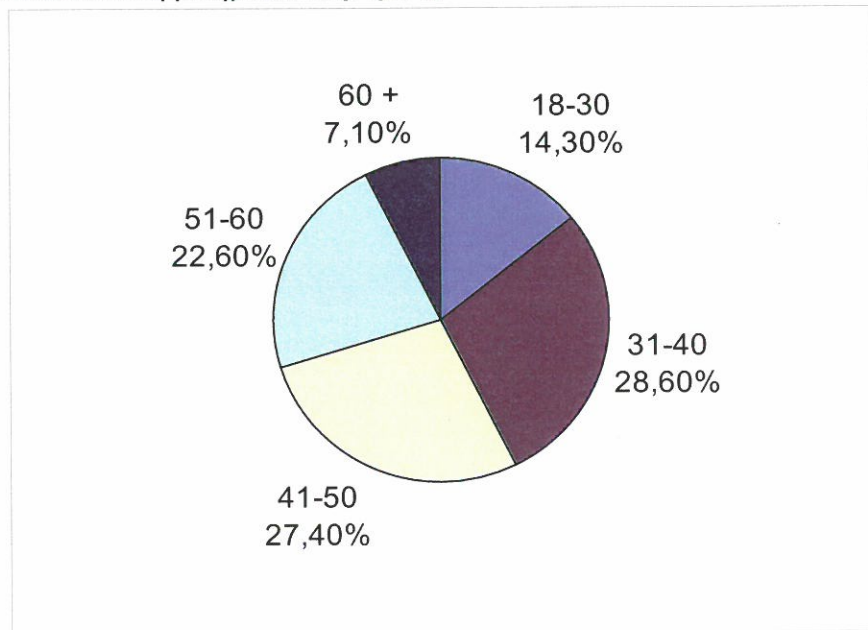
	Συχνότητα
<ul style="list-style-type: none"> Απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη της περιοχής είναι το ενδιαφέρον της πολιτείας (να γίνουν οι απαραίτητες επενδύσεις). 	1
<ul style="list-style-type: none"> Παλαιότερα υπήρχαν στις λιμνάζουσες περιοχές βουβάλια που τώρα εξέλειψαν. Θα μπορούσε λοιπόν να βιώσει ίσως μια τέτοια πρωτοποριακή μονάδα η οποία να περιλαμβάνει φάρμες με ζώα τις οποίες να μπορούν να επισκέπτονται οι τουρίστες. 	1
<ul style="list-style-type: none"> Αξιοποίηση όλων των φορέων, καλός σχεδιασμός, υπεύθυνη διαχείριση. 	1
<ul style="list-style-type: none"> Ας ξυπνήσουμε επιτέλους για το καλό όλων και να εκμεταλλευτούμε με πράσινο τρόπο το στολίδι αυτό του δήμου μας. 	1
<ul style="list-style-type: none"> Μεγαλύτερο ενδιαφέρον των τοπικών παραγόντων για την ανάπτυξη που δεν υπάρχει. 	1
<ul style="list-style-type: none"> Η Ανάπτυξη της λίμνης Ισμαρίδας πρέπει να συμβαδίζει με τη συνολική ανάπτυξη της περιοχής μιας και δεν μπορεί να αποτελέσει αποκλειστικό προορισμό για τους ξένους επισκέπτες. 	1
<ul style="list-style-type: none"> Η άποψη είναι ότι η περιοχή της Ισμαρίδας μπορεί και πρέπει να αποτελέσει τουριστικό προορισμό στο Ν. Ροδόπης. Για να αξιοποιηθεί όμως σωστά η περιοχή πρέπει να υπάρχει κατάλληλη τουριστική πολιτική με κατάλληλες επιστημονικές μελέτες και καλή συνεργασία μεταξύ των εμπλεκομένων φορέων και προώθηση διαφημιστικής εικόνας της περιοχής. 	1
<ul style="list-style-type: none"> Η τουριστική προοπτική της περιοχής πέρα από τις πιθανές υποδομές και παρεμβάσεις στον παρακείμενο χώρο πρέπει να συνδυαστεί με παράλληλες δράσεις στο θαλάσσιο και ορεινό όγκο του νομού για να γίνει ελκυστικό πακέτο στον επισκέπτη. 	1
<ul style="list-style-type: none"> Η περιοχή προσφέρεται για εναλλακτικό τουρισμό σε συνδυασμό με την περιοχή της Μολυβιάτης. 	1
<ul style="list-style-type: none"> Να λειτουργήσουν οι βιολογικοί καθαρισμοί για να μην χύνονται λύματα στη λίμνη. 	1
<ul style="list-style-type: none"> Να προσπαθήσουν οι τοπικές αρχές να αναδείξουν την Ισμαρίδα λίμνη φτιάχνοντας πρώτα απ' όλα τον δρόμο πρόσβασης σε αυτήν Κομοτηνή - Ισμαρίδα. 	1
<ul style="list-style-type: none"> Ο Ν. Ροδόπης είναι πλούσιος σε φυσικές ομορφιές όμως οι περισσότερες θάλασσες και παραλίες είναι ανεκμετάλλετες και αναξιοποίητες. 	1
<ul style="list-style-type: none"> Πρώτα απ' όλα απαιτείται σωστή ενημέρωση της τοπικής κοινωνίας. 	1
<ul style="list-style-type: none"> Το σημαντικό εδώ είναι οι δραστηριότητες να συμβαδίζουν και όχι να ανταγωνίζονται μεταξύ τους. Με αυτό τον τρόπο καλύπτονται όλες οι ηλικίες και όλα τα ενδιαφέροντα Νέοι, παιδιά, ηλικιωμένοι, οικοτουρίστες, περιηγητές, εκδρομείς. 	1

3. ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

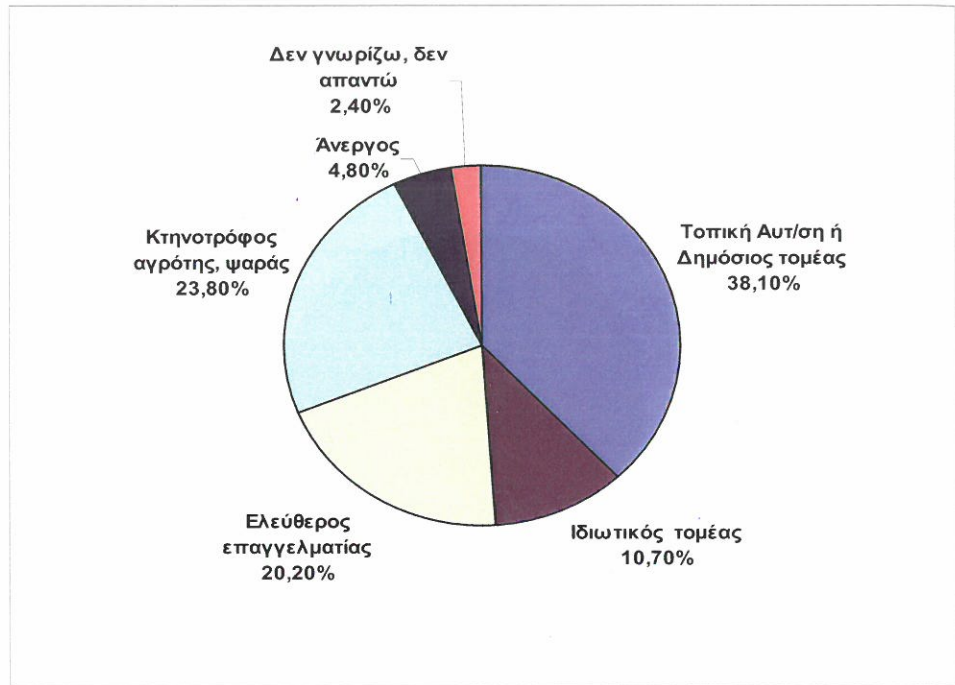
Γράφημα Α
Φύλο των συμμετεχόντων στην έρευνα

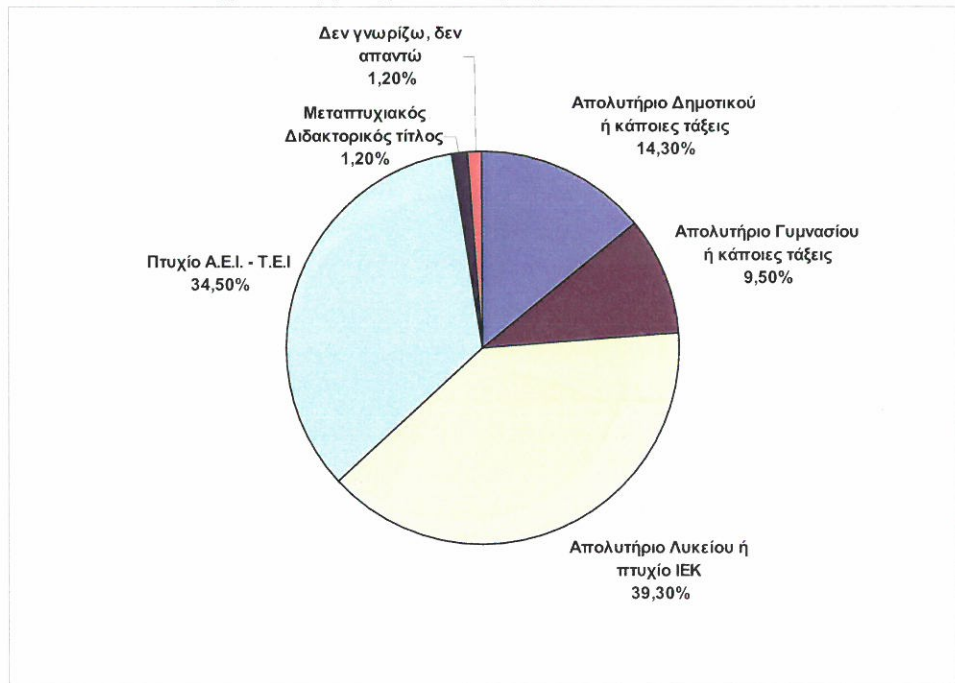
Γράφημα Β
Ηλικία των συμμετεχόντων στην έρευνα

Γράφημα Γ
Επάγγελμα των συμμετεχόντων στην έρευνα

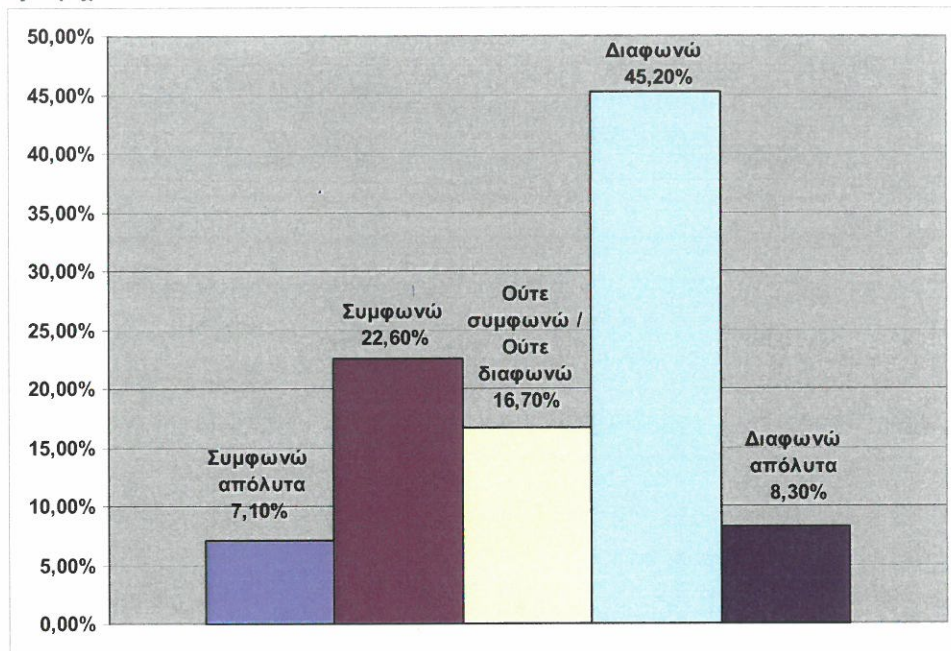

Γράφημα Δ
Επίπεδο εκπαίδευσης των συμμετεχόντων στην έρευνα

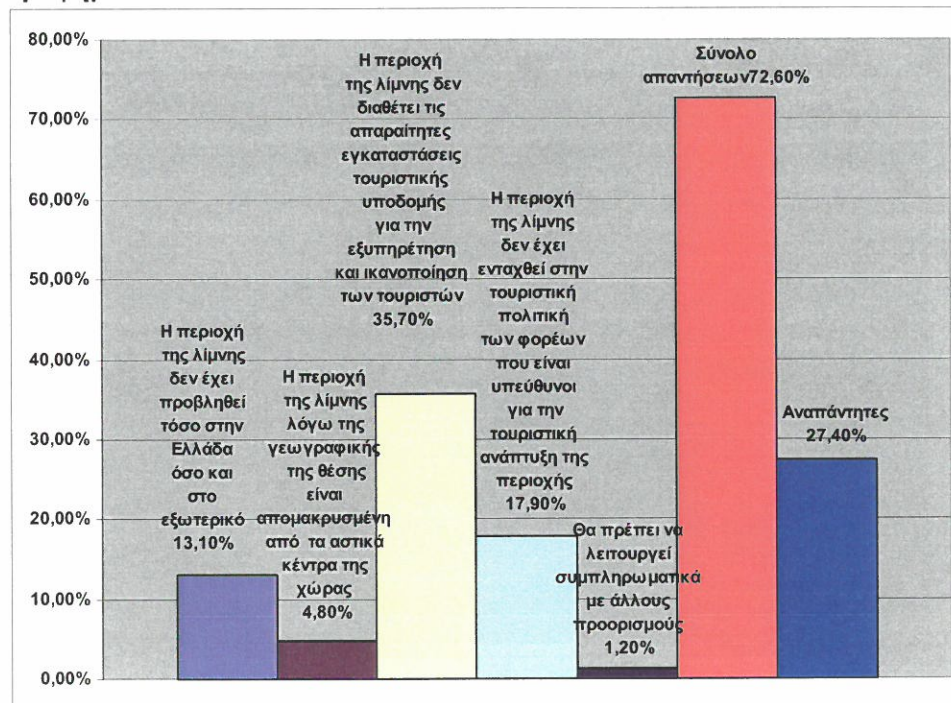
1) «Η περιοχή της λίμνης Ισμαρίδας είναι γνωστή ως τουριστικός προορισμός».

Γράφημα 1

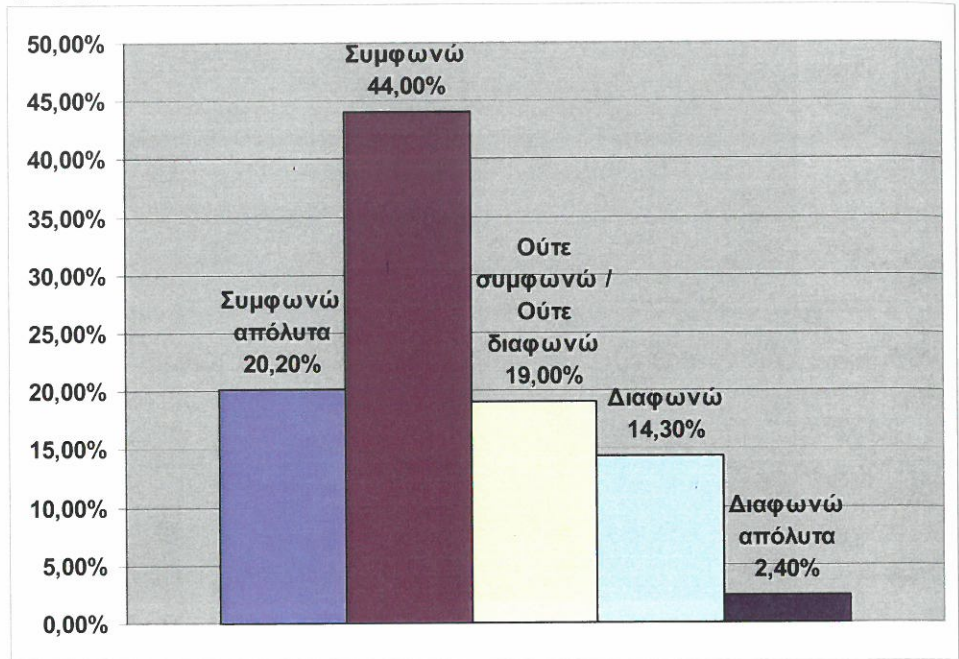
2) Εάν στην προηγούμενη ερώτηση έχετε επιλέξει μια από τις τρεις τελευταίες επιλογές, παρακαλώ σημειώστε με X το λόγο για τον οποίο συμβαίνει αυτό:

Γράφημα 2

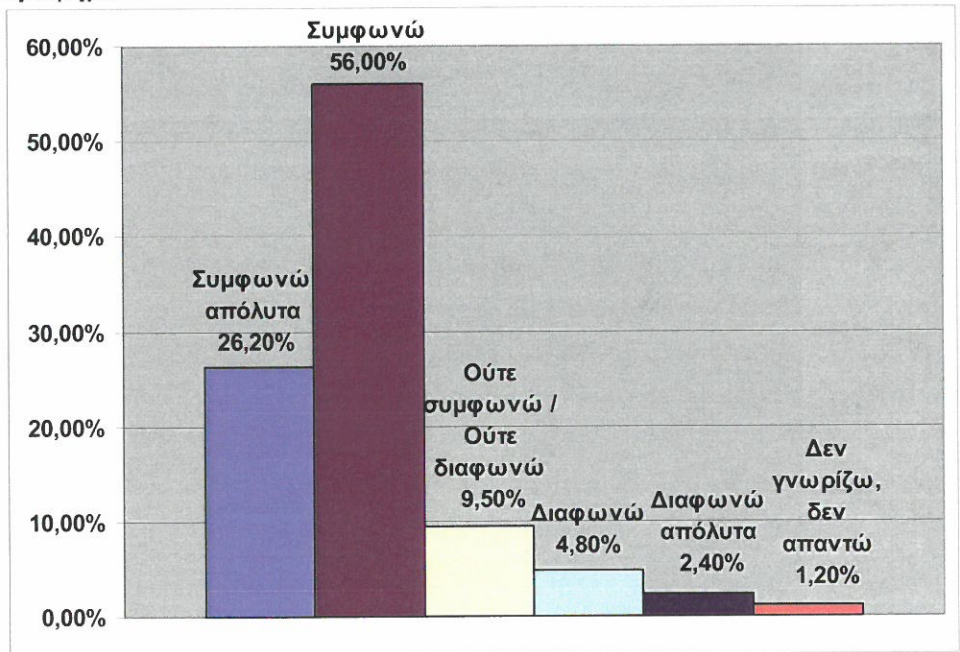
3) «Η λίμνη Ισμαρίδα μπορεί να αποτελέσει αυτόνομο τουριστικό προορισμό στο Νομό Ροδόπης στα επόμενα χρόνια».

Γράφημα 3

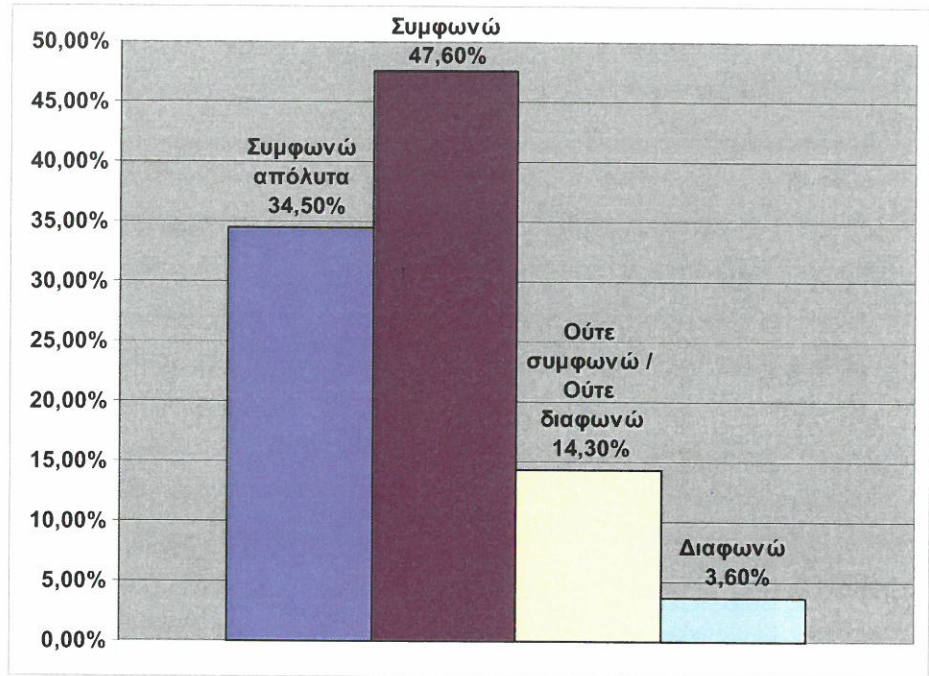
4) «Η αποτελεσματική προστασία της λίμνης Ισμαρίδας θα προσελκύσει περισσότερους τουρίστες στην περιοχή».

Γράφημα 4

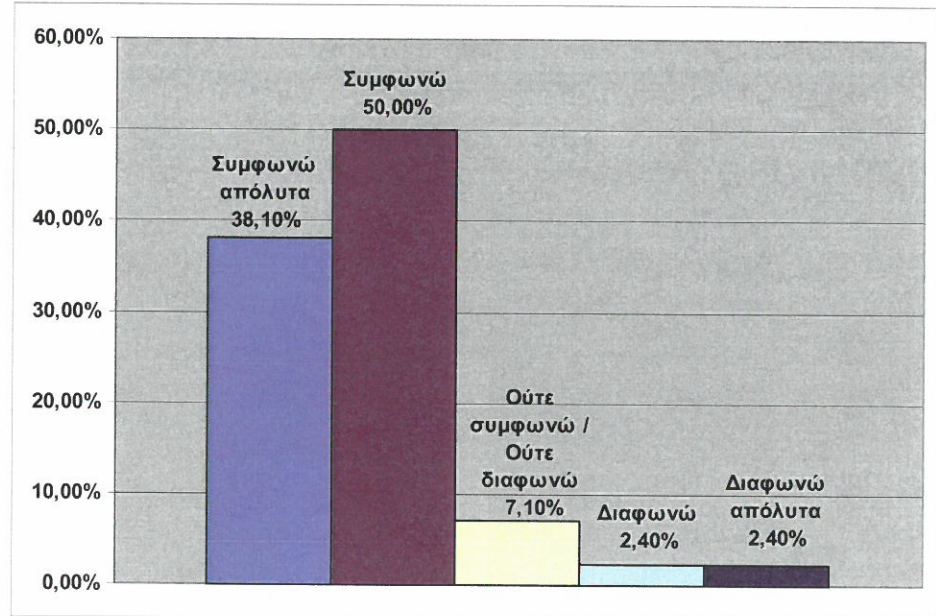
5) «Η λίμνη Ισμαρίδα μπορεί και πρέπει να βασίσει την τουριστική της ανάπτυξη στον οικοτουρισμό».

Γράφημα 5

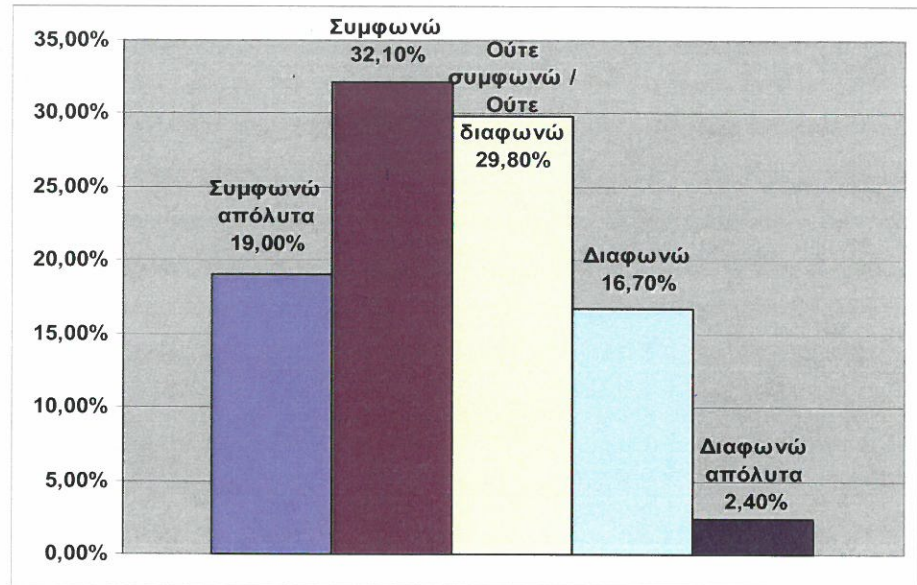
6) «Η εφαρμογή μιας νέας τουριστικής πολιτικής για την ανάπτυξη της περιοχής είναι απαραίτητος όρος για την προσέλκυση περισσότερων οικοτουριστών».

Γράφημα 6

7) «Εκτός από το φυσικό περιβάλλον, η ανθρωπογεωγραφία της περιοχής μελέτης (συγκατοίκηση διαφορετικών πληθυσμιακών ομάδων, όπως μουσουλμάνοι, χριστιανοί νεοπρόσφυγες, ρομά, οικονομικοί μετανάστες) αποτελεί πλεονέκτημα για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής ολόκληρου του Νομού Ροδόπης».

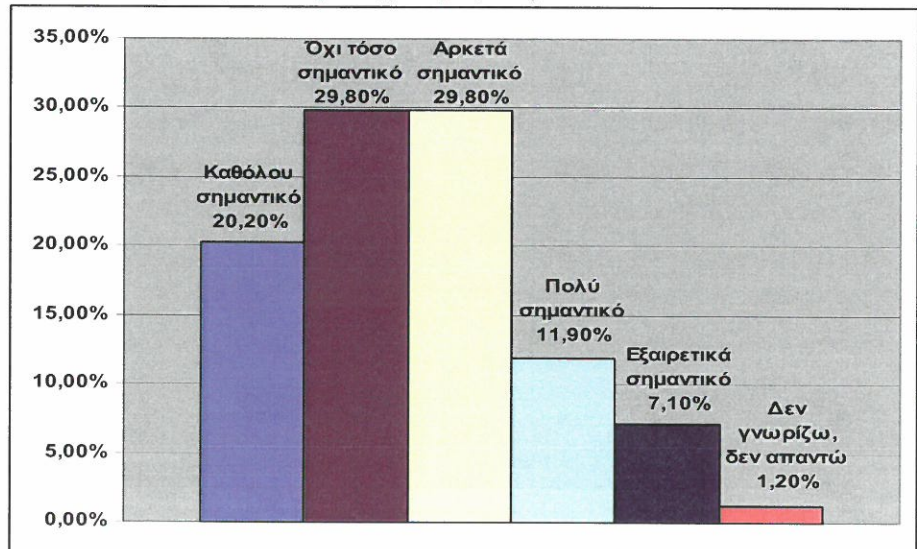
Γράφημα 7

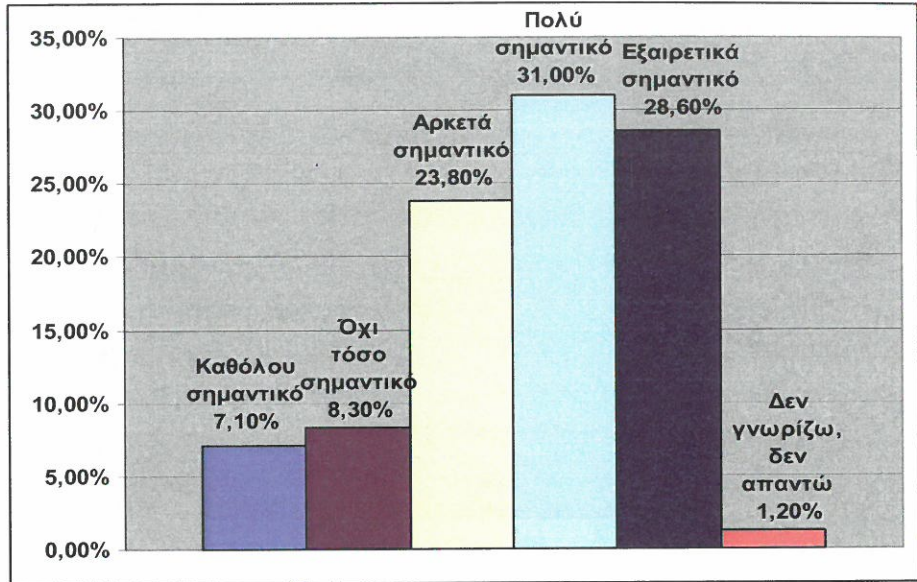
8) Παρακαλώ αξιολογήστε, βάζοντας ένα **X** στην αντίστοιχη στήλη, πόσο σημαντικός παράγοντας κινδύνου μπορεί να θεωρηθεί για τη βλάστηση, τα μεταναστευτικά πουλιά και τα ψάρια της λίμνης Μητρικού καθένα από τα παρακάτω.

Γράφημα 8.1

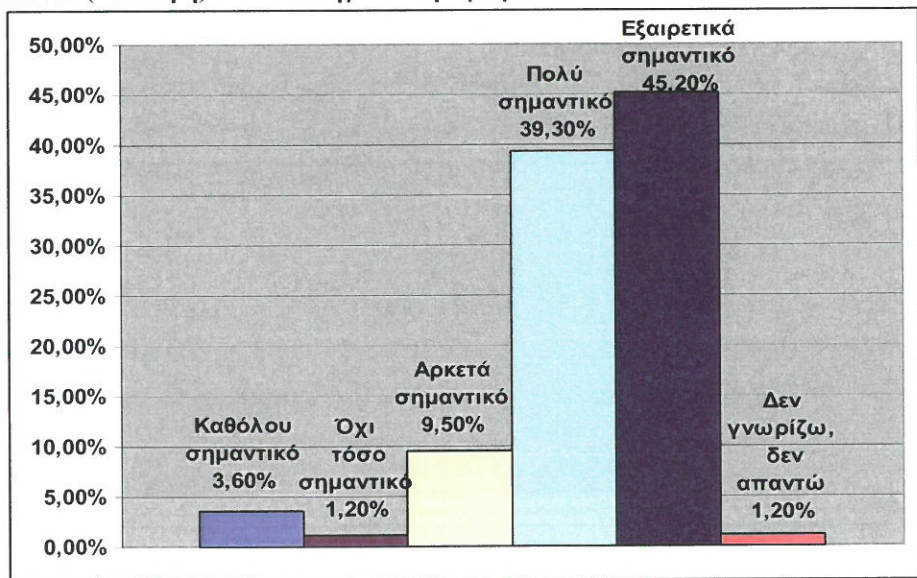
Οι ίδιοι οι τουρίστες και οι δραστηριότητες τους

Γράφημα 8.2
Οι κυνηγοί και οι ψαράδες

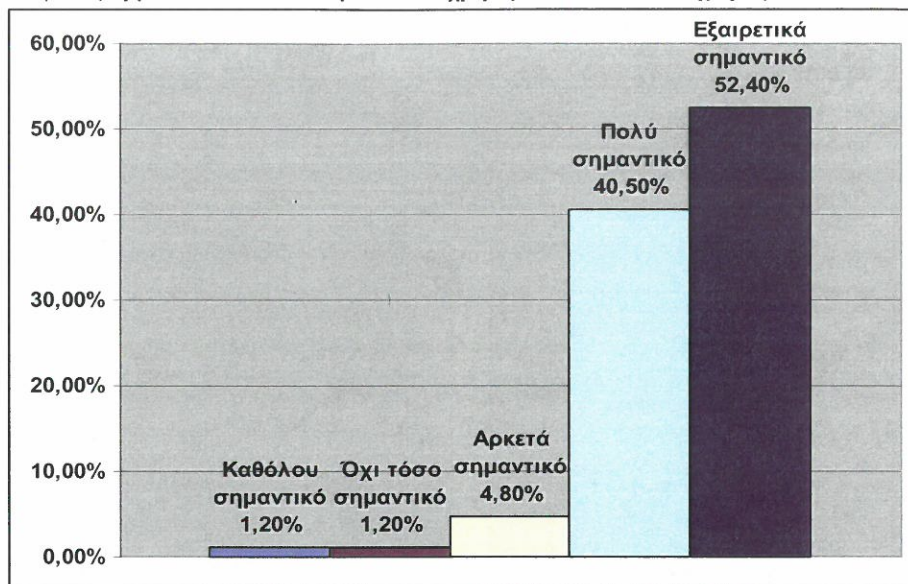

Γράφημα 8.3
Η μόλυνση με απόβλητα των ποταμών Βοσβόζη (Μπόσμπου) και Λίσσου (Φιλιοιυρή) που καταλήγουν στη λίμνη

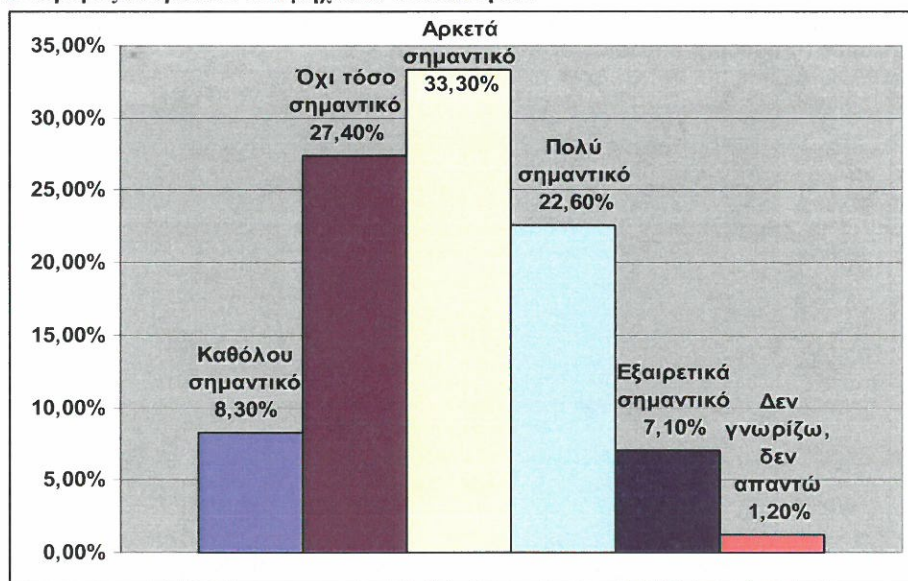
Γράφημα 8.4

Τα φυτοφάρμακα και τα λιπάσματα που χρησιμοποιούνται στα χωράφια

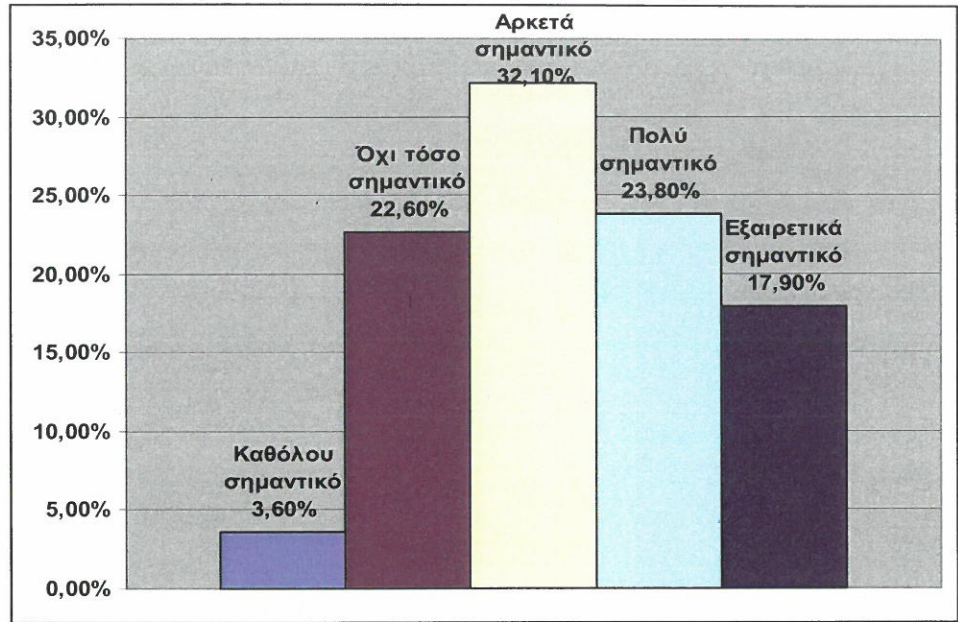
Γράφημα 8.5

Ο θόρυβος ανθρώπων και μηχανών αυτοκινήτων

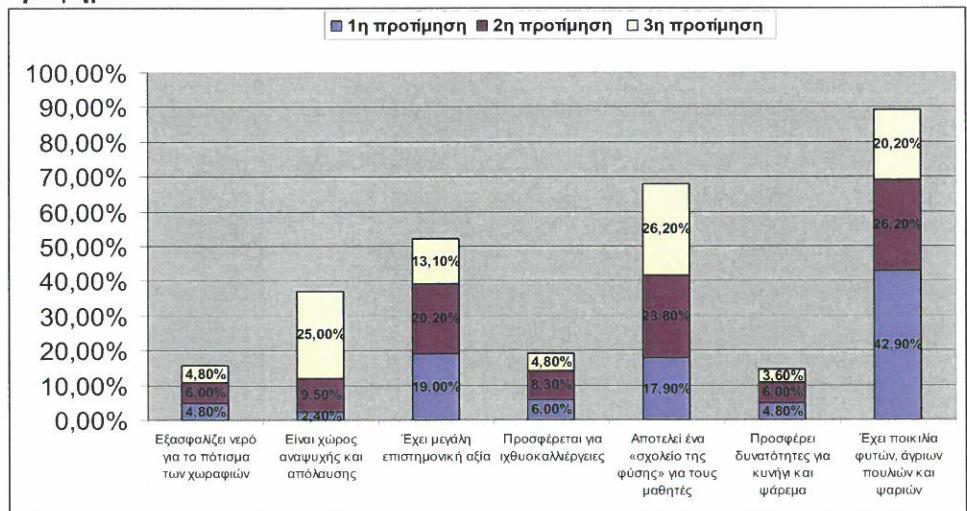
Γράφημα 8.6

Η εκτέλεση διάφορων τεχνικών έργων στη παραλίμνια περιοχή

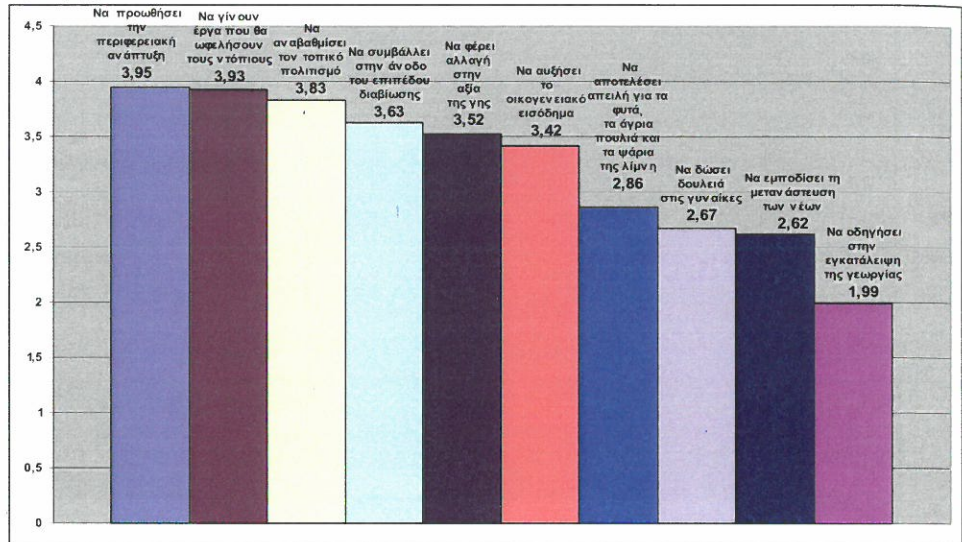
9) Παρακαλώ, διαλέξτε **τρεις (3)** από τις αξίες που έχει για σας ο υγρότοπος της λίμνης Ισμαρίδας και κατατάξτε τις **με σειρά προτεραιότητας** (1^η, 2^η, 3^η) αρχίζοντας από την πιο σημαντική.

Γράφημα 9

10) Η τουριστική ανάπτυξη της περιοχής της λίμνης Ισμαρίδας μπορεί να επιφέρει τις παρακάτω αλλαγές: (βαθμολογείτε με 1 για τη μικρότερη δυνατή συνέπεια και 5 για τη μεγαλύτερη δυνατή).

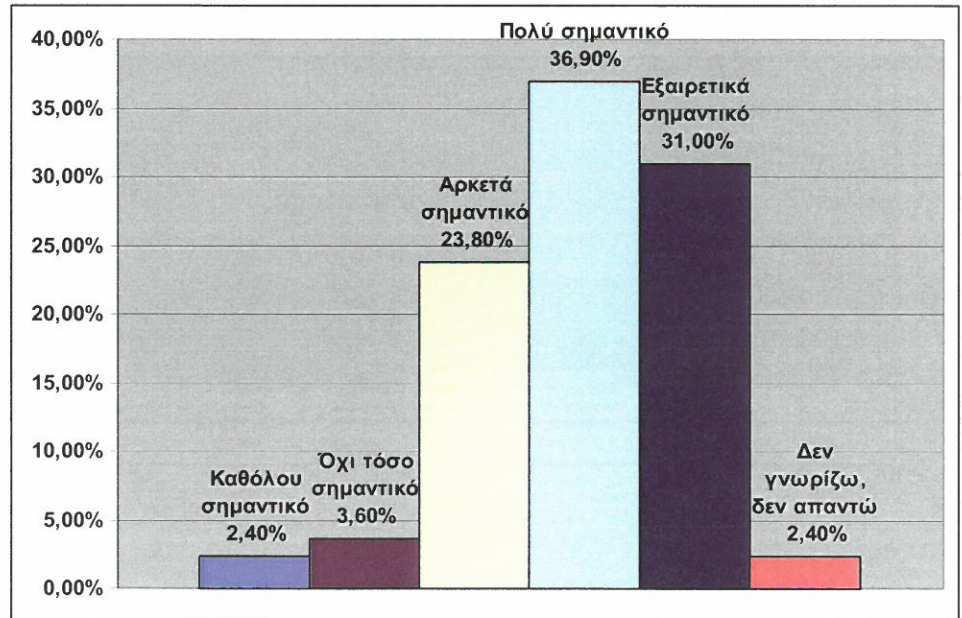
Γράφημα 10

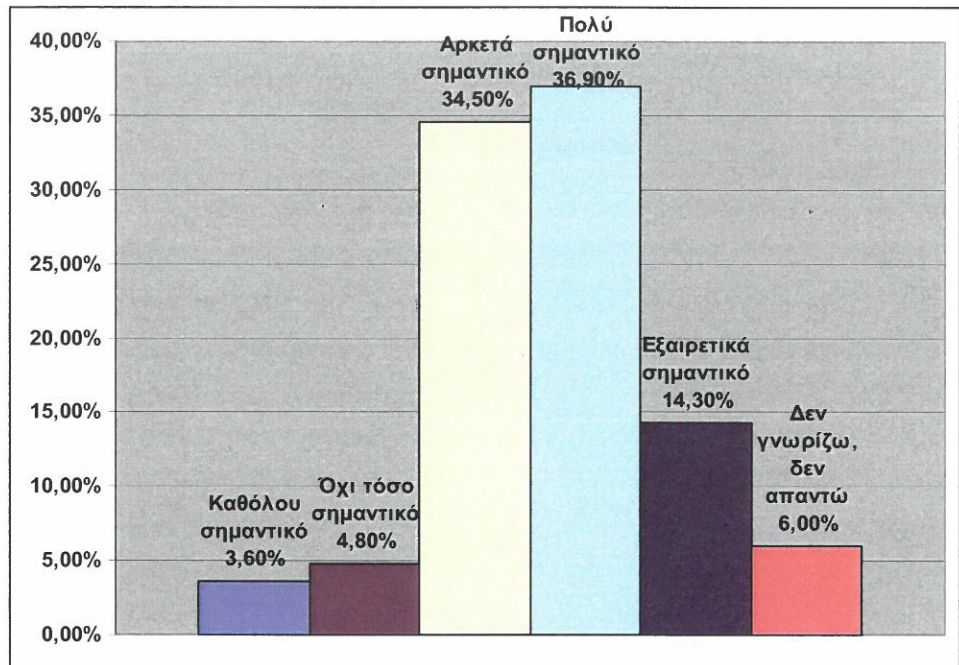
11) Αξιολογήστε, βάζοντας το σημάδι X στην αντίστοιχη στήλη, πόσο σημαντικό θεωρείτε τον καθέναν από τους παρακάτω αναφερόμενους παράγοντες, όσον αφορά στην ικανότητά του να προστατεύσει πιο αποτελεσματικά τον υγρότοπο:

Γράφημα 11.1

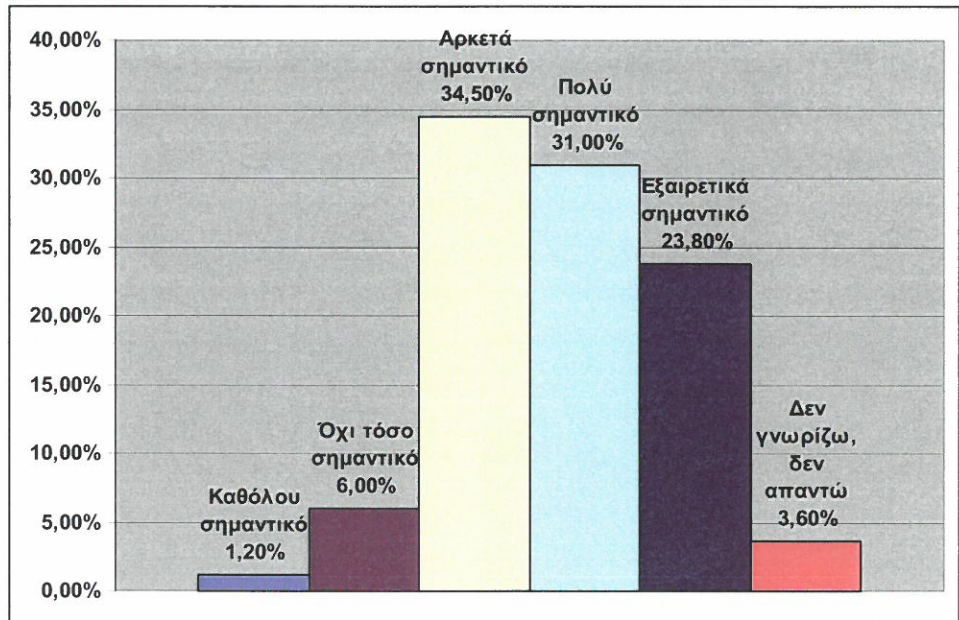
Ο Φορέας Διαχείρισης του Εθνικού Πάρκου

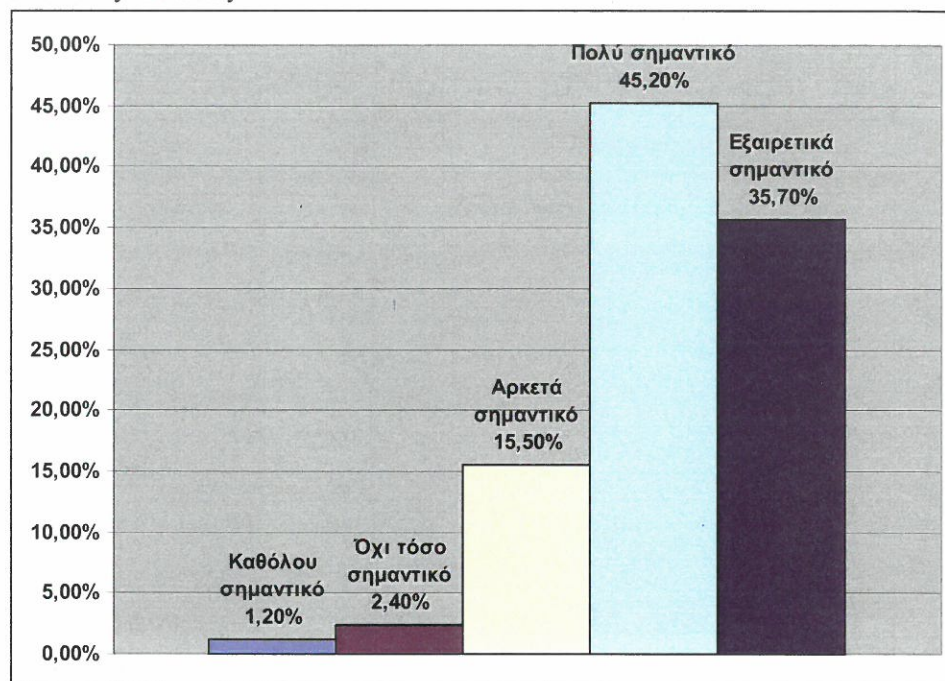
Γράφημα 11.2
Οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (Μ.Κ.Ο.)

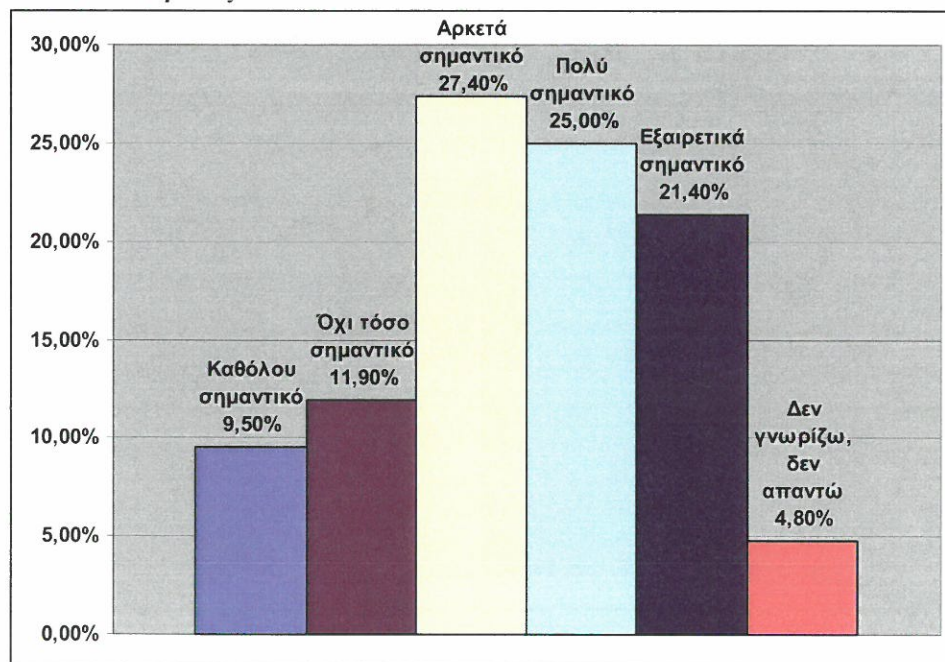
Γράφημα 11.3
Οι ομάδες των εθελοντών

Γράφημα 11.4
Οι τοπικές κοινωνίες

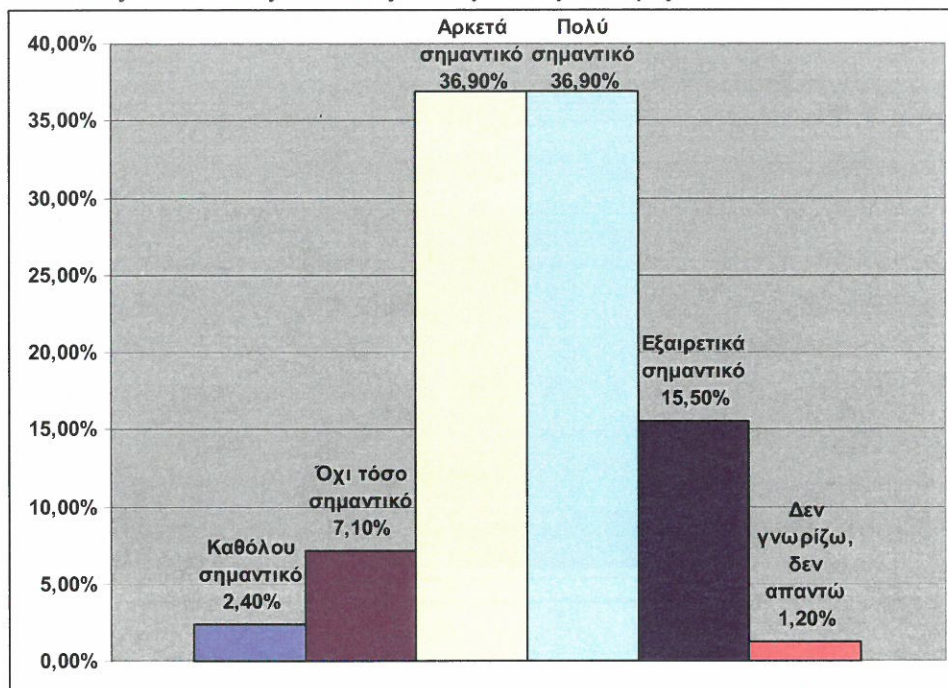
Γράφημα 11.5
Οι ίδιοι οι τουρίστες

12) Αξιολογήστε, βάζοντας ένα X στην αντίστοιχη στήλη, πόσο σημαντικό θεωρείτε το καθένα από τα παρακάτω ζητήματα για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής.

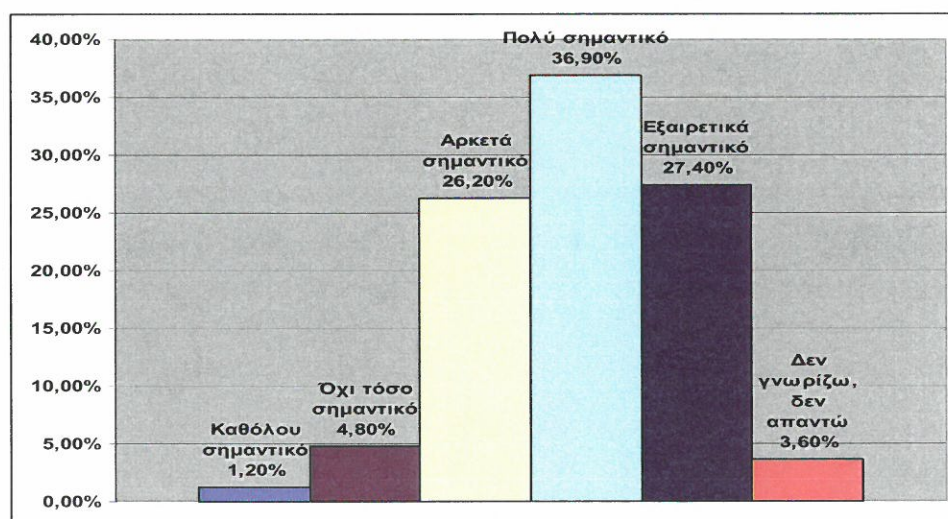
Γράφημα 12.1

Επενδύσεις από ντόπιους κατοίκους σε τουριστικές υποδομές

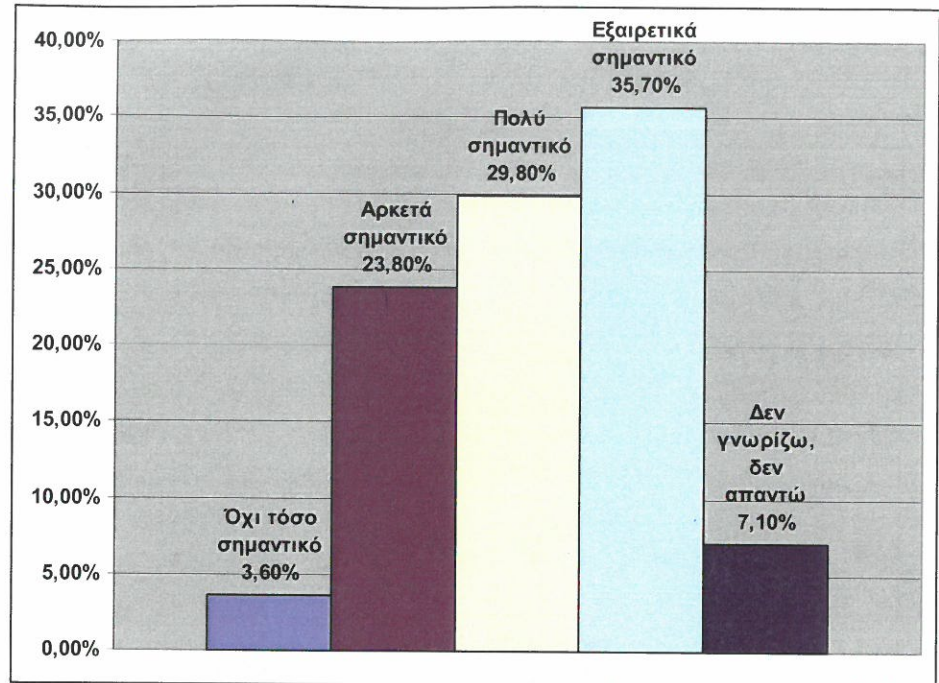
Γράφημα 12.2

Παράλληλη ανάπτυξη του οικοτουρισμού και του θαλάσσιου Τουρισμού

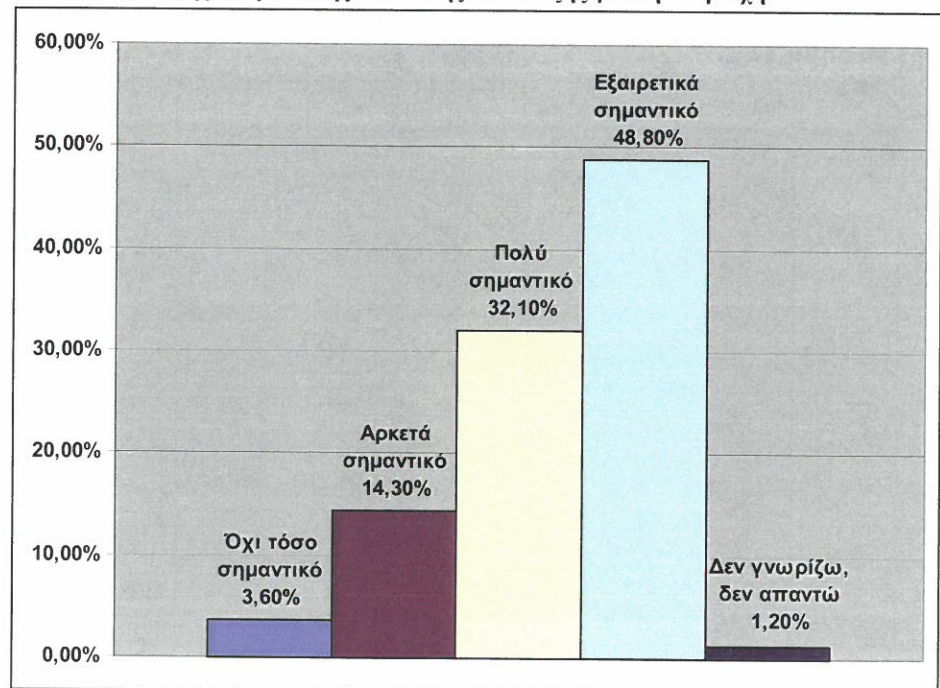
Γράφημα 12.3

Μελέτη επιτυχημένων παραδειγμάτων από άλλες περιοχές

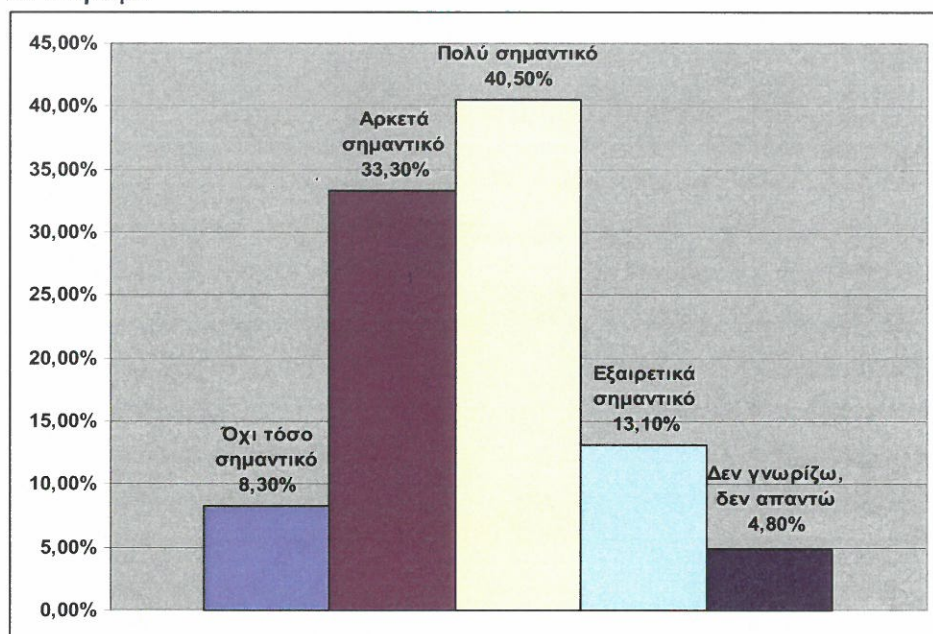
Γράφημα 12.4

Υπαρξη κρατικής τουριστικής πολιτικής ανάπτυξης για την περιοχή

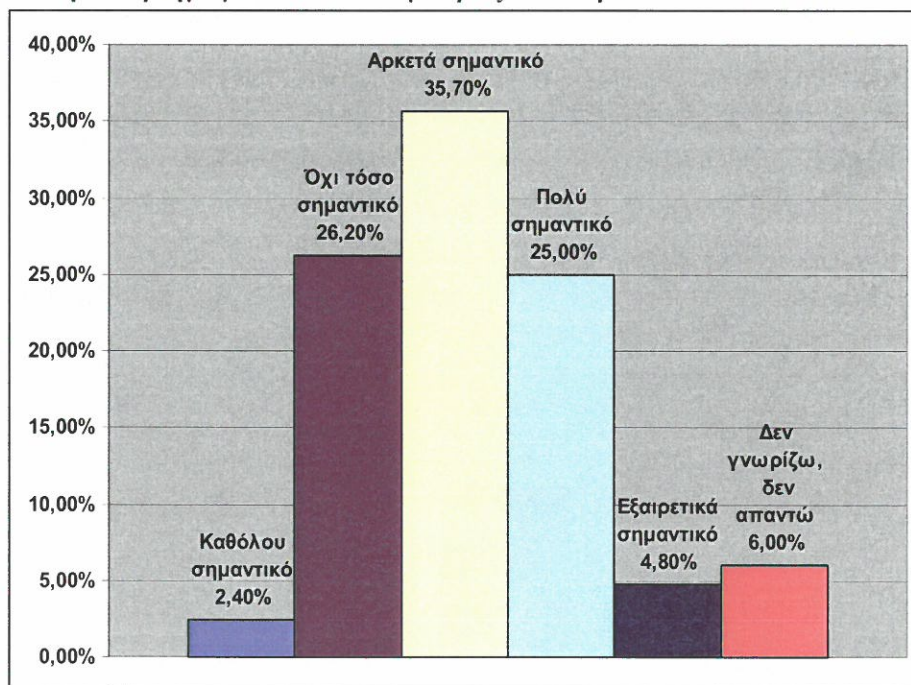
Γράφημα 12.5

Δραστηριοποίηση φορέων, οργανισμών και επαγγελματικών ομάδων σχετικών με τον τουρισμό

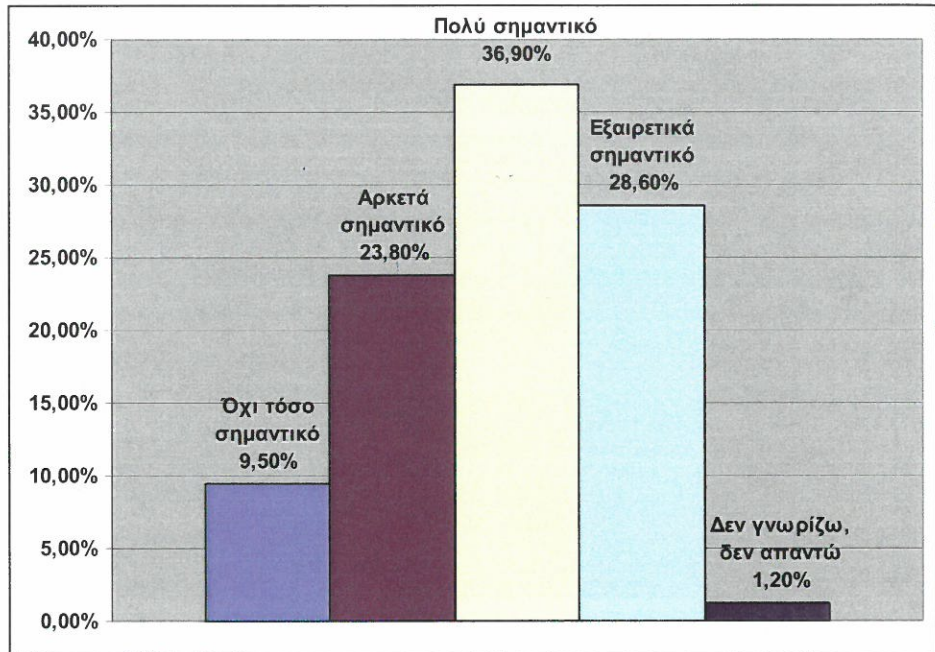
Γράφημα 12.6

Γνώση του προηγούμενου επιπέδου εμπειρίας των τουριστών

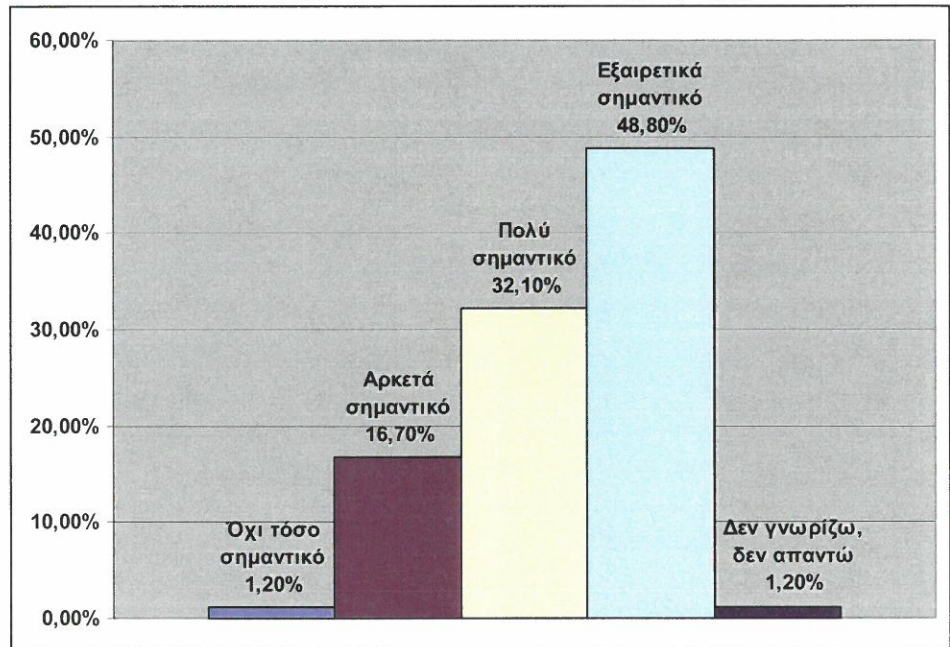
Γράφημα 12.7

Ισορροπία μεταξύ της τουριστικής ανάπτυξης και τοπικής κοινωνίας και οικονομίας

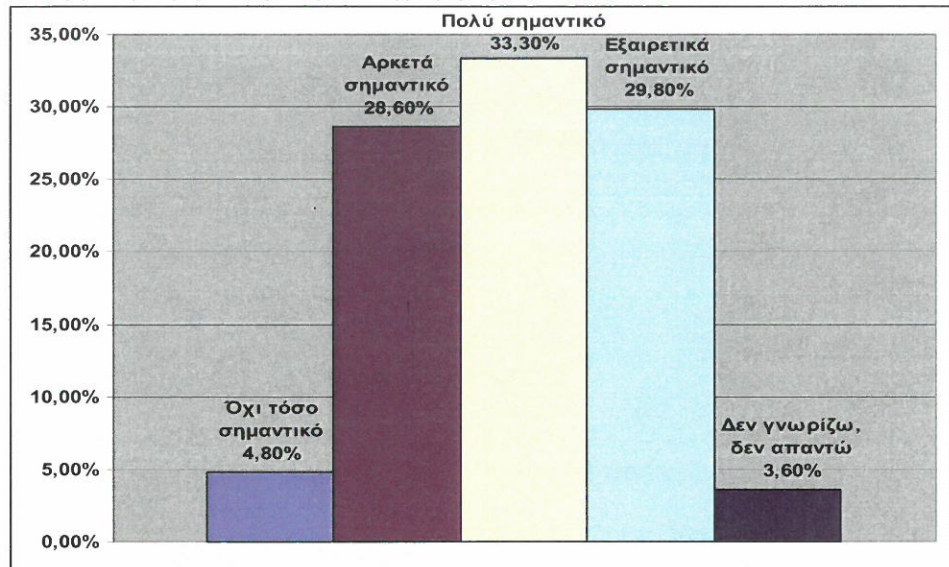
Γράφημα 12.8

Προώθηση μιας κατάλληλης διαφημιστικής «εικόνας» της περιοχής

Γράφημα 12.9

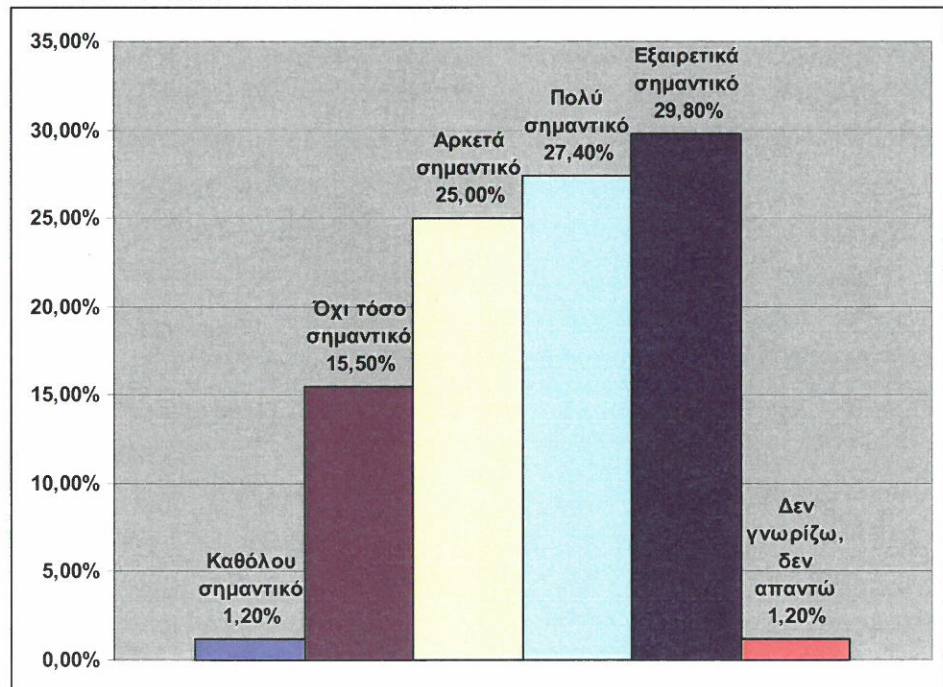
Διενέργεια μιας έρευνας τουριστικής αγοράς

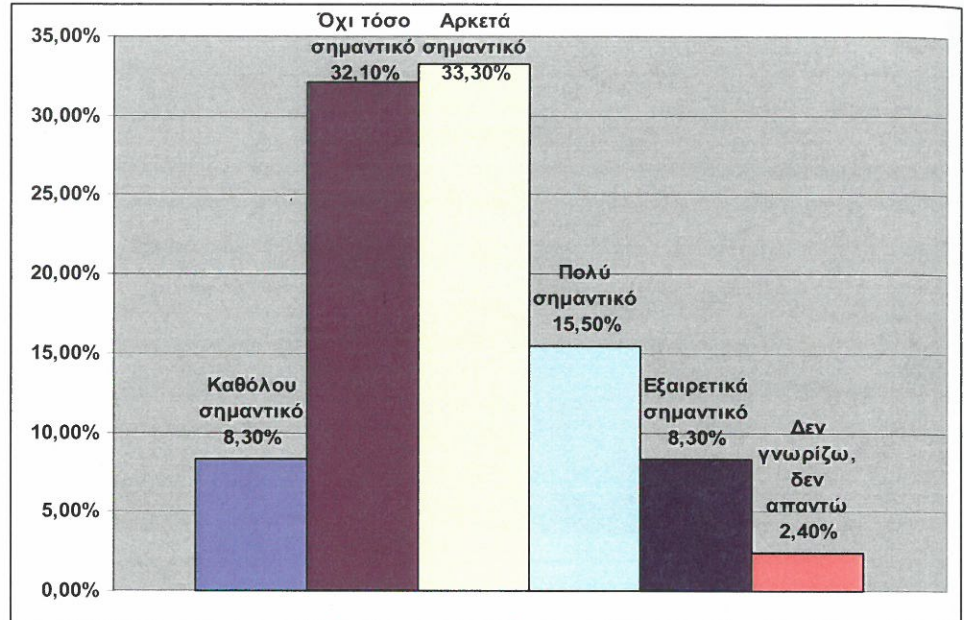
13) Αξιολογήστε, βάζοντας ένα X στην αντίστοιχη στήλη, πόσο σημαντικό εμπόδιο θεωρείτε το καθένα από τα παρακάτω ζητήματα για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής.

Γράφημα 13.1

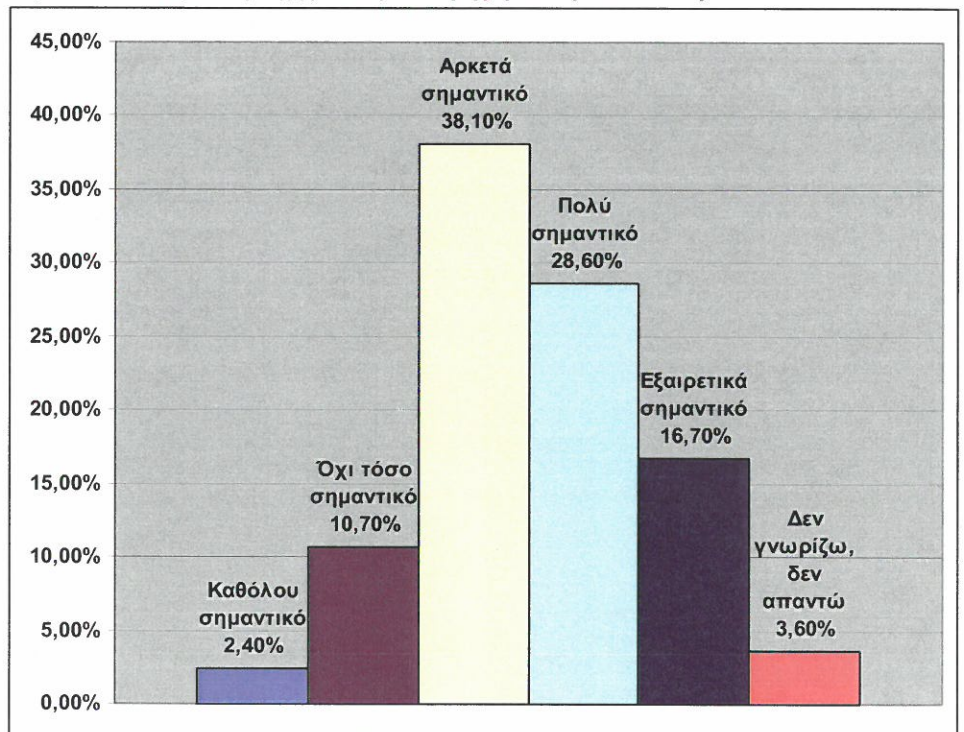
Έλλειψη παροχής ξενοδοχειακών και μη ξενοδοχειακών υπηρεσιών

Γράφημα 13.2
Μη λειτουργία τελωνείου Νυμφαίας

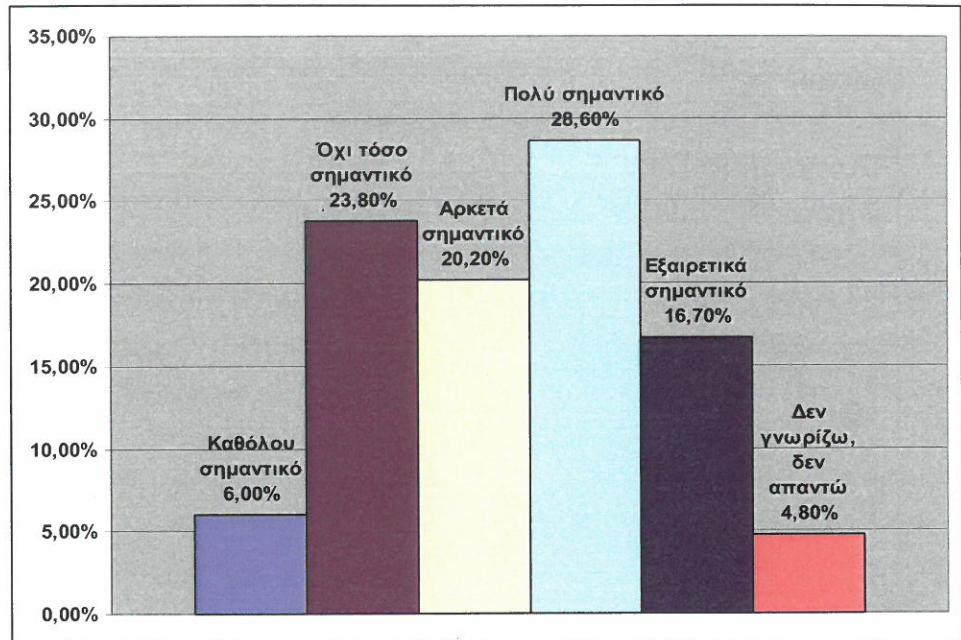

Γράφημα 13.3
Μη ελκυστικότητα περιοχής στους νεότερης ηλικίας επισκέπτες

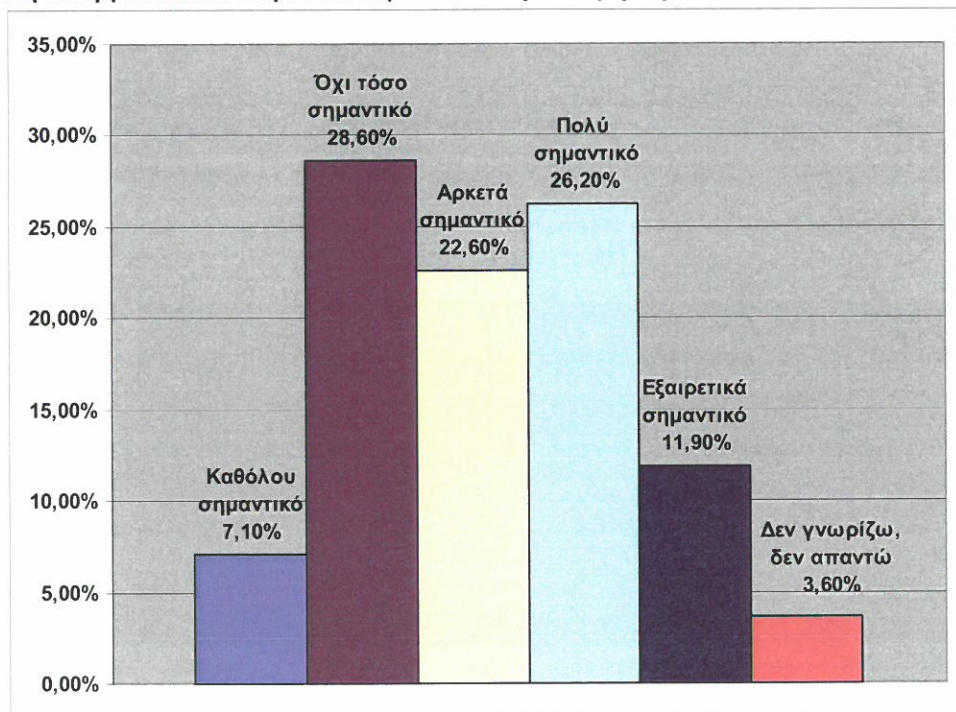
Γράφημα 13.4

Απόσταση της περιοχής από τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας

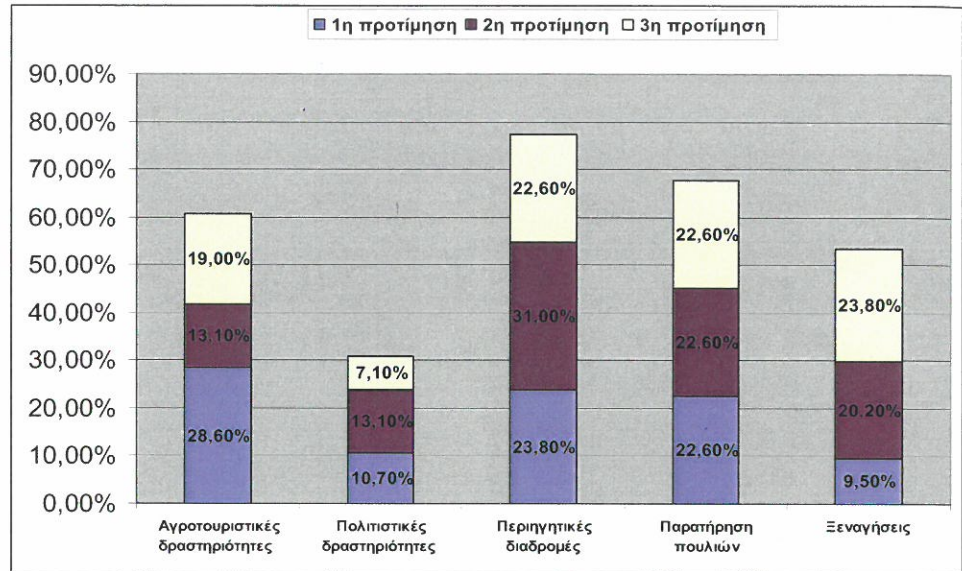
Γράφημα 13.5

Μη συνεργασία στον τουριστικό τομέα Ελλάδας-Βουλγαρίας

14) Παρακαλώ, διαλέξτε **τρεις (3)** από τις παρακάτω δραστηριότητες, οι οποίες πιστεύετε ότι θα προσέλκυαν περισσότερο το ενδιαφέρον τουριστών στη περιοχή και κατατάξτε τις **με σειρά προτεραιότητας** (1^η, 2^η, 3^η) αρχίζοντας από την πιο σημαντική.

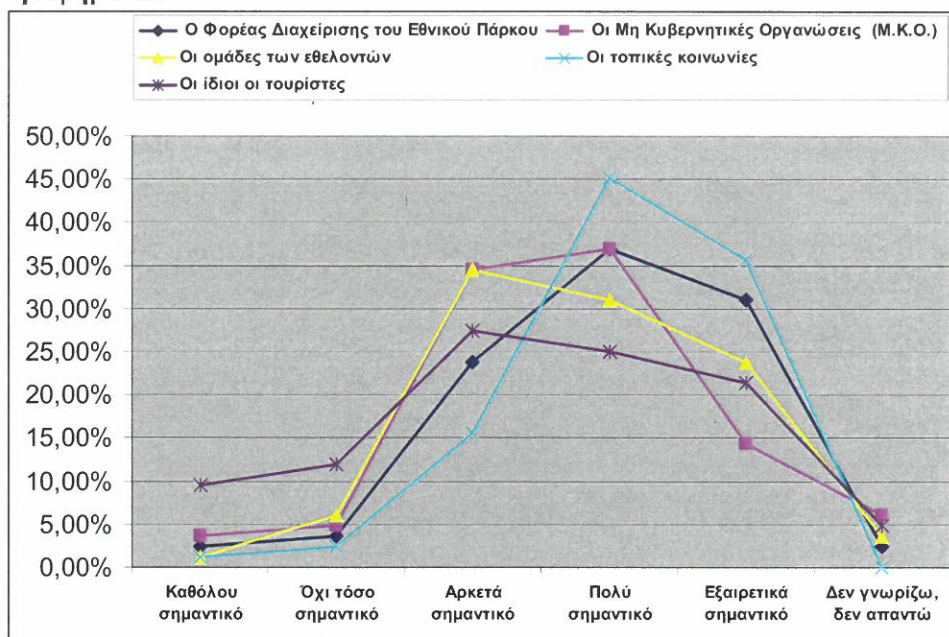
Γράφημα 14

4. ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ ΔΙΑΣΤΑΥΡΩΣΗΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

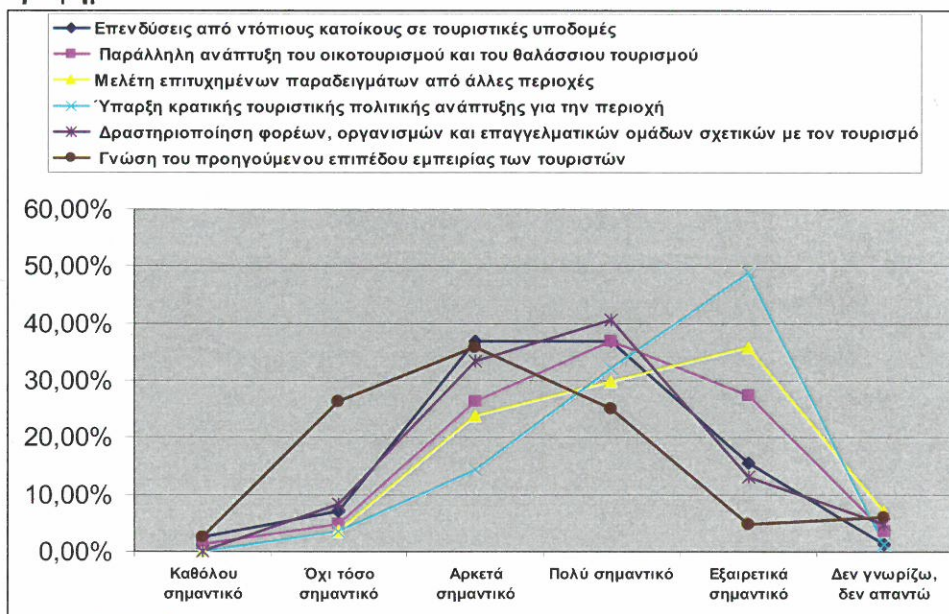
Διασταύρωση των απαντήσεων που δόθηκαν στην ερώτηση 11, αναφορικά με την ικανότητα αποτελεσματικής προστασίας των παρακάτω παραγόντων.

Γράφημα 15

Διασταύρωση των απαντήσεων που δόθηκαν στην ερώτηση 12, αναφορικά με την σπουδαιότητα των παρακάτω ζητημάτων για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής.

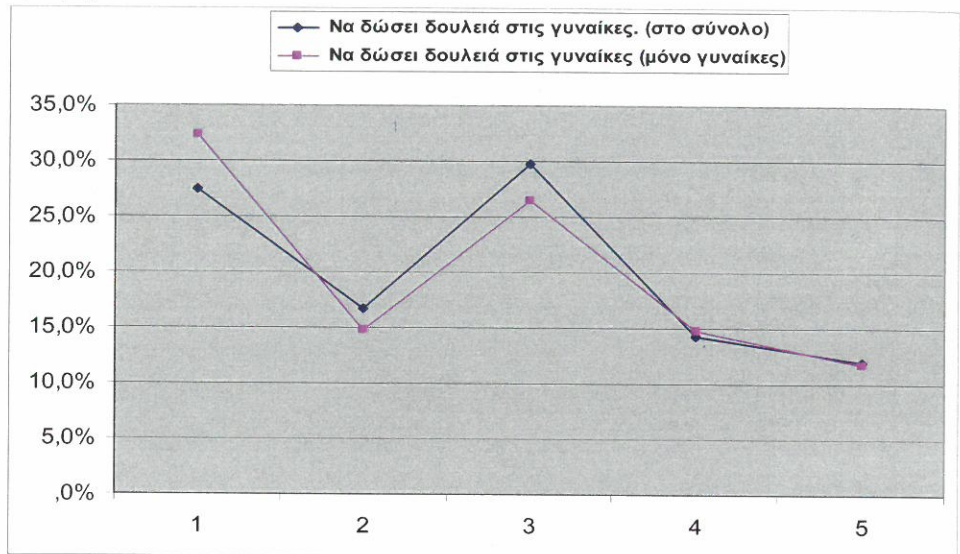
Γράφημα 16

Ερώτηση 10: Η τουριστική ανάπτυξη της περιοχής της λίμνης Ισμαρίδας μπορεί να επιφέρει τις παρακάτω αλλαγές: (βαθμολογείστε με 1 για τη μικρότερη δυνατή συνέπεια και 5 για τη μεγαλύτερη δυνατή).

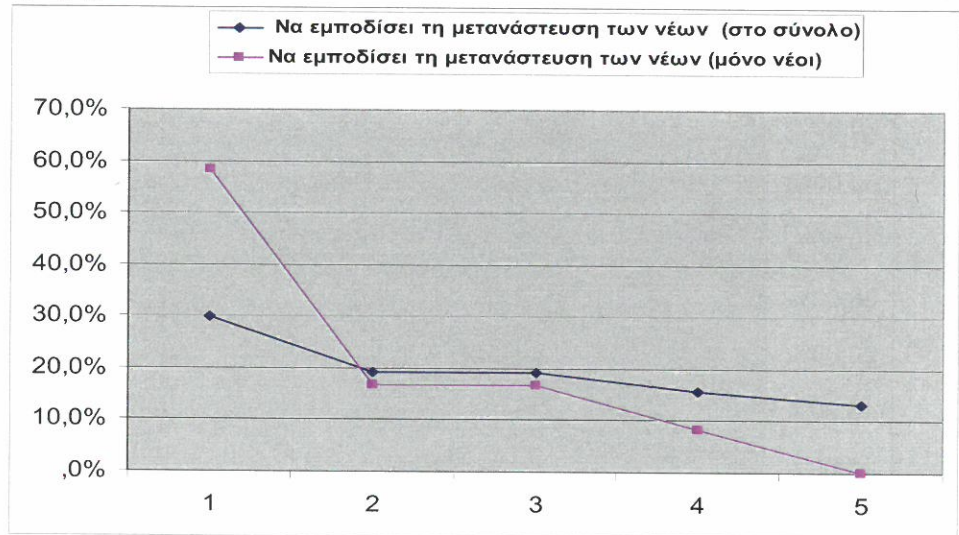
Διασταύρωση των απαντήσεων που δόθηκαν από τις γυναίκες του δείγματος σε σχέση με το σύνολο του δείγματος, αναφορικά με την γυναικεία απασχόληση.

Γράφημα 17

Διασταύρωση των απαντήσεων που δόθηκαν από τους νέους (ηλικιακή ομάδα 18-30) σε σχέση με το σύνολο του δείγματος, αναφορικά με την εξάλειψη της μετανάστευσης των νέων.

Γράφημα 18

5. ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΟΜΑΔΩΝ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

5.1 Πως απάντησαν οι Αγρότες – κτηνοτρόφοι, κυνηγοί – αλιείς στην ερώτηση 8

Παρακαλώ αξιολογήστε, βάζοντας ένα X στην αντίστοιχη στήλη, πόσο σημαντικός παράγοντας κινδύνου μπορεί να θεωρηθεί για τη βλάστηση, τα μεταναστευτικά πουλιά και τα ψάρια της λίμνης Μητρικού καθένα από τα παρακάτω

Πίνακας 8.1α

Οι ίδιοι οι τουρίστες και οι δραστηριότητες τους

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	7	35,0%
Όχι τόσο σημαντικό	7	35,0%
Αρκετά σημαντικό	3	15,0%
Πολύ σημαντικό	2	10,0%
Εξαιρετικά σημαντικό	1	5,0%
Σύνολο	20	100,0%

Πίνακας 8.2α

Οι κυνηγοί και οι ψαράδες

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	1	5,0%
Όχι τόσο σημαντικό	2	10,0%
Αρκετά σημαντικό	3	15,0%
Πολύ σημαντικό	8	40,0%
Εξαιρετικά σημαντικό	6	30,0%
Σύνολο	20	100,0%

Πίνακας 8.3α

Η μόλυνση με απόβλητα των ποταμών Βοσβόζη (Μπόσμπου) και Λίσσου (Φιλιουρή) που καταλήγουν στη λίμνη

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	1	5,0%
Αρκετά σημαντικό	3	15,0%
Πολύ σημαντικό	9	45,0%
Εξαιρετικά σημαντικό	7	35,0%
Σύνολο	20	100,0%

Πίνακας 8.4α

Τα φυτοφάρμακα και τα λιπάσματα που χρησιμοποιούνται στα χωράφια

	Συχνότητα	Ποσοστό
Όχι τόσο σημαντικό	1	5,0%
Αρκετά σημαντικό	3	15,0%
Πολύ σημαντικό	9	45,0%
Εξαιρετικά σημαντικό	7	35,0%
Σύνολο	20	100,0%

Πίνακας 8.5α

Ο θόρυβος ανθρώπων και μηχανών αυτοκινήτων

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	2	10%
Όχι τόσο σημαντικό	8	40%
Αρκετά σημαντικό	8	40%
Πολύ σημαντικό	2	10%
Σύνολο	20	100%

Πίνακας 8.6α

Η εκτέλεση διάφορων τεχνικών έργων στη παρα-λίμνια περιοχή

	Συχνότητα	Ποσοστό
Καθόλου σημαντικό	1	5,0%
Όχι τόσο σημαντικό	7	35,0%
Αρκετά σημαντικό	3	15,0%
Πολύ σημαντικό	6	30,0%
Εξαιρετικά σημαντικό	3	15,0%
Σύνολο	20	100,0%

5.2 Πως απάντησαν οι γυναίκες του δείγματος στην ερώτηση 10

Η τουριστική ανάπτυξη της περιοχής της λίμνης Ισμαρίδας μπορεί να επιφέρει τις παρακάτω αλλαγές: (βαθμολογείστε με 1 για τη μικρότερη δυνατή συνέπεια και 5 για τη μεγαλύτερη δυνατή).

Πίνακας 10.α

Η τουριστική ανάπτυξη της περιοχής της λίμνης Ισμαρίδας μπορεί να επιφέρει τις παρακάτω αλλαγές: (βαθμολογείστε με 1 για τη μικρότερη δυνατή συνέπεια και 5 για τη μεγαλύτερη δυνατή).

Γυναίκες	Έγκυρες απαντήσεις	Μικρότερη	Μεγαλύτερη	Μέσος όρος
Να γίνουν έργα που θα ωφελήσουν τους ντόπιους	33	2	5	4,18
Να προωθήσει την περιφερειακή ανάπτυξη	32	2	5	4,16
Να αναβαθμίσει τον τοπικό πολιτισμό	34	1	5	4,03
Να φέρει αλλαγή στην αξία της γης	33	1	5	3,94
Να συμβάλλει στην άνοδο του επιπέδου διαβίωσης	34	1	5	3,82
Να αυξήσει το οικογενειακό εισόδημα	34	1	5	3,74
Να αποτελέσει απειλή για τα φυτά, τα άγρια πουλιά και τα ψάρια της λίμνη	32	1	5	3,03
Να εμποδίσει τη μετανάστευση των νέων	32	1	5	2,75
<u>Να δώσει δουλειά στις γυναίκες</u>	<u>34</u>	<u>1</u>	<u>5</u>	<u>2,59</u>
Να οδηγήσει στην εγκατάλειψη της γεωργίας	32	1	5	2,03

5.3 Πως απάντησαν οι νέοι (18-30) του δείγματος στην ερώτηση 10

Η τουριστική ανάπτυξη της περιοχής της λίμνης Ισμαρίδας μπορεί να επιφέρει τις παρακάτω αλλαγές: (βαθμολογείστε με 1 για τη μικρότερη δυνατή συνέπεια και 5 για τη μεγαλύτερη δυνατή).

Πίνακας 10.β

	Έγκυρες απαντήσεις	Μικρότερη	Μεγαλύτερη	Μέσος όρος
Να φέρει αλλαγή στην αξία της γης	12	1	5	4,00
Να αναβαθμίσει τον τοπικό πολιτισμό	12	1	5	3,75
Να προωθήσει την περιφερειακή ανάπτυξη	11	2	5	3,73
Να αποτελέσει απειλή για τα φυτά, τα άγρια πουλιά και τα ψάρια της λίμνη	12	1	5	3,67
Να γίνουν έργα που θα ωφελήσουν τους ντόπιους	12	1	5	3,17
Να συμβάλει στην άνοδο του επιπέδου διαβίωσης	12	1	5	3,17
Να αυξήσει το οικογενειακό εισόδημα	12	1	4	2,58
Να δώσει δουλειά στις γυναίκες	12	1	4	2,17
<u>Να οδηγήσει στην εγκατάλειψη της γεωργίας</u>	<u>12</u>	<u>1</u>	<u>5</u>	<u>1,92</u>
<u>Να εμποδίσει τη μετανάστευση των νέων</u>	<u>12</u>	<u>1</u>	<u>4</u>	<u>1,75</u>

5.4 Πως απάντησαν οι νέοι (18-30) του δείγματος στην ερώτηση 13.3

Αξιολογήστε, βάζοντας ένα X στην αντίστοιχη στήλη, πόσο σημαντικό εμπόδιο θεωρείτε το καθένα από τα παρακάτω ζητήματα για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής.

Πίνακας 13.3α

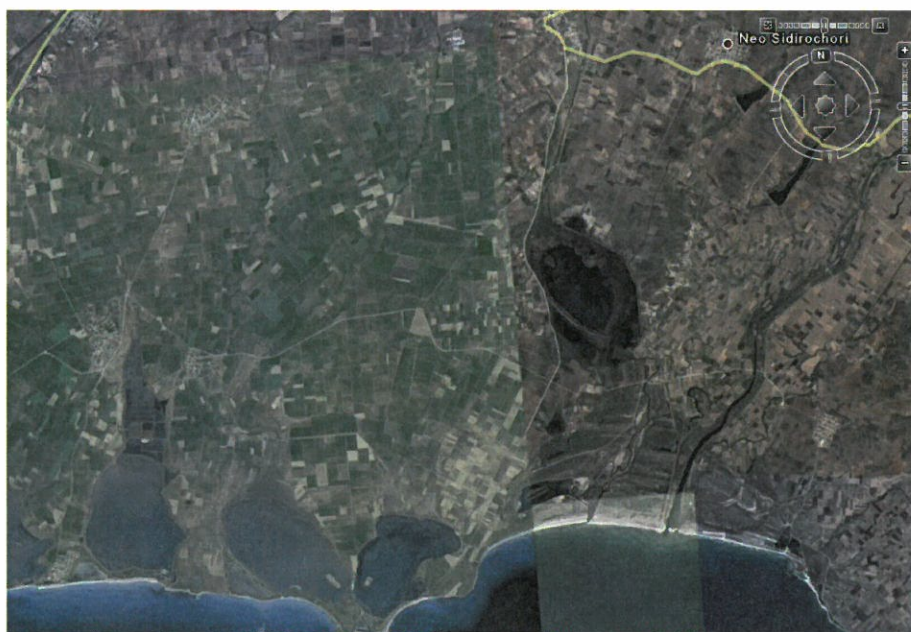
Μη ελκυστικότητα περιοχής στους νεότερης ηλικίας επισκέπτες

	Συχνότητα	Ποσοστό
Όχι τόσο σημαντικό	2	16,7%
Αρκετά σημαντικό	4	33,3%
Πολύ σημαντικό	3	25,0%
Εξαιρετικά σημαντικό	3	25,0%
Σύνολο	12	100,0%

6.3 Γεωφυσικός χάρτης

Πηγή: Οι χάρτες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ΕΕΤΑΑ, Αθήνα, 2004.

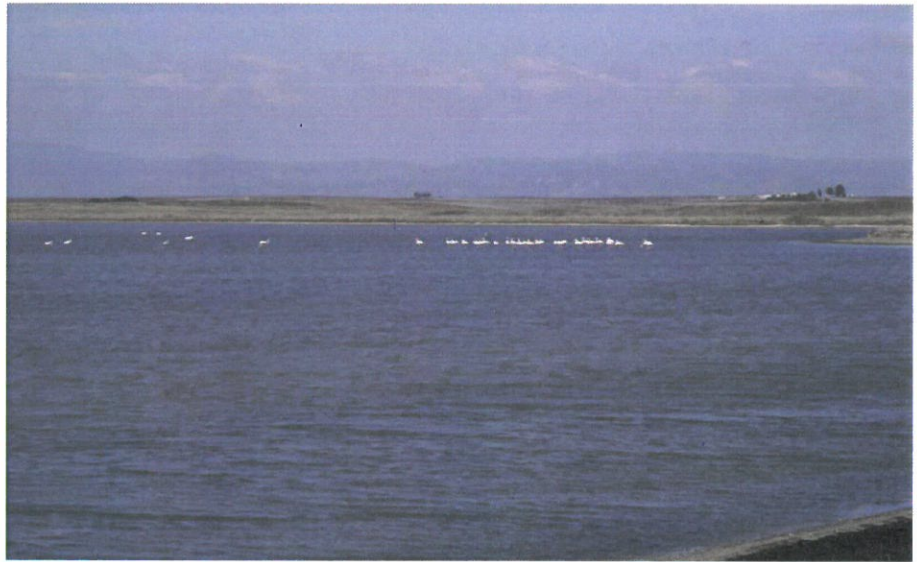
6.4 Δορυφορική λήψη περιοχής μελέτης

Πηγή: www.maps.google.com

6.5 Δορυφορική λήψη περιοχής μελέτης
Πηγή: www.maps.google.com)

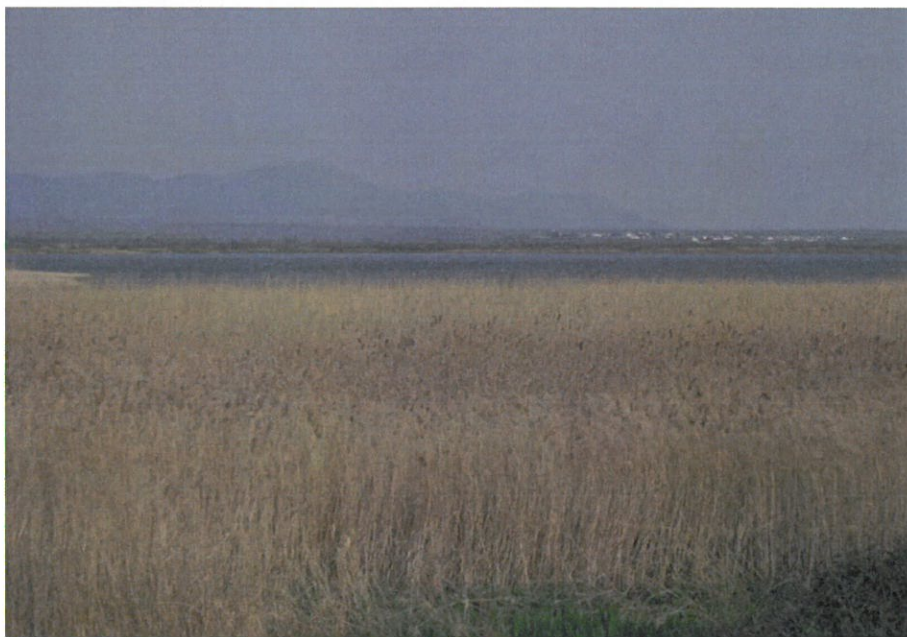
7. ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΕΣ

7.1 Φλαμίνγκος στη λίμνη Ισμαρίδα
Φωτογραφίες Τσοχατζής Αθανάσιος

7.2 Κύκνοι στη λίμνη Ισμαρίδα
Φωτογραφία Τσοχατζής Αθανάσιος

7.3 Καλαμιώνες στη λίμνη Ισμαρίδα
Φωτογραφία Τσοχατζής Αθανάσιος

7.4 Πινακίδα ΥΠΕΧΩΔΕ στη λίμνη Ισμαρίδα
 Φωτογραφία Τσοχατζής Αθανάσιος

7.5 Χλωρίδα στη λίμνη Ισμαρίδα
Φωτογραφίες Τσοχατζής Αθανάσιος

7.6 Χλωρίδα στη λίμνη Ισμαρίδα
Πηγή: Αρχείο Δημάρχου Βαρβάτου Κων/νου

7.7 Κρυποτσικνιάς (μικρόσωμος ερωδιός)
Πηγή: Αρχείο Δημάρχου Βαρβάτου Κων/νου

7.8 Βόσκηση προβάτων στη λίμνη Ισμαρίδα
Πηγή: Αρχείο Δημάρχου Βαρβάτου Κων/νου

7.9 Βόσκηση αγελάδων στη λίμνη Ισμαρίδα
Φωτογραφίες Τσοχατζής Αθανάσιος

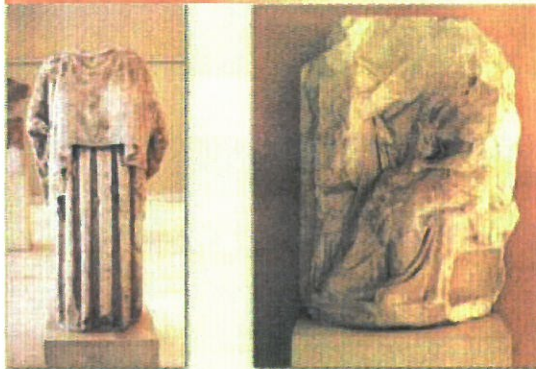

7.10 Ρύπανση της περιοχής από ανθρώπινες δραστηριότητες
Φωτογραφίες Τσοχατζής Αθανάσιος

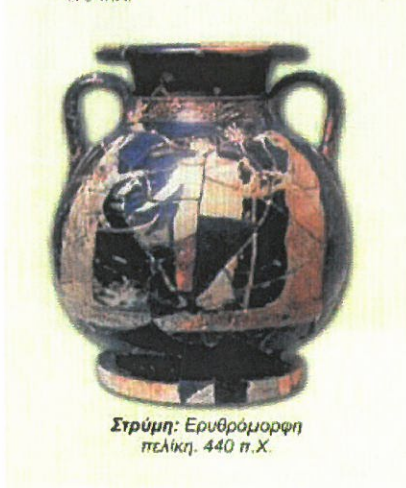
Στρώμη: Τύμβος Β. Λευκή λήκυθος συγκολλημένη από πολλά θραύσματα. 430-400 π.Χ.

Στρώμη: Ανθεμιατή επιτύμβια στήλη, 525-500 π.Χ.

Στρώμη: Καρμός πεπλοφόρου κόρης. 470 π.Χ.

Παγούρια: Μαρμάρινο επιτύμβιο ανάγλυφο 4ος αι. π.Χ.

Στρώμη: Ερυθρόμορφη πελίκη. 440 π.Χ.

7.11 Αρχαιολογικά ευρήματα στην περιοχή της Στρώμης
 Πηγή: Διαφημιστικό έντυπο του Δήμου

7.12 Ιερά κειμήλια Σιδηροχωρητών
Πηγή: Αρχείο Δημάρχου Βαρβάτου Κων/νου

ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΓΕΝΙΚΗ ΧΟΡΗΓΙΑ ΤΟΥ
ΔΗΜΟΥ ΝΕΟΥ ΣΙΔΗΡΟΧΩΡΙΟΥ